

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Notes

Planner

Jurisprudence
Computer science
Economic sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences

№33(226) 2024
Część 1

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №33 (226), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agroiżynierii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Tasz kent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

COMPUTER SCIENCE

Медетбекова Д.О. СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ И РОЛЬ IT МЕНЕДЖМЕНТА В КОМПАНИЯХ	4
Medetbekova D.O. ESSENCE OF THE CONCEPT AND THE ROLE OF IT MANAGEMENT IN COMPANIES	4
Медетбекова Д.О. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ IT МЕНЕДЖМЕНТА В РАЗЛИЧНЫХ СФЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИЗНЕСА	7
Medetbekova D.O. PRACTICAL GUIDELINES FOR APPLYING IT MANAGEMENT METHODS AND TOOLS ACROSS VARIOUS BUSINESS SECTORS	7
Медетбекова Д.О. IT МЕНЕДЖМЕНТ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА “КРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ” В КОМПАНИИ	10
Medetbekova D.M. IT MANAGEMENT: STRATEGIC RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTING THE “CRISIS MANAGEMENT” APPROACH IN ORGANIZATIONS	10
Петросов Д.А., Свирина А.Г. ОБЪЕДИНЕНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЯЮЩЕЙ НАДСТРОЙКИ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОЙ НЕЙРОННОЙ СЕТИ КЛАССА RNNИ АЛГОРИТМА «СЛУЧАЙНЫЙ ЛЕС» С МОДЕЛЬЮ ГЕНЕТИЧЕСКОГО АЛГОРИТМА С ПРИМЕНЕНИЕМ СЕТЕЙ ПЕТРИ	15
Petrosov D.A., Svirina A.G. COMBINING A CONTROL SUPERSTRUCTURE MODEL BASED ON AN ARTIFICIAL NEURAL NETWORK OF THE RNN CLASS AND THE RANDOM FOREST ALGORITHM WITH A GENETIC ALGORITHM MODEL USING PETRI NETS	15
Рудницкая А.А., Спиридонов А.В. ОПТИМИЗАЦИЯ МАРШРУТИЗАЦИИ И УСТРАНЕНИЕ ПЕТЕЛЬ В КОМПЬЮТЕРНЫХ СЕТЯХ НА БАЗЕ SPANNING TREE PROTOCOL.....	19
Rudnitskaya A.A., Spiridonov A.V. ROUTING OPTIMIZATION AND LOOP ELIMINATION IN COMPUTER NETWORKS BASED ON SPANNING TREE PROTOCOL.....	19

PEDAGOGICAL SCIENCES

Білявська Т. ОРФОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	21
Bilyavska T. ORPHOGRAPHIC COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE PRIMARY SCOOOL TEACHERS	21
Pasichnyk M.V., Zhyhalko S.E. DEVELOPMENT OF EFFECTIVE TESTS FOR CONTROL THE READING OF ENGLISH PROFESSIONALLY ORIENTED TEXTS.....	25
Хрящевська Л.М., Луцюк К.В., ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ В ПЛОЩИНІ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ	28
Hryashchevskaya L. M., Lutsiuk K. V. APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS IN EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS IN THE AREA OF COUNTERING RUSSIAN DISINFORMATION AND PROPAGANDA.....	28

PHILOLOGICAL SCIENCES

Narmin R.K.

THE PATH TAKEN BY OUR EPIC POEM IN THE RESEARCH OF AZADE RUSTAMOVA 33

Бабаева А.М.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА 36

Babayeva A.M.

EUROPEAN-ORIGON SOCIO-POLITICAL TERMS USED IN ENGLISH IN EXPLANATORY DICTIONARIES OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE 36

Ибрагимов Ф.А., Алиева А.Ч.

СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕНСИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ 39

Ibrahimov F.A., Aliyeva A.Chi.

CONTEMPORARY INTENSIVE METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING 39

JURISPRUDENCE

Вареник Д.С., Бингар Я.Ю., Копилов Е.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ 42

Varenik D.S., Byngar Ya.Yu., Kopylov E.V.

CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF MARTIAL LAW ON THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE 42

Кандаур К.А., Позивай С.Р., Копилов Е.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....46

Kandaur K.A., Pozuyay S.R., Kopylov E. V.

FEATURES OF INTERACTION BETWEEN OPERATIVE AND INVESTIGATIVE UNITS DURING THE CONDUCT OF SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS 46

Сідак К.О., Сушков Д.М., Копилов Е.В.

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 50

Sidak K.O., Sushkov D.M., Kopylov E.V.

FEATURES OF THE TACTICS OF THE CONDUCT OF OPERATIVE AND SEARCH MEASURES BY CRIMINAL POLICE UNITS.....50

Сітніков В.М., Дроненко Д.С., Копилов Е.В.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ КІБЕРАТАКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 55

Sitnikov V.M., Dronenko D.S., Kopylov E.V.

BASIC CONCEPTS OF CYBERATTACKS IN MARTIAL ARTS CONDITIONS 55

Ухань І.К., Ковтун Є.М., Копилов Е.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 59

Uhan I.K., Kovtun E.M., Kopylov E.V.

FEATURES OF THE INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT BODIES IN THE CONDUCT OF OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITIES 59

ECONOMIC SCIENCES

Zahraa Raheem Mahdi, Othman M.Hussein Anssari,

Raooof Hazim Kareem, Abbas Naser Hussein

IT GOVERNANCE IMPLEMENTATION IN BANKING ACCOUNTING SYSTEMS KEY REQUIREMENTS AND CHALLENGES 63

COMPUTER SCIENCE

УДК 005.12

*Медетбекова Динара Омаржановна**Докторант Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби,
Республика Казахстан. г. Алматы*<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258851>

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ И РОЛЬ ИТ МЕНЕДЖМЕНТА В КОМПАНИЯХ

*Medetbekova Dinara Omarzhanovna**Doctor of Business Administration
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan*

ESSENCE OF THE CONCEPT AND THE ROLE OF IT MANAGEMENT IN COMPANIES

Аннотация

В статье показана сущность понятия и важность роли ИТ управления в различных сферах деятельности бизнеса. Основные компоненты ИТ инфраструктуры, входящие в управление ИТ руководителя компании и перечень базовых навыков и знаний, которыми он должен обладать. Практические рекомендации ИТ руководителю для профессионального управления ИТ-средой компании. Роль ИТ менеджмента в деятельности компании является ключевой, особенно в наше время, когда каждый новый или текущий процесс требует присутствия и поддержки ИТ. Ни одна действующая компания Казахстана и мира не сможет осуществлять свою жизнедеятельность без ИТ. Для обеспечения бесперебойной, непрерывной, отказоустойчивой работы бизнес-процессов компании, необходим профессиональный ИТ менеджмент во лице ИТ руководителя. В него входит укрупненно: управление всеми компонентами ИТ инфраструктуры, управление ИТ командой, управление ИТ процессами.

Abstract

The article explores the essence of the concept and the importance of IT management across various business domains. It outlines the main components of IT infrastructure managed by a company's CIO and provides a list of essential skills and knowledge required for effective governance. Practical recommendations are offered to CIO for professional management of the company's IT environment. The role of IT management in a company's operations is crucial, especially today, when every new or ongoing process demands IT presence and support. No company in Kazakhstan or globally can sustain its activities without IT. To ensure seamless, uninterrupted, and fail-safe business processes, professional IT management, led by CIO, is indispensable. Broadly, this includes the management of all IT infrastructure components, the IT team, and IT processes.

Ключевые слова: ИТ менеджмент, компоненты ИТ инфраструктуры, процессы, команда, знания, навыки, опыт, компания, бизнес.

Key words

IT management, IT infrastructure components, processes, team, knowledge, skills, experience, company, business.

ИТ менеджмент – это процесс управления всеми компонентами ИТ инфраструктуры (ИТ процессами, ИТ командой, ИТ культурой, ИТ инфраструктурой) исходя из стратегии и видения ИТ руководителя. Стратегия и видение ИТ руководителя работы ИТ в компании, как правило, основывается на бизнес-стратегии компании, утвержденной высшим руководством компании.

Чуткий и профессиональный ИТ руководитель осуществляет и исполняет такое же управление вверенным ему “хозяйством”, обеспечивая внимательное и непрерывное сопровождение бизнеса на всем его жизненном пути и во всех его процессах, виртуозно управляя также и проектами, новыми и текущими, направленными на технологическое преимущество компании.

Своевременная и профессиональная оцифровка/автоматизация процессов и данных компании, реализация бизнес-идей руководства компании, обеспечит её безусловное лидерство на рынке и технологическое преимущество перед конкурентами.

Роль ИТ менеджмента в деятельности компании является ключевой, особенно в наше время, когда каждый новый или текущий процесс требует присутствия и поддержки ИТ. Ни одна действующая компания Казахстана и мира не сможет осуществлять свою жизнедеятельность без ИТ. Для обеспечения бесперебойной, непрерывной, отказоустойчивой работы бизнес-процессов компании, необходим профессиональный ИТ менеджмент во лице ИТ руководителя. В него входит укрупненно: управление всеми компонентами ИТ инфраструктуры,

управление IT командой, управление IT процессами.

Любой вид бизнеса, компании состоит из прикладных областей или участков, являющихся, с точки зрения жизнеобеспечения компании – ключевыми, то есть критичными, средними по критичности и менее критичными, имеющие самый низкий приоритет. Так вот, IT область или участок является в компании сое частью. Причины очевидны – без IT инфраструктуры, куда входит и Интернет и персональные компьютеры и программное обеспечение (это только часть структуры IT), невозможно осуществлять базовые функции, такие как: учет основных средств компании, учет операций, хранение данных о клиентах компании, осуществлять переводы и взаиморасчеты с банками, организациями участниками бизнеса (подрядчиками, поставщиками), государственными структурами, обмениваться информацией внутри компании, осуществлять международные взаиморасчеты и многое другое. Компания без IT просто не сможет существовать в сегодняшнем мире. Не говоря уже о развитии, с целью – остаться и удержаться на рынке, не теряя текущих позиций и быть конкурентоспособным как можно долгое время, если, конечно, собственник заинтересован в этом.

Основная цель IT менеджмента заключается в поддержке и развитии бизнеса с применением интегрированного инструмента в виде информационных технологий. Начать с разработки тактики/стратегии, которая должна исходить из общей и единой бизнес-стратегии, обязательно с прогнозом на масштабирование бизнеса в несколько лет вперед, но, с учетом допустимых финансовых возможностей и технических ресурсов компании. Органично связать и выстроить продуктивную совместную работу всех подразделений компании, где в ядре будет находиться IT. При этом, важно, всегда соблюдать баланс между ожиданиями бизнеса и необходимостью соответствовать внутренним и международным и профильным требованиям и стандартам, общепринятым методам, отраслевым технологиям.

IT менеджмент это – профессиональное, опытное и чуткое управление IT в компании, включающее в себя следующие компоненты:

- фундаментальная IT инфраструктура;
- информационные системы и сервисы;
- компьютерное и серверное оборудование;
- Центры обработки данных (локальные, облачные);
- IT процессы;
- IT персонал;
- коммуникации со смежными и другими подразделениями компании, включая топ-менеджмент и собственника компании;
- управление взаимоотношениями с внешними поставщиками услуг, подрядчиками, интеграторами;
- IT строительство зданий/офисов/заводов (проектирование, строительно-монтажные работы, опытно-промышленная эксплуатация);
- ежегодное планирование и контроль бюджета расходов;

- наполнение и управление базы данных конфигурационных единиц инфраструктуры;
- регулярная инвентаризация и учет основных средств;
- закуп, логистика;
- каналы связи, защищенный Интернет;
- сетевые технологии, каналы связи и т.д.

Задача IT руководителя в нужное время на нужном участке применить нужные компетенции и опыт, софт и хард скилы, направленные на выполнение поставленной задачи или возникшей проблемы. Профессиональное IT управление основывается на: профильном образовании; дополнительных разносторонних обретенных знаний, навыков; многолетнем практическом опыте, желательном с серьезными препятствиями и их успешным решением различными методами; постоянном саморазвитии и прокачкой личностных и профессиональных компетенций.

Точкой опоры для IT руководителя является его команда и его собственный багаж знаний, опыта, навыков и экспертизы. Вектором направления для IT руководителя в компании является стратегия бизнеса на определенный период времени.

Чтобы стать экспертом в управлении IT компании, необходимо владеть следующими обязательными составляющими:

- Комплексный практический опыт в управлении как малыми, так большими командами в компаниях разного масштаба, с разной спецификой бизнеса и разветвленности. Минимум 10 лет;
- Выступать в роли кризис-менеджера, когда становление IT в компании необходимо осуществить “с нуля” и “под ключ” с минимальным бюджетом. С успешным преодолением препятствий;
- Наличие базового технического/профильного образования. Желательно в сфере информационных технологий, программирования, сетевых технологий и т.п.;
- Постоянное развитие: регулярное обучение, курсы, сертификация; желательно посещение профильных форумов, конференций, зарубежных поездок;
- Желательно быть частью IT комьюнити локального или глобального, как минимум, иметь актуальную сеть коллег по профессиональной деятельности;
- Постоянно оттачивать навыки менеджера. Это непрерывная работа;
- Всегда стремиться к минимизации и оптимизации IT расходов, смена решений на оптимальные и подходящие компании, в которой работаешь;
- Непрерывно заниматься оптимизацией процессов там и где это необходимо, для улучшения деятельности бизнеса, в соответствии с его стратегией.
- Обеспечивать непрерывность работы бизнеса, отказоустойчивость информационных систем для работы бизнеса;
- Всегда держать “руку на пульсе” и применять последние решения и практики в сфере информационных технологий там, где это применимо;

- Уметь осуществлять долгосрочное планирование и реализацию планов и стратегий;

- Постоянно ставить себе новые профессиональные вызовы. Достигать их успешной реализации, применяя различные практики и решения. Не бояться перемен и трудностей, они закаляют вас как IT руководителя.

Далее будут описаны качества (софт скилы) профессионального IT руководителя, которые необходимо вырабатывать в себе на постоянной основе:

- Чувствовать свою команду. Уметь подбирать правильных людей в различные направления IT блока, чтобы специалист занимался “своим” делом и “сидел” на “своем месте”. У него должна быть четкая и понятная ему роль на участке, в команде, в компании; он должен четко понимать ожидания руководителя от выполняемой работы, его фронт задач; ему должен быть понятен его путь развития в компании;

- Научиться отстаивать свою позицию, если вы в ней твердо уверены и имеете неоспоримые достоверные факты и доказательства, включая профессиональное чутье;

- Не бояться идти вразрез с мнением руководителей других подразделений и руководства компании, если ты убежден и уверен в своей позиции;

- Уметь защитить свою команду от безосновательных нападков со стороны подразделений компании, например: специалисты, занимающиеся IT закупками, должны иметь четкие и понятные, установленные инструменты для исполнения должностных задач, утвержденный и понятный регламент работы. Чтобы при исполнении своих должностных задач, исполнитель не был

безосновательно преследуем службой экономического мониторинга или службой безопасности компании. Прорабатывайте комфортные условия работы и процессы для своей команды заблаговременно;

- Всегда выделять время для работы со своей командой, регулярно давайте сотрудникам обратную связь, как при ошибках, так при успехах. При допущенных ошибках в работе – необходимо сообщить об этом своему сотруднику практически сразу, не откладывая на потом. Важно своевременно отработать с ним, что он сделал не так, как ему следовало поступить/сделать и поставить на вид о недопущении в будущем, предварительно сделав с ним подробный разбор кейса, приведший к ошибке, вместе найти решения и сделать выводы. Почему при отрицательных кейсах нужно говорить сотруднику сразу – эффект важности и значимости допущенной ошибки и последствий будет упущен и нивелирован, если вы сообщите ему об этом намного позже.

Резюмируя, IT менеджмент — это то, что выступает ядром и драйвером для бизнеса через призму информационных технологий. Это понятие хорошо вписывается в динамику глобальной цифровой трансформации и цифровизации, когда компании стремятся быть более гибкими, масштабируемыми с помощью современных технологий, чтобы как можно лучше и точнее соответствовать ожиданиям клиентов.

Список литературы:

1. <https://www.knowledgehut.com/blog/it-service-management/itsm-vs-itsil>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/ITIL>

Медетбекова Динара Омаржановна
Докторант Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби,
Республика Казахстан. г. Алматы
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258855>

ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ ИТ МЕНЕДЖМЕНТА В РАЗЛИЧНЫХ СФЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИЗНЕСА

Medetbekova Dinara Omarzhanovna
Doctor of Business Administration
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

PRACTICAL GUIDELINES FOR APPLYING IT MANAGEMENT METHODS AND TOOLS ACROSS VARIOUS BUSINESS SECTORS

Аннотация.

В статье показаны практические рекомендации ИТ руководителю для профессионального управления ИТ средой компании. Подробно раскрываются практические методы и подходы для ИТ руководителя, применимые для компании с любой спецификой бизнеса.

Abstract.

The article provides practical recommendations for IT managers/CIO to effectively manage a company's IT environment. It elaborates on practical methods and strategies applicable to companies across various industries, ensuring alignment with their unique business requirements.

Ключевые слова: ИТ менеджмент, методы, инструменты, ИТ руководитель, ИТ инфраструктура, процессы, команда.

Key words: IT management, methods, tools, IT manager/CIO, IT infrastructure, processes, team.

Методы и инструменты ИТ менеджмента нами рассмотрены в данной работе, как стили управления ИТ руководителя, базирующиеся на следующих обязательных составляющих:

- пройденного обучения за весь период жизни (школа, лицей, колледж, университет, магистратура, докторантура, тренинги, сертификация, дополнительное обучение, специализированные курсы и т.д.);
- прожитого и накопленного опыта за весь период профессиональной деятельности, от исполнителя, руководителя среднего звена, до руководителя высшего звена;
- полученного опыта решения проблем в чрезвычайных ситуациях, прохождения серьезных препятствий/преград, различных профессиональных вызовов, именно опыт прохождения через кризисные моменты в работе – важная и ценная часть опыта, формирующая характер, уверенность, стиль работы, выдержку, методы управления, а также выработанное профессиональное чутьё. Экспертный ИТ руководитель действует с минимальными рисками и расходами, достигает максимально точного, верного и нужного результата за максимально короткий срок;
  - врожденных личных качеств и имеющихся жизненных ценностей;
  - приобретенных навыков (soft, hard);
  - участия в профильных сообществах, комьюнити. Обмен опытом и знаниями с коллегами из комьюнити, общий разбор кейсов – кто как решил,

кто как проходил и пережил препятствие, какие решения применял, при каких условиях, какие были последствия, риски, результаты;

- практикующий наставник. Это часть постоянной работы с командой, непрерывное оттачивание мастерства менеджера;
- личный настрой, цели, амбиции, планы.

В мире существуют общеизвестные стандарты и методы ИТ менеджмента, которые применяют в своей работе ИТ руководители. В каждом конкретном случае правильно подобранный метод управления или их грамотное скрепление (гибридный метод) с большой вероятностью гарантирует успех результата за более короткий срок.

В трудовой деятельности ИТ руководителю необходимо применять различные методы ИТ управления. В каждом из случаев применяются подходящий и применимый именно для этой компании метод и опыт. Многое зависит от уровня зрелости ИТ руководителя, ИТ процессов, ИТ культуры, ИТ инфраструктуры, специфики бизнеса и зрелости ключевого руководства компании.

Метод “Кризисное управление” или становление ИТ “с нуля” и “под ключ”

Данный метод был применен нами в двух разных компаниях Казахстана с разветвленной региональной инфраструктурой и количеством пользователей более 3000 человек.

Он применяется в тех случаях, когда стоит задача выполнить следующее:

- систематизировать хаос;

- потушить пожары;
- создать и отладить (“поставить на рельсы”), сначала базовые ИТ процессы, затем, планомерно внедрять и развивать остальные процессы по методологии ITIL/ITSM;
- наладить бесперебойную работу ИТ инфраструктуры;
- наладить работу ИТ команды (повысить ее эффективность и мотивацию, снизить текучесть кадров, повысить продуктивность, обеспечить универсальность и взаимозаменяемость компетенций по направлениям и т.д.);
- осуществить весь комплекс необходимых мероприятий в короткий срок, так как бизнес, скорее всего, терпит убытки при длительных простоях систем;
- взять под контроль, провести анализ и оптимизировать ИТ расходы, сделать процесс ИТ закупок управляемым, диверсифицированным и прозрачным;
- наладить взаимодействие со всеми бизнес-подразделениями, включая бизнес-владельцев информационных систем. Здесь необходимо проводить работу с каждым руководителем регионального центра компании и его командой, руководителем самостоятельного структурного подразделения компании, выявлять и фиксировать озвученные ими проблемы; непременно устранять/решать их в согласованный срок;
- быть в постоянном контакте со своим непосредственным руководителем, согласовывая с ним крупные изменения по трансформации и регулярно брать у него обратную связь; ориентируясь на его мнение и корректируя процессы и шаги. Периодически замеряйте эффект от изменений, корректируйте при необходимости, применяйте новые решения и снова замеряйте в контрольные временные точки эффект от изменений. Первое время – осуществляйте частые коммуникации с руководством. После того, как базовые ИТ процессы будут поставлены и бизнес-руководство будет ощущать положительный эффект от внедренных изменений, давать соответствующую обратную связь – встречайтесь “сверяя часы” регулярно (раз в день, в месяц, квартал и т.д.).

Здесь важно понимать значение своей роли во всей этой конструкции. ИТ руководитель выступает в роли главного трансформатора и агента изменений в компании в этот период. Как известно, изменения в ИТ направлении автоматически влияют все работу других направлений компании.

ИТ руководителю следует приступить к работе со своей будущей командой. Чтобы сформировать надежный оплот, необходимо демонстрировать личным примером профессиональный подход во всем, терпение, волю, выдержку, уверенность и решительность.

Все вышеперечисленные пункты трансформации ИТ среды можно и даже нужно проводить в параллели и одновременно, там, где это возможно и применимо. Следует помнить про короткий срок, который отведен ИТ руководителю на достижение

эффективных мер и конкретных результатов, в сочетании с непрерывным улучшением показателей эффективности работы ИТ департамента.

Метод “Отладка и развитие”

Данный метод подразумевает – “подхватить” ИТ на том уровне, как работает сейчас и обеспечить планомерное, органичное, в соответствии с ожиданиями бизнеса компании развитие в обозначенные сроки. Другими словами, ИТ руководитель приходит на готовые, уже кем-то ранее поставленные ИТ процессы, и его задача – аккуратно интегрироваться в текущую среду и обеспечить дальнейшее бесперебойное сопровождение всего принятого в работу “ИТ хозяйства”. обеспечивая его развитие в отведенные руководством сроки.

Этот метод безусловно легче предыдущего метода, но, тоже требует от ИТ руководителя чуткого экспертного подхода. Следует всегда применять свое профессиональное чутье.

Для выбора и последующего применения правильного, наиболее подходящего и применимого метода ИТ менеджмента в компании, ИТ руководитель должен начать с самостоятельно проведенной оценки/аудита состояния следующих компонентов ИТ:

- a. Фундаментальной ИТ инфраструктуры (состояние парка компьютерной и периферийной техники; достаточность мощностей серверного оборудования; корректность и бесперебойность работы каналов связи и т.д.);
- b. ИТ команды;
- c. Наличия ИТ процессов в компании. Оценки их уровня зрелости по методологии ITIL/ITSM;
- d. Выстроенных существующих взаимоотношения внутри ИТ команды; ИТ команды с бизнес-подразделениями; ИТ команды со смежными подразделениями, участвующих в решении общих инцидентов и проблем; отношении руководства компании к ИТ в целом;
- e. Уровня удовлетворенности пользователями компании работой ИТ;
- f. Уровня непрерывности и отказоустойчивости ИТ систем;
- g. Списка поставщиков услуг, вендоров, контракты;
- h. Сертификатов, лицензий и т.п., требующих регулярного обновления.

ИТ руководитель осуществляет собственную экспертную оценку состояния ИТ среды в компании, исходя из анализа вышеуказанных основных составляющих критериев зрелости ИТ. Далее – подбирает оптимальную стратегию/метод управления ИТ:

- при нулевой зрелости ИТ в компании, рекомендовано применить метод кризис-менеджмента – “Кризисное управление” или постановка ИТ “с нуля” и “под ключ”;
- при наличии в компании хотя бы начального уровня зрелости базовых ИТ процессов, рекомендовано применить метод дальнейшего “отстраивания” и развития ИТ процессов – “Отладка и развитие”.

Список литературы:

1. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость, 1985 г.

2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/ITIL>

Медетбекова Динара Омаржановна
Докторант Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби,
Республика Казахстан. г. Алматы
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258870>

ИТ МЕНЕДЖМЕНТ. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА “КРИЗИСНОЕ УПРАВЛЕНИЕ” В КОМПАНИИ

Medetbekova Dinara Omarzhanovna
Doctor of Business Administration
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

IT MANAGEMENT: STRATEGIC RECOMMENDATIONS FOR IMPLEMENTING THE “CRISIS MANAGEMENT” APPROACH IN ORGANIZATIONS

Аннотация.

В статье подробно раскрываются мероприятия, необходимые к проведению ИТ руководителем при нулевой зрелости ИТ процессов в компании. Когда перед ИТ руководителем стоит задача – наладить работу ИТ в компании качественно, за короткий срок и в соответствии с лучшими мировыми практиками по методологиям ITIL/ITSM и COBIT.

Abstract.

This article provides a comprehensive overview of essential actions for IT managers/CIO tasked with establishing IT operations in organizations with zero process maturity. It focuses on achieving operational excellence within a limited timeframe while adhering to globally recognized standards and frameworks, including ITIL/ITSM and COBIT.

Ключевые слова: методология, зрелость ИТ процессов, ИТ руководитель, ИТ менеджмент, ИТ инфраструктура.

Key words: methodology, IT process maturity, IT manager/CIO, IT management, IT infrastructure

В данной статье будет описана поэтапная работа ИТ руководителя, направленная на приведение работы ИТ в компании до приемлемого уровня. Некоторые работы можно и даже нужно для более быстрого эффекта запускать и проводить параллельно. Главное, понимать и чувствовать приоритетные ожидания бизнеса, технические и ресурсные возможности ИТ инфраструктуры и своей команды, а также знать, срок, к которому стоит задача к выполнению, начав с систематизации хаоса. На самом деле, из личного опыта, на это обычно даётся не так много времени, как правило - от 3-х месяцев.

Метод “Кризисное управление” или становление ИТ “с нуля” и “под ключ”

В большинстве случаев ИТ кризис-менеджера приглашают в компанию тогда, когда с управляемостью ИТ и/или состоянием ИТ средой в компании все плохо. В компании присутствует хаос 90-х годов, когда ИТ команда не сплочена и разрознена, команда не видит четких целей и задач, отсутствуют понятные и прописанные регламенты работы и процессов, ИТ команда не подчиняется распоряжениям руководства, запросы от рядовых пользователей выполняются неприемлемо долго, либо не выполняются вообще, в результате - страдает бизнес. Как следствие – бизнес-процессы, основные финансовые и другие необходимые в работе бизнеса компании информационные системы и оборудование работают с перебоями, долгие простои с непонятным

временем восстановления, отсутствует информирование бизнес-пользователей при сбоях, либо проводимых плановых и внеплановых технических работах. Бизнес при таком формате работы ИТ находится в полном неведении и невозможности планировать свой рабочий день и обслуживание клиентов компании, проекты развития должным образом ИТ департаментом не принимаются, у бизнеса нет понимания их качественной и действительной приемки и сроков их реализации, клиенты компании, при обслуживании получают негативный клиентский опыт и компания начинает терять базу своих лояльных клиентов и так далее по нарастающей. Неправильно поставленная работа ИТ в компании, отсутствие корректно и бесперебойно работающих процессов в ИТ департаменте, отсутствие вовлеченной ИТ команды и экспертного менеджмента, отсутствие четкого понимания – куда и как расходуются деньги, направляемые на ИТ, бизнесом воспринимаются как расходы в “черный ящик” и, как следствие, возрастает недовольство, раздражение и неудовлетворенность работой ИТ.

Без корректно работающего ИТ и прозрачности ИТ расходов, бизнес может нести серьезные убытки и препятствия в реализации новых проектов, как следствие – потеря конкурентного преимущества на рынке.

а. Фундаментальная ИТ инфраструктура

Следует погрузиться, внимательно изучить и зафиксировать текущее состояние ИТ с конкретными результатами и метриками. ИТ руководителю в первую очередь следует сделать аудит. Аудиту подлежат все участки и компоненты фундаментальной ИТ инфраструктуры компании. Охват аудируемых участков и компонентов должен быть ровно таким, за который вы, как ИТ руководитель, несете должностную ответственность. Одновременно с этим, рекомендую фиксировать всё, что соприкасается в работе с вашим направлением (является смежным участком), так ИТ руководитель увидит наличие и глубину имеющихся проблем на участках, за которые он не отвечает по должностной инструкции, но, которые могут напрямую негативно влиять на работу его участка, и привести к простоям критичных систем и оборудования. Проведя обширный, комплексный и глубокий анализ ИТ руководитель сможет устранить потенциальные проблемы превентивно.

В этот комплекс, как правило, входят следующие участки (для примера возьмем среднюю компанию с собственным или арендуемым офисом, с общим количеством сотрудников компании около 2000):

- парк компьютерной и периферийной техники, включающий в себя: ноутбуки, стационарные компьютеры, планшеты, многофункциональные устройства (далее - МФУ);

- парк серверов, систем хранения данных и т.д.; выявляем все схемы работы систем, сетей и подсетей, архитектуру работы систем, оборудования, сетей. Понимаем достаточность мощностей серверного оборудования на момент обследования, выявляем существующие и потенциальные проблемы и риски, наличие и достаточность компетенций в ИТ команде, обеспечивающей дублирование компетенций для бесперебойной работы направлений;

- необходимо выявить и изучить все договора с провайдерами связи (поставщики, детали и сроки контрактов, условия, SLA, стоимость, емкость каналов и т.д.);

- необходимо составить список систем, выявить и определить из них критичные и менее критичные. Выявить и изучить, при наличии, внутренние OLA, выявить бизнес-владельцев систем, выяснить лицензионную политику компании и другие важные на этом участке детали;

- выяснить вопрос Центра обработки данных – компания имеет собственный ЦОД или арендует. Выяснить количество серверных и коммутационных комнат в офисах. Внимательно изучить оснащение этих помещений, построены ли они в соответствии со стандартами, наличие кондиционирования, пожаротушения, источников бесперебойного питания, дизельгенераторов, видеонаблюдения, системы контроля управления доступом, утвержденные приказы на доступ в данные помещения, наличие договоров с сервисными и обслуживающими компаниями и другие важные на этом участке детали;

- выявить и изучить все утвержденные внутренние нормативные документы по ИТ (фундаментальная инфраструктура, процедуры, регламенты и т.д.);

- выявить путем опроса своей команды, за какие участки в этой компании ИТ команда отвечает. Возможно, ИТ руководитель ранее со спецификой этих участков не сталкивался, соответственно, ему необходимо изучить и глубоко понять весь комплекс участков, отныне входящих в зону ответственности в этой компании. Иногда бывает, что в зону ответственности ИТ департамента могут входить не совсем ИТ часть, например: энергетика, электрообеспечение офисов/зданий компании; системы видеонаблюдения; системы пожаротушения; системы звукового и речевого оповещения; системы мультимедиа и другое.

Параллельно следует запросить электронную ведомость всех основных средств ИТ инфраструктуры в бухгалтерии компании, провести инвентаризацию всех основных средств, входящих в зону ответственности ИТ руководителя. Проверить, использует ли компания процедуру инвентарного кодирования основных средств, для корректного материального учета. Следует сделать сверку электронной ведомости основных средств с их фактическим наличием, прикрепленности за материально-ответственным лицом и состоянием. Проверить склады техники, наличие основных средств согласно бухгалтерским ведомостям. Необходимо изучить внутренние нормативные документы по постановке на учет, списанию, утилизации техники, принятые и утвержденные в компании.

б. ИТ команда

Первые часы работы в новой компании ИТ руководителю рекомендовано начать со знакомства с будущей командой (после вводной встречи с руководством). Команда – это главный актив ИТ руководителя в этой компании. Она станет в дальнейшем его надежным тылом и точкой опоры. Человеческие ресурсы – это самое важное. Следует сделать команду – своими единомышленниками, которые будут смотреть с ИТ руководителем в одну сторону, шагать в едином направлении, и не только поддерживать его во всех инициативах и проводимой работе, но и вместе осуществлять ту глобальную трансформацию, которую ИТ руководитель запланировал осуществить. Необходимо начать с общего единого собрания с командой, следом перейти на персональные встречи и знакомства с каждым членом команды, на территории офиса.

На первом общем собрании с командой обязательно следует рассказать о своем профессиональном опыте, достижениях, образовании. Важно быть дружелюбным, корректным, в меру скромным, при этом уверенным и конкретным в изложении своих мыслей и планов. Не следует делать речь слишком длинной, люди устанут и расфокусируются.

Также важно постараться сохранить каждую боевую единицу этой команды, не следует спешить расставаться с людьми. ИТ руководителю предстоит плотная работа с каждым членом будущей команды. Задача ИТ руководителя - найти “ключик” к

каждой боевой единице, выявить сильные стороны и применить на тот участок, где она будет эффективна, при этом, необходимо создать комфортные условия работы. Рекомендовано проработать с каждым членом команды индивидуальную дорожную карту и программу мотивации. Необходимо выявить ключевых, второстепенных и других специалистов. IT руководителю следует выявить и правильно применить сильные качества каждого члена своей команды, назначив именно на тот участок, где он будет высокоэффективен.

Параллельно с этим, работая с каждым членом команды, IT руководитель, возможно, выявит избыточность персонала. В этом случае следует продумать, на какие новые участки, которые будут вами внедрены в рамках программы трансформации, избыточный персонал можно будет применить. Рекомендовано обсудить с этим персоналом перспективы, оставаясь честным и открытым, возможно будет найдено решение, устраивающее обе стороны.

Почему важны индивидуальные интервью – таким образом можно выявить сильные и слабые стороны каждого члена команды и команды в целом; общее настроение, ожидания и самое главное, можно сразу выявить ключевых сотрудников, а также балласт, с которым, со временем, возможно, придется расстаться. Как работать с балластом? Необходимо работать с каждой такой единицей, выявить причину такого поведения, вместе устранить ее, возможно, сотрудник сидит не на “своем месте” и он сможет быть эффективным на другом участке работы. Надлежит работать точно, с обязательным отслеживанием результатов и замером эффекта от вносимых изменений. Если после 2-х шансов/попыток человек не растет (остается на прежнем уровне эффективности) - расстаемся с ним.

В целом IT персонал изучается IT руководителем на:

- наличие направлений в IT департаменте компании;
- наличие компетенций;
- наличие дублирования функций, взаимозаменяемости;
  - атмосфера и культура внутри команды;
  - уровень мотивации и вовлеченности к выполняемым задачам;
  - соблюдение имеющихся в компании общих утвержденных в компании процедур и регламентов, например трудовой дисциплины;
  - достаточность ресурсов (покрытие обслуживания пользователей в головном офисе и региональных офисах; обслуживание информационных систем; обслуживание оборудования, сетевой инфраструктуры и т.д.);
    - текущий уровень оплаты труда, соответствует ли он реалиям рынка;
    - условия труда, рабочего места;
    - наличие утвержденных должностных инструкций, положений об отделах, департаменте, подписанных работниками.

После полного и детального изучения всего, что касается IT персонала, надлежит сформировать для руководства свои предложения (в случае необходимости), свое видение касательно новой организационной структуры IT департамента, включая ротацию и уровень оплаты труда специалистов.

Параллельно рекомендовано запустить работу по разработке, согласованию и утверждению базовых необходимых (минимально достаточных) внутренних нормативных документов по работе IT департамента (должностные инструкции, положение о департаменте, каталог информационных систем компании, уровень обслуживания и т.д.).

Первое время следует работать с командой регулярно, разъяснять, доводить до них новые подходы в работе, требования и ожидания, цели и первоочередные критичные задачи. При необходимости – IT руководителю следует проводить работу по изменению культуры мышления команды. Готовиться к таким собраниям/беседам надлежит заранее, четко продумав, какие методы воздействия и убеждения будут вами применены в каждом конкретном случае.

Основные требования бизнеса и руководства компании к работе IT департамента:

- Клиентоориентированность (каждый член IT команды должен четко понимать, что их основной клиент – это внутренний пользователь компании);
- Дисциплинированность в работе;
- Быть всегда доступным, 24x7x365 (разрабатывайте и введите в работу специальные посменные графики дежурств);
  - Непрерывно проводить работу над повышением сервиса и качества обслуживания пользователей компании;
  - Непрерывное развитие компетенций команды;
  - Непрерывный поиск оптимизации процессов и расходов;
  - Вовлеченность и ответственность;
  - Надежность.

с. Наличие IT процессов. Оценка их уровня зрелости

Каждый IT руководитель должен владеть теоретическими знаниями и практическим опытом построения IT процессов по методологии ITIL/ITSM, COBIT. Рекомендовано провести аудит наличия/присутствия в компании IT процессов. Если в компании имеется хоть какая-то практика направления обращений в единый центр помощи по вопросам IT и/или какой-то общеизвестный инструмент отправки или регистрации обращений с проблемой пользователем в IT департамент, уже хорошо. Следует глубоко погрузиться, и, либо – донстроить, либо - модернизировать процесс, сделав его более понятным, удобным в использовании и доступным. В противном случае необходимо будет выстроить этот процесс “с нуля”.

В компании должен действовать единый центр помощи, центр приёма обращений по всем вопросам при работе с программным обеспечением или компьютерной и печатной техникой компании.

Называется он, как правило, “Service Desk” или “Help Desk”. Это первое, с чего IT руководитель должен начать своё “строительство” базовых IT процессов. Необходимо сформировать службу, установить специальный график работы (покрывающий бизнес-время компании), создать несколько доступных каналов связи пользователей с данной службой (как правило, это – единый внутренний и/или мобильный номер службы; единый почтовый адрес или единый портал самообслуживания пользователей; сейчас также популярны в использовании оперативные инструменты коммуникаций whatsapp и/или telegram). Надлежит внимательно следить за тем, чтобы все вышеперечисленные инструменты всегда были в рабочем состоянии и доступны рядовым пользователям в каждом филиале компании, независимо от его удаленности и должности.

Следует регулярно осуществлять популяризацию этой службы в компании, каналов связи с ней, режима работы. Необходимо постепенно приучать пользователей направлять все обращения именно в эту службу, разработав для этого удобные и понятные шаблоны заявок. Таким образом, IT руководитель структурирует и систематизирует процесс приема обращений по вопросам IT в компании, следовательно, добьётся повышения уровня удовлетворенности пользователей работой IT в компании. Активную популяризацию надлежит проводить до тех пор, пока все пользователи не будут приучены к данной практике. Далее – достаточно отправлять, например, по внутренней корпоративной электронной почте, напоминание о службе 1 раз в месяц. Осуществляется это, как правило, в первый рабочий день каждого нового месяца.

Рекомендовано всегда придерживаться заявленных пользователю сроков решения его обращения. Все зафиксированные электронные обращения в службу service desk должны быть решены в регламентный срок. Иначе IT потеряет доверие пользователей и все усилия IT руководителя с командой – будут напрасны.

При регистрации входящих обращений служба должна правильно их приоритезировать и классифицировать. Следует позаботиться об этом заранее, разработав с командой классификацию и приоритезацию обращений и инцидентов. Надлежит наладить автоматическую обратную связь с пользователем по обращениям, при каждом изменении статуса его обращения. Необходимо популяризировать и поощрять самостоятельную регистрацию обращений пользователями компании, объяснять, что пользователь получает преимущества в виде: гарантированно зарегистрированного запроса в IT департамент с присвоенным уникальным номером обращения, что он всегда сможет самостоятельно отслеживать статус и ход решения проблемы, что он по итогу сможет оценить работу IT. Надо информировать пользователей, что для IT важна каждая оценка каждого пользователя компании, независимо от его должности и месторасположения.

После внедрения вышеописанного базового процесса “Управление обращениями”, не откладывая, следует браться за внедрение следующих IT процессов, таких как: “Управление инцидентами и проблемами”, “Управление сбоями и авариями”, “Мониторинг”, “Управление изменениями”, “Управление конфигурациями, CMDB”, “Управление финансами” и т.д. На их внедрение и отладку могут уйти годы, но в итоге, IT руководитель и руководство компании получит управляемое, прозрачное и понятное IT. IT руководитель сможет осуществлять управление централизованно из единой точки, с достоверными данными по местонахождению каждой конфигурационной единицы, даже в самом отдаленном региональном филиале компании.

d. Взаимоотношения внутри IT команды

В самом начале работы с командой IT руководителю следует обратить внимание на культуру общения и обращения друг с другом внутри коллектива. Особое внимание следует обратить на то, как коллеги вместе решают проблемы, возникающие в IT инфраструктуре, особенно сбой и аварии. Каким образом происходит решение или устранение инцидентов: в одиночку или в команде. Рекомендовано наблюдать за процессом решения: происходит оно конструктивным рабочим путем или присутствуют признаки “ухода от ответственности”, другими словами – перекидывание ответственности. Результат этих наблюдений многое раскроют: культуру решения проблем, будут видны слабые участки, над которыми IT руководителю придется поработать. Надлежит включить это в часть глобального плана трансформации. При “футболе” (перекидывании ответственности) эффективно работает техника: разделить и возложить ответственность “на двоих”. Например, когда два специалиста разных отделов IT департамента начинают перекидывать вину за инцидент друг на друга, при том, что они оба отвечают за работоспособность одной информационной системы. Один из которых отвечает за сервера, где расположена данная система, а другой специалист отвечает за работу непосредственно самого приложения. При возникновении глобальной проблемы с информационной системой с высоким масштабом влияния на бизнес, когда система полностью неработоспособна (недоступна для работы) и ни один пользователь не может войти в систему и выполнить необходимые бизнес-операции, вместо нормальной практики решения (погрузиться и локализовать проблему), специалист начинает перекидывать вину за сбой и ответственность за решение – на другого специалиста. Рекомендовано в этом случае собрать обоих специалистов, отвечающих за работоспособность информационной системы, проговорить им, что за работоспособность данной системы они отвечают оба и вместе, и, если работа системы не будет восстановлена в самые короткие сроки, они оба, в равной степени, понесут дисциплинарное наказание (50 на 50). То есть, ответственность за любой инцидент с данной системой, отныне и в будущем, будет разделена “на двоих”. Эта мера хорошо работает, доказано на практике.

Важно, чтобы ИТ руководитель обеспечивал справедливость в принятии решений.

Также следует поработать над взаимоотношениями между ИТ и другими подразделениями компании, наладить их, выстроить дружелюбное и продуктивное взаимодействие. Важно всегда выполнять обещания в срок, если, по каким-то причинам ИТ команда не успевает, необходимо обязательно вернуться с обратной связью как можно раньше, объяснить, что не успеваете в обещанный срок по такой-то причине и проговорить/согласовать новый срок. В таком случае необходимо понимать, что срок больше переносить нельзя, иначе, это будет выглядеть непрофессионально и подорвет доверие. Следует непременно решить и устранить проблему в новый пересогласованный срок.

В ходе аудита ИТ руководитель также выяви - с какими смежными техническими службами его команда взаимодействует. Необходимо определить и зафиксировать совместный регламент отработки инцидентов и аварий с профильными руководителями служб, утвердить его у руководства и довести до каждого специалиста всех технических служб компании. ИТ руководителю следует организовывать вместе с руководителями технических служб регулярные тренировки и тестирования работоспособности систем и выполнениями всеми ответственными установленного регламента действий.

ИТ руководителю рекомендовано своевременно информировать руководство компании о выявленных критичных проблемах на курируемом участке.

е. Уровень удовлетворенности пользователями компании работой ИТ

Скорее всего, при данном уровне зрелости ИТ компании, уровень удовлетворенности пользователей работой ИТ не измеряется. Опрос удовлетворенности пользователей работой ИТ является неотъемлемой метрикой работы ИТ и является одним из основных KPI ИТ департамента.

ИТ руководителю рекомендовано подобрать инструмент, с помощью которого будет проводить

регулярный опрос пользователей компании. Следует разработать список актуальных вопросов с ответами, чтобы пользователю было просто и комфортно его пройти. По итогу будут выявлены сильные и слабые стороны вашей команды и инфраструктуры. Результаты такого опроса дают хороший материал ИТ руководителю от конечных пользователей для необходимых мероприятий для улучшения и совершенствования работы ИТ.

Также рекомендовано ввести систему точечной оценки непосредственно в инструмент регистрации обращений, чтобы каждый пользователь, при подтверждении решения каждого своего запроса, смог оценить работу ИТ.

ф. Уровень непрерывности работы информационных систем и оборудования

Путем исследования и ознакомления с серверной инфраструктурой компании и всего комплекса ИТ среды, ИТ руководитель получит на выходе картину текущего состояния и понимание необходимых мер, которые необходимо будет, скорее всего, безотлагательно внедрять, так как этот участок является одним из ключевых в обеспечении непрерывной основной работы бизнеса. Следует проделать эту работу вместе с ключевыми специалистами ИТ команды.

г. Список поставщиков услуг, интеграторов, вендоров и т.п. Изучение контрактов

Необходимо выявить и зафиксировать весь список поставщиков услуг компании по направлению ИТ. Внимательно изучить условия и детали заключенных договоров. Возможно, истек период действия договора обслуживания систем подрядчиком, либо подписка просрочена, либо сертификат требует обновления, что несет различные риски для компании, вплоть до остановки работы сервиса, либо кибервзломом инфраструктуры компании.

Список литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Cobit>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/ITIL>

*Петросов Д.А.**Свирина А.Г.**Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации*

**ОБЪЕДИНЕНИЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЯЮЩЕЙ НАДСТРОЙКИ НА ОСНОВЕ
ИСКУССТВЕННОЙ НЕЙРОННОЙ СЕТИ КЛАССА RNN АЛГОРИТМА «СЛУЧАЙНЫЙ ЛЕС»
С МОДЕЛЬЮ ГЕНЕТИЧЕСКОГО АЛГОРИТМА С ПРИМЕНЕНИЕМ СЕТЕЙ ПЕТРИ**

*Petrosov D.A.**Svirina A.G.**Financial University under the Government of the Russian Federation*

**COMBINING A CONTROL SUPERSTRUCTURE MODEL BASED ON AN ARTIFICIAL NEURAL
NETWORK OF THE RNN CLASS AND THE RANDOM FOREST ALGORITHM WITH A GENETIC
ALGORITHM MODEL USING PETRI NETS**

Аннотация

В представленном исследовании приводится пример объединения модели управляющей надстройки с использованием искусственной нейронной сети класса RNN (ИНС) и/или алгоритма «случайный лес» с моделью генетического алгоритма (ГА) с использованием математического аппарата теории сетей Петри. Данная комбинация методов используется с целью повышения эффективности использования генетических алгоритмов в задачах структурно-параметрического синтеза динамических имитационных моделей бизнес-процессов. В работе приведены результаты вычислительного эксперимента предложенных связок моделей: ГА+ИНС и ГА+алгоритм «случайный лес» по сравнению с адаптированным к решению задачи структурно-параметрического синтеза ГА. В качестве математического аппарата для моделирования работы ГА, ИНС и алгоритма «случайный лес» предложено использование графового представления в виде сети Петри. Вычислительные эксперименты над предложенными моделями проводились с применением специально разработанного программного средства, поддерживающего использование вычислений на CPU и CPU+GPGPU (с применением технологии CUDA). Результаты вычислительных экспериментов показали повышение эффективности работы ГА при использовании предложенных связок за счет своевременной классификации состояния популяции и изменения разрушающей способности операторов ГА.

Abstract

The presented study provides an example of combining a control superstructure model using an RNN class artificial neural network (ANN) and/or a random forest algorithm with a genetic algorithm (GA) model using the mathematical apparatus of Petri net theory. This combination of methods is used to improve the efficiency of using genetic algorithms in problems of structural-parametric synthesis of dynamic simulation models of business processes. The paper presents the results of a computational experiment on the proposed model combinations: GA+ANN and GA+random forest algorithm in comparison with a GA adapted to solve the problem of structural-parametric synthesis. The use of a graph representation in the form of a Petri net is proposed as a mathematical apparatus for modeling the operation of GA, ANN and the random forest algorithm. Computational experiments on the proposed models were carried out using a specially developed software tool that supports the use of CPU and CPU+GPGPU computing (using CUDA technology). The results of computational experiments showed an increase in the efficiency of the GA when using the proposed connections due to the timely classification of the state of the population and a change in the destructive ability of the GA operators.

Ключевые слова: алгоритм «случайный лес», искусственные нейронные сети, RNN, генетический алгоритм, сети Петри, структурно-параметрический синтез, бизнес-процессы, CUDA, GPGPU.

Key words: random forest algorithm, artificial neural networks, RNN, genetic algorithm, Petri nets, structural-parametric synthesis, business processes, CUDA, GPGPU.

Для повышения эффективности работы генетических алгоритмов существует несколько подходов, которые базируются на:

- «тонкой» настройке работы операторов ГА [1, 2];
- использовании дополнительного оператора в рамках ГА с целью оптимизации работы основных операторов в процессе работы;

– использование связки основного ГА и ГА для оптимизации работы основных операторов эволюционной процедуры.

В рамках исследования было предложено использование управляющей надстройки с применением искусственных нейронных сетей класса RNN и алгоритма «случайный лес» (см. рис. 1)

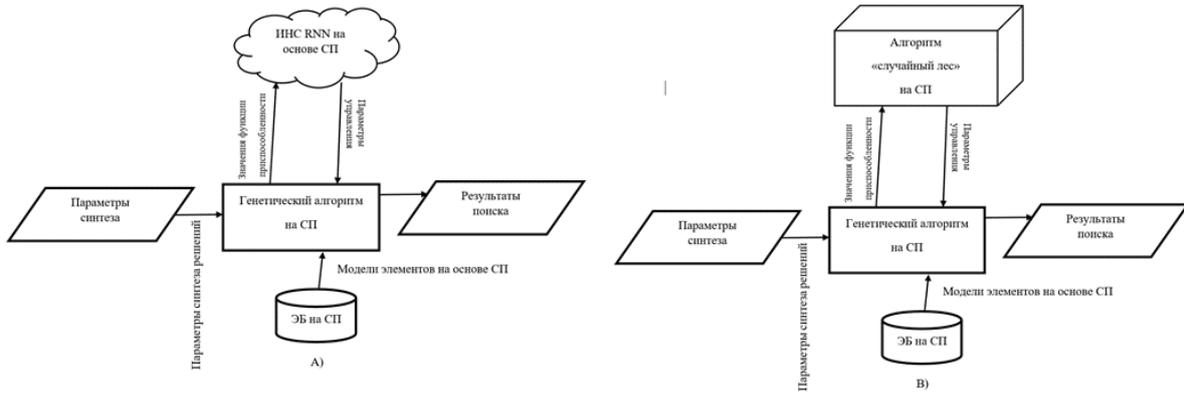

Рисунок 1 - Предложенные модели связей ГА+ИНС (А) и ГА+алгоритм «случайный лес» (В)

Для объединения моделей ГА и ИНС, а также ГА и алгоритма «случайный лес» предлагается ис-

пользование математического аппарата теории сетей Петри. Результаты моделирования с использованием графового подхода показаны на рисунке 2.

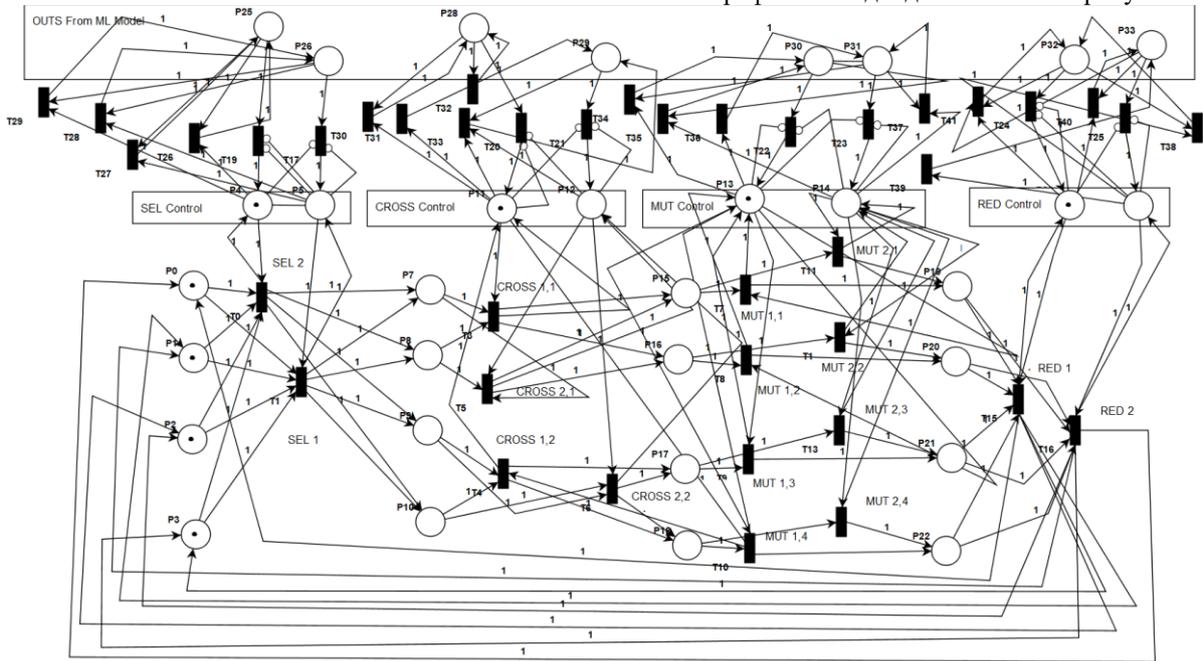

Рисунок 2 - Предложенная модель объединения ИНС и алгоритма «случайный лес» с ГА

Для реализации объединения моделей предлагается в модели ГА выделить слои операторов, работа которых моделируется переходами. В представленном примере оператор отбора SEL_i , где i – номер оператора в слое селекции, моделируется двумя переходами – $SEL1$ и $SEL2$, которые описывают работу данного оператора в режимах: турнирной и рулеточной селекции.

Слой оператора скрещивания представляется в виде следующих переходов $CROSS_{i,j}$, где i – номер слоя операторов, j – номер перехода в слое – $CROSS1,1$, $CROSS 1,2$, $CROSS 2,1$ и $CROSS 2,2$. Работа данных переходов описывает два режима работы оператора: одноточечное и двухточечное скрещивание.

Слой оператора мутации представляется в виде следующих переходов $MUT_{i,j}$, где i – номер слоя операторов, j – номер перехода в слое – $MUT1,1$, $MUT1,2$, $MUT1,3$, $MUT1,4$, $MUT2,1$,

$MUT2,2$, $MUT2,3$, $MUT2,4$. Работа данных переходов описывает два режима работы оператора: одноточечная и многоточечная мутация.

Слой оператора редукции представлен в виде следующих переходов RED_i , где i – номер оператора в слое операторов редукции – $RED1$ и $RED2$.

Для объединения моделей ИНС и алгоритма «случайный лес» используются позиции контроля, в которых размещаются метки управления, активирующие соответствующие переходы. Для работы выделены следующие слои позиций управления:

- $SEL\ Control (P4, P5)$;
- $CROSS\ Control (P11, P12)$;
- $MUT\ Control (P13, P14)$;
- $RED\ Control (P34, P35)$.

Работа модели интеллектуальной надстройки над ГА, выполненной с применением сети Петри, оканчивается размещением меток в позициях слоя $OUTS\ From\ ML\ Model$ – $P25, P26, P28, P29, P30$,

P31, P32 и P33, что соответствует активации соответствующего слоя основных операторов, через работу слоя переходов: T17 – T41.

Для проведения вычислительного эксперимента над предложенными связками моделей, реализованных с использованием сетей Петри, была

выполнена программная реализация с применением технологии вычисления не только на CPU, но и CPU+GPGPU на основе CUDA. Результаты вычислительных экспериментов показаны в таблице 1.

Таблица 1

Результаты вычислительного эксперимента

№	Вычисления с использованием только CPU									Вычисления с использованием только CPU + Nvidia GEFORCE GTX 1650 4 GB по технологии CUDA						
	ГА		ГА +ИНС			ГА + «случайный лес»			ГА		ГА+ИНС			ГА + «случайный лес»		
	t, с.	N, шт.	t, с.	N, шт.	I, шт.	t, с.	N, шт.	I, шт.	t, с.	N, шт.	t, с.	N, шт.	I, шт.	t, с.	N, шт.	I, шт.
1.	231	0	167	1	7	113	1	30	31	1	56	1	24	123	0	22
2.	242	0	186	2	15	170	1	30	19	0	67	1	37	44	1	32
3.	251	0	197	0	27	297	0	15	27	0	97	1	18	83	0	17
4.	245	0	150	1	24	96	2	14	18	0	90	0	14	76	1	11
5.	239	1	120	1	16	142	0	28	23	2	85	1	33	78	1	28
6.	231	1	240	0	26	203	1	18	18	0	102	0	9	65	1	27
7.	261	0	230	0	21	101	1	16	17	0	89	1	38	174	0	38
8.	190	1	110	1	12	232	0	20	16	0	93	1	13	61	1	23
9.	241	0	150	3	16	145	0	28	18	0	58	1	28	43	1	20
10.	256	0	250	0	35	111	0	17	18	1	78	1	33	56	1	40
11.	271	0	230	0	32	210	0	24	23	0	104	0	13	66	1	33
12.	142	1	332	0	45	91	1	32	21	1	108	1	38	134	0	8
13.	173	2	124	1	16	321	0	15	33	1	150	0	5	121	0	10
14.	231	1	211	0	31	159	1	16	30	2	87	0	44	32	1	11
15.	287	0	154	1	29	87	1	30	33	0	109	0	38	129	0	10
16.	236	0	167	1	12	203	0	14	29	0	126	0	33	88	0	29
17.	277	0	487	0	42	164	1	29	21	0	83	2	40	65	2	9
18.	281	0	103	1	15	134	1	18	27	0	78	1	22	54	1	22
19.	294	0	145	1	12	155	1	23	19	0	88	2	30	76	1	18
20.	243	0	121	1	17	221	2	22	20	1	91	1	10	58	1	9
Среднее значение	241.1	0.35	193.7	0.75	22.5	167.75	0.7	21.95	23.05	0.45	91.95	0.75	26	81.3	0.7	20.85

В данной таблице:

t – время, которое отработал алгоритм;

N – количество найденных решений;

I – количество вмешательств в процесс поиска решений (работа управляющей надстройки по выводу популяции из локального экстремума).

На основании анализа результатов вычислительного эксперимента можно сделать вывод, что использование управляющей надстройки в виде ИНС и алгоритма «случайный лес» позволяет повысить эффективность ГА, а применение математического аппарата сети Петри [3-5] позволяет получить эффективное использование технологии GPGPU, за счет уменьшения использования блока ветвлений, которое достигается путем работы с матричным представлением связей интеллектуальных методов в задаче структурно-параметрического синтеза.

Благодарность: работа выполнена в рамках гранта РФФ №23-31-00127

Список литературы:

1. Сочнев, А. Н., Оптимизация функционирования систем с использованием нейросетевых моделей сетей Петри/ А.Н. Сочнев//Матем. моделирование, 2014, № 4, т. 26, с. 119–128
2. Орлов, А.Н., Комбинированный генетический алгоритм решения задачи раскроя /А.Н. Орлов, Курейчик В.В., Глушенко А.Е.//Известия ЮФУ. Технические науки 2016. № 6 (179) С. 5-13.
3. Петросов, Д.А. Применение информационных сетей Петри для моделирования нейронной сети в задаче управления адаптированным генетическим алгоритмом при решении задач структурно-параметрического синтеза дискретных систем /Петросов Д.А., Игнатенко В.А.// Успехи современной науки и образования. 2016. Т. 5. № 12. С. 138-141.

4. Петросов, Д.А. Адаптация генетического алгоритма при моделировании вычислительной техники с изменяющейся структурой и набором компонентов на основе сетей Петри /Д.А. Петросов// Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. 2009. № 6 (20). С. 151-160.

5. Петросов, Д.А. Применение параллельных вычислений при программной реализации интеллектуальных систем поддержки принятия решений на основе эволюционных процедур /Д.А. Петросов., Н.В. Петросова// Сборник научных трудов по материалам V международной научно-практической конференции «Современные тенденции развития образования, науки и технологий» . 2018. С. 234-237.

Рудницкая А.А.
Спиридонов А.В.
Санкт-Петербургский государственный электротехнический университет «ЛЭТИ» имени В. И.
Ульянова (Ленина)

ОПТИМИЗАЦИЯ МАРШРУТИЗАЦИИ И УСТРАНЕНИЕ ПЕТЕЛЬ В КОМПЬЮТЕРНЫХ СЕТЯХ НА БАЗЕ SPANNING TREE PROTOCOL

Rudnitskaya A.A.
Spiridonov A.V.
Saint Petersburg Electrotechnical University "LETI"

ROUTING OPTIMIZATION AND LOOP ELIMINATION IN COMPUTER NETWORKS BASED ON SPANNING TREE PROTOCOL

Аннотация

В статье рассматриваются причины возникновения петель маршрутизации в компьютерных сетях, а также методы их устранения с использованием протокола Spanning Tree Protocol (STP). Описан принцип работы STP, его механизмы и алгоритмы, обеспечивающие эффективную оптимизацию маршрутизации и предотвращение образования петель.

Abstract

This paper examines the causes of routing loops in computer networks and methods for their elimination using the Spanning Tree Protocol (STP). The principles of STP operation, its mechanisms, and algorithms for efficient routing optimization and loop prevention are described.

Ключевые слова: маршрутизация, петли маршрутизации, Spanning Tree Protocol, компьютерные сети, оптимизация маршрутизации.

Keywords: routing, routing loops, Spanning Tree Protocol, computer networks, routing optimization.

Сеть с несколькими маршрутами между источником и приемником характеризуется повышенной отказоустойчивостью. Для обеспечения надежности в сетях, в которых есть несколько маршрутов между источником и приемником, часто создаются резервные соединения между коммутаторами. Это позволяет снизить вероятность отказа в случае выхода из строя одного из элементов сети. Но при создании резервных соединений может появиться проблема коммуникационных петель – в этом случае данные начинают круговое движение по траектории, состоящей из нескольких каналов. Это может быть вызвано как ошибками в настройке и конфигурации сети, так и ошибками администратора, и связано с тем, что коммутаторы не могут корректно функционировать в среде, где существуют петли.

Мостовые соединения используются в сетях для разделения большой сети на небольшие части (сегменты), чтобы уменьшить количество ошибок и улучшить производительность. Когда мост получает пакет, он проверяет его адрес назначения и отправляет его только в том случае, если получатель находится в другом сегменте сети. Благодаря этому, пакеты не перегружают локальную сеть и не совершают лишней круговой обход по всем узлам. Это уменьшает количество конфликтов и улучшает производительность всей сети.

Прозрачный мост — это сетевое устройство, которое позволяет соединять несколько локальных сетей и фильтровать их трафик для предотвращения необходимости передачи кадров на узлы, на которые они не предназначены. Прозрачный мост яв-

ляется связующим звеном между разными сегментами сети и выполняет фильтрацию кадров на основе их MAC-адресов. Он пропускает только те кадры, которые нуждаются в пересылке из одного сегмента в другой, а остальные отбрасывает. Таким образом, прозрачный мост облегчает управление трафиком в сети, повышает ее надежность и производительность.

Петли возникают из-за того, что алгоритм прозрачного моста, который используется коммутаторами, не позволяет определить точную топологию сети и выбрать наилучший путь передачи сообщения. В результате, данные могут начать бесконечное круговое движение по каналам, потребляя ресурсы сети и вызывая различные проблемы, среди которых – бесконечное обновление таблиц коммутации.

Когда коммутаторы получают широковещательное сообщение, они создают множество копий этого сообщения и передают их через все свои порты, за исключением источника сообщения. Таким образом, если в сети есть несколько маршрутов между различными узлами, копии будут бесконечно передаваться между коммутаторами, используя всю доступную полосу пропускания сети и блокируя передачу других сообщений во всех сегментах. Это явление получило название «широковещательный шторм».

Широковещательные штормы могут вызвать множество проблем в сети, включая увеличение сетевого трафика, деградацию производительности и остановку работы сети. Данное явление может происходить как из-за ошибок в настройках сети,

включая ошибки администратора, так и из-за проблем на уровне аппаратного обеспечения.

Для предотвращения широковещательных штормов используются различные технологии и протоколы, которые позволяют избежать появления петель и остановки работы сети.

В сетях, основанных на коммутаторах, возникает еще одна проблема, связанная с получением нескольких копий одного кадра, одновременно приходящих из нескольких сегментов сети. Такая ситуация может привести к тому, что коммутатор не сможет определить точное расположение отправителя, так как полученные кадры будут иметь различные MAC-адреса. В результате коммутатор будет постоянно обновлять таблицу коммутации, что займет большую часть его ресурсов и может вызвать задержки при передаче других кадров. Если такая проблема возникает в сети, то её можно решить, используя методы оптимизации маршрутизации и управления трафиком. Эти методы позволяют определить расположение отправителя и оптимизировать передачу информации в сети.

Одна из самых сложных проблем – это множественные петли, образующиеся в объединенной сети. Существует вероятность появления петли внутри других петель. Если за этим последует широковещательный шторм, то сеть не сможет выполнять коммутацию кадров.

Для решения описанных проблем был разработан протокол связующего или остового дерева (Spanning Tree Protocol, STP), который определен в стандарте IEEE 802.1D-1998.

Протокол STP является протоколом второго уровня модели OSI, который позволяет строить древовидные, свободные от петель конфигурации связей между коммутаторами локальной сети. В результате работы протокола между двумя рабочими станциями сети всегда существует только один активный путь. Помимо этого, обеспечивается возможность автоматического резервирования альтернативных каналов связи между коммутаторами на случай выхода из строя активных каналов.

Протокол STP позволяет отключать на программном уровне некоторые соединения между коммутаторами, чтобы не образовывалось кольцо, и включать его в случае необходимости. Преимуществами данного протокола является то, что он увеличивает надежность соединений между коммутаторами и защищает от ошибок конфигурации.

Этапы работы протокола:

1. Выбор корневого коммутатора.
2. Определение кратчайших путей до корневого коммутатора.
3. Отключение всех остальных соединений.

Корневой коммутатор может быть выбран по идентификатору: в этом случае корневым становится коммутатор с минимальным идентификатором. Сейчас в качестве идентификатора, как правило, используется MAC-адрес. В случае автоматического определения корневого коммутатора, последние начинают обмениваться сообщениями о минимальном идентификаторе среди соседей, пока корневой не будет выявлен. Другим подходом является ручной выбор более мощного коммутатора и указание его в качестве корневого.

После выбора корневого коммутатора необходимо определить кратчайшие пути до него, на что влияют следующие показатели:

1. количество промежуточных коммутаторов;
2. скорость соединения между ними.

Коммутаторы рассылают на все порты управляющие сообщения с расстоянием по стандартам IEEE 802.1D от них до корневого коммутатора аналогично тому, как происходил поиск корневого коммутатора. После того, как все расстояния известны, необходимо отключить пути, создающие кольцо. При этом отключается тот путь, у которого расстояние до корневого коммутатора больше; но, в случае одинаковых расстояний, отключается имеющий большее значение порта.

При утрате одного из связующих путей включаются те, которые могут его заменить, также с учетом наименьшего расстояния до корневого коммутатора.

На этом работа протокола завершена. В результате все коммутаторы соединены между собой без образования циклов.

Список литературы

1. Edwards W. et al. CCNP Complete Study Guide: Exams 642-801, 642-811, 642-821, 642-831. – John Wiley & Sons, 2006.
2. Kasu S. et al. Spanning Tree Protocol : PhD thesis. – 2015.
3. Perlman R. An algorithm for distributed computation of a spanningtree in an extended lan //ACM SIGCOMM computer communication review. – 1985. – Т. 15. – №. 4. – С. 44-53.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.14

Білявська Тетяна

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258897>ОРФОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Bilyavska Tatyana

National University of V. O. Sukhomlynsky

ORPHOGRAPHIC COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL LANGUAGE
TRAINING FOR FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS**Анотація**

У статті порушено проблему формування орфографічної компетенції майбутніх учителів початкових класів у процесі мовної підготовки. Визначено причини порушень орфографічних норм у писемній практиці студентів та визначено шляхи підвищення рівня мовної освіти відповідно до сучасних вимог. Обґрунтовано значення орфографічної компетенції в контексті формування якісної професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти.

Abstract

The article raises the problem of spelling of future teachers of elementary school in the process of language training. The reasons of violations of spelling norms in the students' written language were determined and ways of improving the level of language education in accordance with modern requirements were determined too. The value of spelling competence in the context of formation of qualitative professional training of future specialists in the field of education is proved.

Ключові слова: професійна освіта, якість освіти, мовна компетентність, правописні норми, майбутній учитель, початкова школа.

Key words: professional education, quality of education, language competence, spelling norms, future teacher, elementary school.

Постановка проблеми. Формування ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їхнього запровадження є сьогодні одним із ефективних шляхів оновлення змісту освіти. Невід'ємною складовою якісної підготовки майбутніх фахівців є мовна освіта, яка посідає одне із визначних місць у системі універсальних та спеціальних компетентностей майбутнього вчителя, але передусім вчителя початкової школи. Адже саме від його професійної діяльності залежить формування (на початковому етапі) ключових компетентностей учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Варто зазначити, що орфографічна компетенція – невід'ємна складова мовної компетентності. У цьому контексті важливими видаються наукові розвідки таких учених, як-от: О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, К. Климова, І. Кочан, Л. Кравець, В. Мельничайко, Н. Остапенко, Л. Паламар, М. Пентиліук, Ю. Рашкевич, Л. Скуратівський, Л. Струганець, Г. Шелехова та інші. Однак зазначене питання варто розглядати ще й в лінгвістичному контексті. Тому тут доречним видається звернутися до наукових праць учених-філологів (О. Авраменко, Д. Данильчук, С. Єрмоленко, Л. Масенко, В. Німчук, О. Пономарів, І. Юшук та інші).

Актуальність нашого дослідження пов'язана з тим, що зміни в сучасній початковій школі зумовлюють пошук нових напрямів методико-лінгвістичної підготовки студентів, вимагають її оновлення та вдосконалення.

Мета статті – дослідити проблему формування орфографічної грамотності майбутніх учителів початкової школи в контексті професійної підготовки; висвітлити вимоги, які ставить суспільство перед сучасним учителем; з'ясувати, чи відповідає рівень мовної підготовки майбутнього вчителя сучасним запитам суспільства.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано теоретичні та емпіричні методи. У межах теоретичних методів здійснено аналіз і синтез літератури з лінгводидактики та сучасної української літературної мови; аналіз державних документів у галузі мовної освіти; аналіз обсягу і змісту підручників та навчальних посібників з української мови для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; аналіз писемного мовлення майбутніх фахівців за спеціальністю «Початкова освіта»; аналіз і синтез передового досвіду роботи науковців, викладачів філологічних дисциплін педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. За допомогою емпіричних методів проведено діагностику студентів (запропоновано тестування та низку практичних завдань).

Виклад основного матеріалу. Дослідження орфографічної грамотності майбутніх учителів початкової школи здійснено за двома напрямками: аналіз академічної успішності студентів та аналіз писемного мовлення майбутніх фахівців (практичні завдання). Загалом у дослідженні брали участь 90 студентів I, II, III та IV курсів денної форми навчання спеціальності “Початкова освіта” (м. Миколаїв). За результатами дослідження маємо такі показники: рівень А (90 – 100 балів) – 5 %; рівень В (80 – 89 балів) – 15 %; рівень С (65 – 79 балів) – 35 %; рівень Д (55 – 64 бали) – 35%; рівень Е (50 – 54 бали) – 10. У результаті практичних досліджень з’ясовано, що рівень мовної підготовки сучасних студентів нефілологічних спеціальностей не відповідає сучасним вимогам, які ставить перед нами суспільство.

Загально визнаним є той факт, що наявність в мові усталених норм свідчить про високий рівень її розвитку. Не викликає заперечень, що знання та дотримання цих норм – це одна з основних вимог до сучасного вчителя. Посеред низки мовних норм чільне місце посідають орфографічні. Однак саме ці норми є у наш час предметом активного обговорення серед українських науковців. Варто наголосити, що у травні 2019 року Кабінет міністрів України затвердив постанову, якою схвалено нову редакцію “Українського правопису”. Документ підготувала спеціально створена Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли вчені-мовознавці Національної академії наук та національних університетів з різних регіонів України. Норми та правила нової редакції Правопису рекомендовано застосовувати в усіх сферах суспільного життя. Однак варто наголосити, що новий затверджений правопис почав діяти здебільшого тільки в навчальних установах. У публіцистиці та художній літературі іноді використовують інші варіанти правопису. У цьому контексті важливим видається висвітлити причини, через які маємо такий правописний плюралізм, наслідки якого віддзеркалено у мовленні студентів. Відомо, що український правопис неодноразово зазнавав певних змін. Зокрема, в певний період було усунуто з української абетки літеру “г” (1933 р.), змінено правило вживання роду в деяких словах іншомовного походження тощо. Також у той час із лексикографічних джерел було вилучено низку слів, які були нормативними для української мови. Наприклад, *водозбір* змінено на *басейн* (рос. бассейн), *відсоток* на *процент*, *годен – могти*, *мапа – карта*, *мати рацію – бути правим*, *мірило – масштаб*, *попри – повз*, *рівник – екватор* (рос. экватор), *філіжанка – чашка*, *цяцькарня – фабрика іграшок*, *наразі* (взагалі вилучено як штучне утворення) [5]. До активного вжитку увійшли такі слова, як-от: *аеропорт* (а до пасивного – *летовище*), *білка* (а до пасивного – *вивірка*), *каблуки* (а до пасивного – *підбори*), *фотокартки* (а до пасивного – *світлини*). Ці лексеми не відповідали тогочасній мовній політиці, оскільки віддзеркалювали особливості української мови. У 90-х роках ХХ століття в Україні розпочався процес відродження мови, повернення «репресованих слів». Крім того,

з розвитком суспільства виникали нові поняття, відповідно виникла потреба у зміні та перегляді правописних норм.

У 1993 році було ухвалено новий Український правопис, згідно з яким відбувалося навчання в школах та вищих навчальних закладах. Проте очевидно було, що цей правопис потребував оновлення. У цьому контексті видається важливим, на наш погляд, «Проект найновішої редакції Українського правопису», який розроблено в 1999 році під керівництвом члена-кореспондента НАН України В. Німчука. Зазначений проєкт правопису не було офіційно затверджено. Проте наразі за цим правописом працюють видавництва «Свічадо», «Літопис», «Критика»; низка українських письменників використовують варіант такого правопису при написанні своїх творів (О.Забужко, Ю. Андрухович та інші); окремі його пункти віддзеркалено у мовленні каналу СТБ та інших каналів.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що ми живемо і працюємо в умовах правописного плюралізму. Адже не викликає заперечень, що радіо, преса, а, особливо, телебачення та Інтернет мають вагомий вплив на сучасну молодь. Так, Д. Данильчук у своєму дослідженні зазначає: “Після появи в Україні комерційних (недержавних) мовників у радіо- і телебаченні питання правопису торкнулися й цього сектору медіапростору – наймасовішого за аудиторією” [2, с. 116]. Також вчений наголошує, що: «Із виходом на всеукраїнський телепростір таких гігантів комерційного телебачення як 1+1, ICTV, СТБ, Новий канал, 5 канал та інші, буквально кожний із них запропонував глядачам власну позицію щодо норм сучасної української літературної мови» [2, с. 116]. Окрім цього, маємо таку ж проблему й у видавничій галузі, де редактори стикаються з розмаїттям орфографічних систем. Отже, така ситуація, безумовно, впливає на мовлення сучасної молоді. Відомо, що писемне мовлення є вторинним щодо усного. Відповідно на першому етапі це відбито на усному рівні, а на другому етапі спостерігаємо відбитки правописного плюралізму на писемному варіанті мовлення сучасних студентів.

У випадках правописної невпорядкованості варто було б звернутися до довідкових чи лексикографічних джерел. Однак і тут маємо проблему. По-перше, чинний «Український правопис» не дає однозначної відповіді на всі сучасні запитання; по-друге, низка орфографічних словників, зокрема й академічних, потребують оновлення та перегляду. «Орфографічні словники, укладені різними авторами, зовсім неоднаково тлумачать положення згаданого правопису, або й узагалі орієнтуються на альтернативні правописні концепції (те саме й стосується й багатьох словників-довідників із правопису, підручників, посібників)» [2, с. 6]. Таким чином, тут постає проблема навчально-методичного забезпечення, яка є вкрай важливою саме в навчальних закладах.

Не викликає заперечень теза про те, що знати орфографічні правила і вміти застосовувати їх на письмі – це загально визнані вимоги до кожної су-

часної людини. Відомо, що основні навички грамотного писемного мовлення ми здобуваємо в загальноосвітній школі. Однак для певних груп мовців цього обсягу знань достатньо. Проте ж існує група мовців для яких знання мови є основним робочим інструментом. Відповідно, її вимоги до рівня їхнього писемного мовлення мають бути значно вищими. Серед них почесне місце посідають учителі, які формуватимуть правописні навички учнів. У цьому контексті особливо видається роль вчителя початкової школи, який закладатиме основи грамотного письма здобувачів початкової освіти. Однак через економічні, політичні та соціальні проблеми в державі роль сучасного вчителя частково є знеціненою. А відповідно в рейтингові престижних спеціальностей ця професія знаходиться на нижніх позиціях. Тому на спеціальності 013 Початкова освіта здебільшого вступають студенти із середнім рівнем знань, а іноді й взагалі з низьким. Тому серед сучасного контингенту студентів, які обрали спеціальність вчителя початкової школи, маємо незначну кількість студентів з високим рівнем знань, зокрема з української мови. У цьому контексті актуальною видається проблема щодо якісної підготовки з української мови в межах закладу вищої освіти. Однак і в цьому питанні маємо протиріччя. По-перше, значно скорочено години з курсу «Сучасна українська літературна мова» на спеціальності 013 Початкова освіта; по-друге, такий предмет, як практикум з українського правопису належить до варіативної частини. А це означає, що не є обов'язковим для вивчення. Варто наголосити, що саме в межах зазначених предметів ми маємо виробити правописну грамотність та сформувати орфографічну компетенцію майбутніх учителів початкової школи. Згідно з робочою програмою з курсу «Сучасна українська літературна мова» (для студентів спеціальності 013 Початкова освіта) передбачено вивчення розділу «Орфографія». У межах цього розділу студенти вивчають принципи українського правопису, орфографічні норми тощо. Однак через значне скорочення годин на вивчення цього матеріалу заплановано одне аудиторне заняття, або взагалі ці теми рекомендовано на самостійне опрацювання. Вважаємо важливим наголосити, що у межах зазначених двох курсів варто було б запланувати та, головне, реалізувати вивчення історичного аспекту щодо становлення та розвитку нашого правопису. «За понад тисячолітню історію української орфографії було розроблено майже 50 різних правописних систем, у яких удосконалювалися правила написання» [1, с. 162]. Тут варто було б запропонувати на вивчення та обговорення такі теми. По-перше, актуальними є питання щодо формування української орфографії в XIX столітті: Правопис О. Павловського; Максимовичівка – історико-етимологічний правопис, розроблений М. Максимовичем; Правопис «Русалки Дністрової»; Правопис Т. Шевченка; Правописні системи, які розробили відомі українські вчені-мовознавці: Кулішівка, Драгоманівка, Желехівка. По-друге, не менш важливою видається проблема розвитку українського правопису у XX столітті. Тут варто розглянути зі студентами

питання щодо створення єдиного національного правопису в роки творення української державності (1917 – 1919 рр.); правописні реформи першої половини XX століття; «Український правопис» 1990 року та його вплив та перебіг мовно-правописних дискусій. Безперечно, робота з теоретичним матеріалом (історичного характеру), його аналіз сприятиме усвідомленню сучасних орфографічних норм та правил.

Важливим також видається знання сучасних правописних тенденцій та аналіз діючих правил. Така робота вимагає аудиторного опрацювання. Поза межами аудиторії вкрай важко проаналізувати правописні питання, які є предметом обговорення у сучасному суспільстві, висвітлити погляди відомих мовознавців щодо зазначених питань.

Окрім теоретичної підготовки, не менш важливою видається практична робота. Тут важливо наголосити, що наразі у закладах вищої освіти перевагу надають такому виду перевірки знань, як тестування. Не викликає заперечень, що це один із ефективних методів роботи зі студентами. Однак, на нашу думку, в контексті перевірки знань з орфографії цей метод не повинен переважати. Тут важливими є й інші види робіт та перевірки знань. Зокрема, не варто залишати поза увагою написання диктантів, комплексних контрольних робіт із різними видами завдань, виконання вправ. Варто наголосити, що особливо ефективними вважаємо вправи з ключами. Така робота є ефективною як для студента, так і для викладача. У студентів є можливість з'ясувати, чи правильно виконано завдання, а у викладача швидко перевірити велику кількість робіт.

Висновки. Сьогодні, коли актуальним є питання формування фахових компетентностей майбутнього вчителя, досить гостро постає проблема орфографічної грамотності майбутніх фахівців. Адже орфографічна компетенція є чи не однією з найважливіших складових фахової мовної підготовки майбутніх педагогів. Не викликає заперечень, що мовна компетентність вчителя не визначається тільки цією складовою. Однак орфографічна грамотність – головна ознака фахової підготовки майбутнього вчителя. Вважаємо за необхідне наголосити, що сучасні реалії вимагають реформування системи вищої освіти. Відповідно варто було б більш глибоко дослідити стан мовної підготовки майбутніх спеціалістів спеціальності 013 Початкова освіта в Україні. Однозначно, що це питання потребує висвітлення його на широке обговорення. Адже саме ці фахівці закладатимуть основи орфографічної грамотності майбутнього покоління. Тому не потребує доведення, що потрібна модернізація педагогічної системи освіти в Україні. У цьому контексті видається актуальним визначити такий шлях розвитку, в результаті якого рівень вітчизняної освіти відповідав би європейським стандартам. Однак не варто при цьому скасовувати всі надбання та досвід вітчизняної педагогіки вищої школи.

Література

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія.

Лексикологія. Лексикографія: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.

2. Данильчук Д. В. Український правопис: роздоріжжя і дороговкази. Київ: Либідь, 2013. 224 с.

3. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.

4. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали / упоряд. Л. Масенко та ін. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.

5. Cantos G. P. Statistical methods in language and linguistic research / G. P. Cantos. – CT: Equinox, 2013.

6. Masenko L. Language policy and language situation in Ukraine, 2009, pp: 363.

7. Kulyk V. The demography of language practices and attitudes in Ukraine.

8. Harvard Ukrainian Studies, 2007 – JSTOR.

9. Когут В. М. К 57 Український правопис : 2019 : Зміни та правила / В. М. Когут. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан. 2019. 16 с.

10. Український правопис. Нова редакція : Наукова думка. 2019. 392 с.

*Pasichnyk Maryna Viktorivna**Senior lecturer**Zhyhalko Svitlana Eduardivna**Senior lecturer**Education and Research Institute “Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy” of V.N. Karazin**Kharkiv National University*<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258912>

DEVELOPMENT OF EFFECTIVE TESTS FOR CONTROL THE READING OF ENGLISH PROFESSIONALLY ORIENTED TEXTS

Abstract

The article emphasizes the need to create a new model of language training in non-language higher educational institutions of Ukraine. The importance of developing competence in reading English-language professionally oriented texts among future teacher-engineers is emphasized. The generally recognized quality characteristics of the tests were analyzed. The mutual positive and negative influence of the quality characteristics of the test on each other is considered. It is proposed to specify the methodical principles of testing taking into account the specifics of reading as a separate type of speech activity to implement control of the level of the speech competence formation of future teacher-engineers in reading English-language professionally oriented texts.

Key words: *professionally oriented reading, control, competence in reading, the qualitative characteristics of the test, the balance of factors.*

Statement of the problem. Today, the Ukrainian system of professional education aims to increase the competitiveness of the future specialist in the labor market, which involves fluency in one's profession in accordance with international standards. This necessitates the creation of a new model of language training in non-language higher educational institutions of Ukraine, which is based on the understanding of a foreign language as an integral tool for the future professional activity of students. Although in the modern methodology of teaching foreign languages, much attention is paid to teaching oral speech, nevertheless, reading remains one of the main tasks of teaching foreign languages in technical universities. The competence of future specialists in reading should include the ability to work with special texts, knowledge of terms in the field of their specialty, skills of professionally oriented translation.

It should be noted that the reorganization of the language training model requires the use of new approaches not only to the organization of the educational process, but also to the process of monitoring foreign language learning.

Ensuring control of the level of formation of students' speaking competence in reading English-language professionally oriented texts at all stages of the learning process is an important prerequisite for effective feedback and, accordingly, effective learning in general.

Analysis of recent research and publications.

As you know, the effectiveness of the test is measured using certain factors. The generally recognized factors are reliability, construct validity, economy, interactivity and educational impact [1-7].

The reliability of the test means the stability of the results of the answers of the test takers when the test is repeated, while the level of preparation of the test takers must remain unchanged.

The next factor, construct validity, measures the degree to which the test objects and the nature of the test tasks take into account the psycholinguistic model of mastering foreign language activities. In other words, construct validity assesses the adequacy of the level of foreign language communicative competence, which the test revealed, for foreign language communication in real life conditions.

The quality characteristics of the test also include the cost-effectiveness of the test, i.e. its ability to provide the most reliable information about the test subject with minimal expenditure of time and effort on its preparation, conducting and processing the results; interactivity, i.e. taking into account the interaction between the characteristics of the tested person's speech activity (for example, age characteristics, language knowledge and abilities, emotional state) and the characteristics of the test task, and the educational impact of testing on the person tested and teachers, parents (micro impact) and the education system in general (macro impact).

Highlighting previously unresolved parts of the overall problem. In addition to the considered generally recognized factors, attention should also be paid to such quality characteristics of the test as authenticity and practicality. There is no doubt that all the factors that influence the effectiveness of the test also influence each other. Moreover, this influence can be both positive and negative.

The purpose of the article. Taking into account the above, the content of the factors affecting the effectiveness of the test and the mutual positive and negative influence of the factors on each other should be considered next.

Presentation of the main material. Reliability and validity are purely measurement characteristics, so they are considered the main indicators of test performance. Reliability refers to the stability of test results when tested multiple times by subjects with the same level of training. The main reason for the instability of

the test results are the ratings of the raters [6]. With this in mind, the reliability of the tests can be determined using the following coefficients:

1) the coefficient of inter-rater stability, which is measured as the correlation coefficient between the evaluation results of several raters of the same contingent of tested subjects.

2) the intra-rater stability coefficient, which is measured as the correlation coefficient between the results of the assessment by one rater of two consecutive tests of the same contingent of subjects tested using a parallel form of the same test.

3) the coefficient of stability of the test, which is measured as the coefficient between the results of two consecutive tests of the same contingent of those tested using the same test.

Certain factors contribute to increasing the reliability of the test, namely [4]:

1) Representative selection of control objects (inclusion in the test of the most important elements of the studied material) and contingent of the tested (inclusion in the testing of both the strongest and the weakest part of the contingent of students).

2) Number of test tasks. The increase in test tasks is directly proportional to its reliability.

3) Difficulty of test tasks. The test must have sufficient discriminating ability, that is, the ability to identify both strong and weak test subjects. When developing test tasks, one should adhere to the optimal average test difficulty, in which the average percentage of correct answers of the entire contingent of test takers should be at least 60%.

4) Stability of external testing conditions (oral instructions, motivation of test subjects, time to complete the test, etc.).

5) Stability and standardization of assessment results. These factors are most important for subjective speaking skills, particularly speaking.

The next qualitative characteristic of the test is its validity, that is, the ability of the test to measure precisely those parameters of foreign language proficiency that were intended. In the special literature, such types of tests validity are distinguished as comparative, prognostic, content, constructive, external. In foreign studies [5], the opinion is expressed that construct validity combines other types of validity, so the effectiveness of the test should be determined only by its construct validity. In domestic studies [1, c. 120] also emphasizes the primary importance of construct validity for a foreign language test, since the purpose of the test is to check the level of mastery of certain material and certain skills and abilities of speaking according to a specific program.

The construct validity of the test shows the extent to which the test objects and the nature of the test tasks take into account the psycholinguistic model of learning a certain language material or a certain model of communicative competence. Determining the construct validity of the test requires, first of all, the establishment of the construct that the components of communicative competence or communicative competence as a whole perform with the system of foreign language test

control. The next stage of determining the construct validity of the test is the analysis of the language material of the TT (test tasks) in terms of their compliance with the goals of measuring this construct.

There is no unequivocal opinion regarding the consideration of authenticity as a qualitative characteristic of the test. Some researchers do not mention authenticity at all as a factor affecting the effectiveness of the test. Nevertheless, the majority of foreign testologists [5, 8, 9] consider authenticity to be one of the main quality characteristics of a test.

The authenticity of the test means the correlation of the characteristics of the TT with the characteristics of tasks in the area of language use or non-test conditions. It is provided by modeling in TT situations of real foreign language communication in non-test conditions. So, when developing a reading test, you should select texts that the test takers are likely to deal with in real life.

Such a qualitative characteristic of the test as interactivity is understood as the degree and nature of the involvement of the individual characteristics of the tested person in the performance of TT. The most important interactive characteristics of the tested include speech and strategic competence, general knowledge and emotional attitude. Ensuring the interactivity of the test requires taking into account the specifics of the interaction between the characteristics of the testee's speech activity and the characteristics of the TT. The minimum acceptable level of interactivity is ensured by the maximum possible increase in interactivity of those characteristics of the tested that were involved in the definition of the construct. For example, defining the subject of the test in accordance with the general knowledge of the testees increases its interactivity [6].

Another important qualitative characteristic of the test is the impact of the test on society and the educational system, which occurs at the micro level (the level of the individual) and the macro level (the level of the educational system and society as a whole). The impact of the test on the learning process and its participants is known as the feedback effect. Direct participants in the testing process (testees and teachers) are directly affected by the tests. Thus, the impact of a foreign language test on the test taker is expressed in the experience of participating in testing and preparing for it; evaluation of his educational achievements based on the results of TT implementation; decisions that are made on the basis of the score obtained for the test. Based on the results of the testing, teachers can evaluate the effectiveness of teaching methods and teaching-methodical materials.

The qualitative characteristic of the test - practicality - differs from the above, as it determines the possibility of developing and implementing the test. The practicality of the test is associated with such factors as the availability of TT for the testees to understand, the ease of organization of the testing process, the possibility of conducting the test within the framework of the usual educational process, and the ease of interpretation of the test results [4]. In other words, the practicality of the test is determined by the availability of all resources (human, material, time) necessary for its development

and implementation. Human resources include test developers, raters, administrators, and technical personnel involved in the development and administration of tests. Material resources include premises for development and testing, equipment (computers, tape recorders, copiers) and materials (paper, drawings, manuals, dictionaries). Time resources are the time required to develop, conduct and process test results.

Thus, the practicality of the test is determined by the correlation between the available resources and the resources required for its planning, development and use.

All the above-mentioned quality indicators of the test should not be considered independently, as they cause mutual positive and negative influence on each other. For example, increasing the reliability of a test by increasing the number of test items may cause a decrease in its practicality, since it will take more time to develop and administer the test. Also, increasing the validity of the test due to its high degree of communicativeness increases its volume and, thus, reduces its practicality. Factors such as validity and reliability are mutually limiting. Thus, increasing the construct validity of the test when several components of speaking skills are included in the construct simultaneously reduces its reliability. And, conversely, reducing the number of components of speaking ability as test objects increases the reliability of the test. Some tests can be considered valid, even with a low degree of authenticity and interactivity. However, authentic and interactive tests cause a positive reaction from the tested, which, of course, increases their validity.

In order to neutralize the negative impact of factors, an optimal balance between them should be observed. Such a balance can be achieved by determining the minimum acceptable level for each of the quality factors of the test. In the special literature [6], test developers are suggested to follow three principles in order to achieve a reasonable balance between all quality factors:

1. maximum improvement of the efficiency of the test as a whole, and not of individual quality characteristics.
2. evaluation of individual characteristics of the test in the aggregate of their impact on the overall effectiveness of the test.
3. calculation of the effectiveness of the test and the corresponding balance between its characteristics for each specific test situation depending on the purpose and type of testing in the test control system.

Conclusions and proposals. The application of test control of the level of formation of the speech competence of future teacher-engineers in reading English-language professionally oriented texts can be an effective tool for ensuring, on the one hand, an effective assessment of reading competence, and on the other hand,

the development of his skills and abilities due to the performance of an additional volume of exercises, which actually there are test tasks, as well as ensuring positive and effective characteristics of students by encouraging a positive attitude to learning.

The creation of a TT set for testing the level of formation of speech competence should be based on certain methodical (systemic) principles of testing that apply to all test components: test control objects, test tasks and criteria for evaluating reading products. The methodological principles of testing need to be specified taking into account the specifics of reading as a separate type of speech activity, the requirements of the current program and the specifics of their implementation regarding the control of the level of the speech competence development of future teacher-engineers in reading English-language professionally oriented texts.

References

1. Петрашук О.П. Тестовий контроль у навчанні іноземної мови в середній загальноосвітній школі: Монографія. – К.: Видавничий центр КДЛІУ, 1999. – 261 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013, 590 с.
5. Bachman L., Palmer A. Language testing in practice. – Oxford University Press, 1996. – 377 p.
6. Studies in Language Testing12. An Empirical Investigation of the Componentiality of L2 Reading in English for Academic Purposes <https://www.cambridgeenglish.org/images/329226-studies-in-language-testing-volume-12.pdf>
7. Kharytska S., Kolisnychenko A. English texts reading strategies across professionally oriented training. Similarities and differences in teaching philological disciplines in Ukraine and Latvia. Proceedings of the scientific and pedagogical internship, December 4 – January 14, 2024. Riga, the Republic of Latvia, 2024. P. 41-45.
8. Weir C.J. Communicative Language Testing. – Prentice Hall International (UK) Ltd, 1990, 218 p.
9. Wall D., Alderson I.C. Examining Washback: The Sri Lankan Impact Study// Language Testing. 1993. № 10. P. 41-69.

*Хрящевська Л.М.,**кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Миколаївський національний університет імені**В.О. Сухомлинського* ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-2611-0817>*Луцюк К.В.,**викладач відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського»,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8277-5891>*<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258918>

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ В ПЛОЩИНІ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКОЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ

*Hryashchevskaya L. M.,**candidate of historical sciences, associate professor of department to history, Mykolaiv national university to the name of V. O. Sukhomlynsko, e-mail: Ludahryashev30@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2611-0817>**0003-2611-0817**Lutsiuk K. V.**vykladach of a separate structural unit "Professional College of Mykolaiv national university named after V.O. Sukhomlynsko",**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8277-5891>*

APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS IN EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS IN THE AREA OF COUNTERING RUSSIAN DISINFORMATION AND PROPAGANDA

Анотація:

Проаналізовано класифікації інтерактивних методів навчання в освітньому середовищі, наголошено на комплексному їх використанні, застосовуючи комбіновану методологію досліджених методів. З'ясовано, що інтерактивне навчання надає широкі можливості для дослідження пропаганди та її негативного впливу на інформаційне середовище. Доведено ефективність інтерактивних методів, які стимулюють активність учнів, сприяють отриманню знань та пошуку відповідей на питання пов'язані з інформаційним впливом, дозволяючи учням формувати та визначати своє ставлення до викликів протистояння дезінформації та пропаганді.

Summary:

Classifications of interactive learning methods in the educational environment were analyzed, their complex use was emphasized, applying the combined methodology of the researched methods. It was found that interactive learning provides ample opportunities for researching propaganda and its negative impact on the information environment. The effectiveness of interactive methods that stimulate students' activity, contribute to the acquisition of knowledge and the search for answers to questions related to information influence, allowing students to form and determine their attitude to the challenges of countering disinformation and propaganda, has been proven.

Ключові слова: інтерактивні методи, навчання, дезінформація, освіта, учень, школяр, пропаганда, класифікація, критичне мислення.

Key words: interactive methods, learning, disinformation, education, student, schoolboy, propaganda, classification, critical thinking

Одним із пріоритетних напрямків на якому має будуватися освітній процес у закладах освіти з метою підвищення обізнаності серед школярів, як однієї з вразливих категорій населення перед російською пропагандою в умовах інформаційної війни, яку реалізує агресор є протидія дезінформації в освітньому середовищі з метою посилення уваги, щодо вивчення особливостей ворожого інформаційного впливу. Досягнення поставлених цілей уможливорюється за умови впровадження інтерактивного навчання. З цього приводу, С. Шумовецька виділяє ряд інтерактивних методів навчання що потрібно застосовувати для дослідження російської пропаганди – це зокрема, дискусійні методи (розмови, бесіди, дискусії), а

також методи аналізу ситуацій та колективного навчання [1, с. 252].

Серед дослідників, які переконані у необхідності інтеграції інтерактивного навчання у шкільний процес, зокрема на уроках історії виділимо О. Пометун, К. Баханов і Л. Пироженко. В свою чергу, М. Волосок, Т. Гергега, Л. Кратасюк, Г. Сиротенко вказують на широкий спектр інтерактивних методів, які можуть бути ефективно впроваджені під час навчальних занять. Характеристики інтерактивних технологій навчання досліджували: О. Єльнікова, О. Пехота, Н. Баліцька, О. Біда, Г. Волошина, Н. Побірченко. Проблематиці використання педагогічних підходів щодо групових форм організації навчальної діяльності В. Онищук та О. Ярошенко.

Українські вчені розглядають інтерактивність у навчанні як можливість для взаємодії через бесіду, діалог та активну участь [2, с. 9].

За О. Пометун, інтерактивне навчання трансформує архаїчне сприйняття моделі набуття знань від вчителя як основного джерела інформації до учня. Дослідниця переконана, що по-перше, учень отримує інформацію не у вигляді вже готової системи від педагога, а в процесі власної активності. По-друге, учень засвоює різні механізми пошуку знань в індивідуальній і колективній діяльності [3, с. 7-8].

Таким, чином інтерактивність підвищує обізнаність учнів, щодо певної теми, адже вони самі виступають активними суб'єктами пошуку та інтерпретації певної інформації, а з іншого боку школярі навчаються критично сприймати інформацію та формують алгоритм пошуку достовірних суджень на основі їх власного аналізу. Тому можемо констатувати, що інтерактивне навчання надає широкі можливості для дослідження пропаганди та її негативного впливу на інформаційне середовище, а інтерактивні методи стимулюють активність учнів, сприяючи отриманню знань та пошуку відповідей на питання пов'язані з інформаційним впливом, дозволяючи учням формувати та визначати своє ставлення до викликів протистояння дезінформації та пропаганді.

Дослідниця, С. Шумовецька вказує на те, що рекомендовано залучати учнів до ряду обговорень для детальнішого осмислення природи пропаганди та її шкідливого інформаційного впливу [1, с. 256].

Зауважимо, що існують різні класифікації методів інтерактивного навчання, проте доречно зупинитись на декількох найбільш ґрунтовних, серед яких класифікація за С. Сисоєвою [4].

I. Методи творчої активності учнів, які формують в школярів уміння виокремити проблему та знаходити шляхи її вирішення, виділяти головне, сформувати висновки та вміння виходити за межі завдання Серед методів, які пропонує С. Сисоєва, виділимо декілька, які на нашу думку можна пов'язати з протидією дезінформації та військовій пропаганді: метод «Стимулювання зацікавленості»; метод «Аналогії»; метод «Створення ситуацій емоційного переживання»; метод «Відкриття» [4, с. 83-87].

Застосування поданих методів у навчальному процесі дасть можливість привернути увагу учнів до проблем, які виникають в умовах інформаційної війни та найголовніше моделювання в межах застосування цих прийомів практичних порад боротьби з дезінформацією та застосування критичного аналізу стосовно оцінки фейкових месиджів, якими наповнене медійне середовище.

II. Навчання в малих групах. В цьому методі акцентується на безперервній взаємодії учня з іншими учасниками тієї самої групи під час розгляду проблемного питання [4, с. 102-111]. Технологія організації навчальної діяльності за поданим методом може включати:

- Моделювання вчителем проблемного питання. Наприклад, щодо інформаційної війни яку цілеспрямовано реалізує агресор що неодмінно знаходить негативні наслідки на консолідації суспільства.

- Розподіл учнів по групах.

- Надання учням певного завдання, рандомно на окремих картках. Наприклад, ГРУПА 1 – зазначити наслідки військової пропаганди;

ГРУПА 2 - змоделювати цілі російської пропаганди;

ГРУПА 3 – припустити, щодо якої категорії населення реалізується інформаційна війна.

- Дискусія, щодо обговорення виконаних завдань спільними групами.

- Рефлексія.

III. Метод «Проектів», полягає у вирішенні учнями певної проблеми. До прикладу, вчитель пропонує проблемне питання - інструменти впливу російської пропаганди [4, с. 120]. Реалізація поданого методу можлива, як в індивідуальній формі так і в колективній. Можлива технологія впровадження методу може мати наступний вигляд: 1) Вчитель зазначає проблемне запитання, яке зображене у вигляді тематичного плакату. 2) Учні продумують відповіді та прописують їх на картках, після чого по черзі прикріплюють на тематичний плакат. 3) Кожен учень, обґрунтовує свою точку зору. 4) Обговорення спільних висновків.

IV. Навчальний тренінг. Наукове визначення поданої дефініції надано Ю.М. Ємельяновим, який розглядає його як групу методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння будь-яким складним видом діяльності [105]. В свою чергу, С. Сисоєва переконана, що навчальний тренінг – це вид навчальної гри. [4, с. 120-184]. Дослідниця виокремлює ряд навчальних прийомів, які активно застосовуються в тренінгових методиках: міні – лекції; демонстрація; проблемно-орієнтована дискусія; індивідуальні завдання; ситуаційні завдання; робота в малих групах; презентація.

V. Метод «Дискусії». За трактуванням С. Шевчука, дискусія – метод діалогічної співпраці групи людей, що базується на відкритому, публічному та дружельобному обговоренні актуальних, але дискусійних питань із метою досягти конструктивного висновку [5]. Дещо подібної думки дотримується й Л. Мацько, який вважає що дискусія є процесом обговорення конкретної проблеми, набору питань або одного ключового питання з метою виявлення істини [6, с. 187]. В межах авторської класифікації С. Сисоєва розглядає різні варіанти реалізації методу [4, с. 189 - 193]:

ВАРІАНТ I

1. Кожен з учнів має можливість висловитись по черзі на певну тематику, але виключно після того, як отримав ігровий предмет в руки (іграшку). До прикладу, обговорення може стосуватися, чинників що впливають на інтенсифікацію процесу здійснення військової пропаганди Росією, стосовно українського населення.

2. Учень, який тримає ігровий предмет повинен відповідати на питання інших учасників дискусії.

3. На кінець дискусії ведучий підводить підсумки.

ВАРІАНТ 2

1. Тема дискусії зазначається заздалегідь учням.

2. Ведучий пропонує школярам поділитись на групи по декілька осіб.

3. Ведучий визначає певну проблему, в межах 10 хвилин кожна команда має запропонувати свої три шляхи вирішення даної проблеми. Одним із варіантів проблемного питання може бути: Які шляхи протидії військовій пропаганді?

4. Надалі, ведучий об'єднує дві групи по 2 учнів в одну групу де є 4 учні, які обмінюються своїми думками.

5. Ведучий об'єднує дві групи по 4 учні в одну групу з 8 учнів, які також обговорюють спільно зазначене проблемне питання.

6. Представники з кожної групи захищають свій варіант протидії російській дезінформації та військовій пропаганді.

VI. Метод «Дельфі». Його особливість полягає у виключенні фактору навіювання думок та передбачає висловлення певних суджень кожним із учнів індивідуально [4, с. 194]. "Дельфі" ґрунтується на принципах діалектичного обговорення, а саме на майстерності ведення спірів та дискусій [7, с. 119]. Цей метод можна сприймати як не просто ефективний, але й як творчий спосіб рішення різноманітних проблем, особливо в контексті боротьби з штучною російською дезінформацією. Технологія реалізації методу передбачає наступні етапи: 1) Розробка питань вчителем та розміщення їх на відповідних картках. Приклад питань: Категорії українського населення, щодо якого реалізуються інформаційні впливи? Мета російської пропаганди, прописати основні приклади? Зазначити наслідки військової пропаганди? 2) Видача учням карток з прописаними питаннями. 3) Школярі мають відповісти на питання письмово. 4) Після чого, відбувається обговорення відповідей учнями.

Іншою, класифікацією інтерактивних методів навчання, які можливо застосовувати в площині протидії російській дезінформації розроблено О. Пометун та Л. Пироженко [8, с. 33].

№	Група методів за класифікацією	Приклади методів
I.	За формами організації навчальної діяльності:	- інтерактивні технології колективно-групового навчання ("мікрофон", "мозковий штурм", "аналіз ситуацій", "ажурна плитка"). - інтерактивні технології навчання у малих групах ("робота в парах", "карусель", "акваріум" та ін.); - індивідуальні (комп'ютерні технології).
II.	За цільовим призначенням:	- інструктивно-консультативні (тренінг, консультації та ін.); інформативні (лекція-бесіда, лекція-консультація); - мотиваційні (інтерв'ю та ін.); - пізнавальні (ділова гра, дискусія та ін.) - контролюючі (оцінювальна дискусія, науково-практична конференція).
III.	За характером діяльності:	- імітаційні (інсценування, спрощене судове слухання, ділові ігри та ін.); - неімітаційні (круглий стіл, конференція, дискусія).
IV.	За характером взаємодії:	- учень-учень (робота в парах, карусель та ін.); - вчитель-учень (лекція-бесіда, аналіз); - учень - колектив (дискусія в стилі ток-шоу, громадські слухання, мікрофон).
V.	За ступенем прояву:	- репродуктивні (імітаційні ігри та ін.); - творчі (проектні технології, спецсемінари).

Подібну класифікацію інтерактивних методів до вище цитованих моделює дослідник Т. Сердюк [9].

№	Група методів	Приклади методів
I.	За дидактичною метою:	- інформаційні; розвиток дієво-практичної сфери; - розвиток механізмів самокерування особистості; - розвиток сфери творчих якостей; - розвиток ключових компетентностей.
II.	За домінуючими формами:	- індивідуальні; парні; групові; колективні.
III.	За методами навчання:	- інформаційні; проблемно-пошукові; імітаційно-ігрові; дослідницькі.
IV.	За домінуючими засобами навчання:	- гомоорієнтовані (основний партнер у взаємодії група осіб); техноорієнтовані (переважання технічних засобів навчання).

Окреслюється необхідність аналізу ключових аспектів поданої класифікації з метою, моделювання практичних порад, щодо протидії дезінформації та російської пропаганди в шкільному середовищі.

Інформаційний метод, здійснюється за інтенсифікації діяльності закладами середньої освіти в напрямку досягнення відкритої інформаційної кампанії шляхом: організації конференцій, семінарів та тренінгів для роз'яснення реальних подій, щодо актів російського терору по українським мирним містам. Іншим напрямком є розповсюдження фактичної інформації: показ репортажів або відеоматеріалів, які показують реальну картину волонтерської діяльності та актів рос. терору. Доречним є також, публічні виступи авторитетних осіб – ветеранів війни, військовослужбовців, волонтерів, лікарів що може значно допомогти підсилити у боротьбі з дезінформацією.

Реалізація методів розвитку дієво-практичної сфери передбачає навчання дітей відрізнати та розбиратися у пропагандистській інформації. Інший аспект полягає у необхідності створення штучних ситуацій, де школярі можуть опинитися під впливом пропаганди та колективно проробити шляхи її нівелювання. Подібна практика може мати вигляд певного заздалегіть продуманого сценарію, де кожен з учнів буде виконувати свою роль. До прикладу: ГРУПА 1 – представники пропаганди; ГРУПА 2 – Вітчизняне медійне середовище; ГРУПА 3 – Суб'єкти на яких спрямований інформаційний вплив.

Таким, чином ГРУПА 1 має продумати декілька прийомів для маніпуляції масовою свідомістю. ГРУПА 2 має запропонувати шляхи антипропаганди. ГРУПА 3 має проробити алгоритм критичного сприйняття інформації. При необхідності, учні можуть змінювати групи таким чином умовно побувавши на місці кожної з сторін інформаційного впливу агресора. Школярі можуть провести дослідження на тему, як пропаганда впливає на суспільство, чи які історичні приклади використання військової пропаганди які мали найбільший успіх, це дасть їм можливість поглибити знання в цій темі та підсвідомо прогнозувати як не піддатися на дезінформацію та пропаганду самим.

У рамках дослідницької роботи може бути рекомендовано учням розробити візуальні

матеріали, такі як плакати та відеопрезентації, з метою демонстрації потенційних загроз, пов'язаних із пропагандою, та представлення об'єктивних даних на цю тему.

В межах реалізації методів розвитку самокерування особистості доречно навчати учнів розпізнавати власні емоції, думки та відчуття що може допомогти їм усвідомлювати вплив пропаганди та критично ставитися до неї. Важливим є ознайомлення школярів з фундаментальними принципами психології, включаючи структурні та функціональні аспекти людської нервової системи та механізми формування догм, що забезпечить учнів здатністю визначення та аналізу маніпулятивних стратегій.

Практично впровадити методи розвитку сфери творчих якостей учнів передбачає, зокрема арт-терапевтичний підхід. Тобто, використання декількох форм мистецтва, зокрема живопису, скульптурного моделювання та музичної композиції, як інструментів для артикуляції думок та емоційних реакцій на військову пропаганду та конфлікти. Пропонуємо також залучати учнів до написання есе, щодо їх розуміння явища військової пропаганди, дезінформації та їх впливу на суспільство в умовах війни. У рамках застосування методів розвитку основних компетенцій важливо розглядати з учнями питання про мовну пропаганду, яку проводить агресор, стверджуючи перед медійною аудиторією, що українська мова начебто не існує сама по собі і є лише діалектизмом російської мови.

З метою, недопущення розповсюдженнь подібних пропагандистських наративів варто привчати школярів до аналізу медіаконтенту. А саме необхідно здійснювати розбір новинних матеріалів на предмет виявлення прихованого або явного повідомлення. Після чого, школярі мають переконатися у не правдивості пропагандистських суджень, це варто реалізовувати апелюючи достовірними історичними фактами. Таким чином, ми можемо реалізувати міжпредметний зв'язок між історією та українською мовою досягнувши цим самим розвінчування пропагандистського меседжу у певному середовищі школярів.

Отже, боротьба з російською пропагандою є ключовою проблемою українського суспільства. Очевидним є розроблення та аналіз існуючих європейських нормативних стратегій мінімізації ворожій пропаганді. При, цьому не менш важливим

є протидія дезінформації та маніпулятивним впливам російських нарративів і у шкільному середовищі. Дієвим шляхом розвитку критичного мислення та аксіологічної компетентності в школярів є застосування інтерактивних методів навчання, які передбачають активну діяльність учнів, що сприяє більш стійкому запам'ятовуванню інформації.

Проаналізовані класифікації інтерактивних методів розроблені науковцями, охарактеризовує розмаїття методів та прийомів, які необхідно застосовувати в освітньому середовищі. Підкреслимо, що формування критичного мислення у школярів це процес тривалий, тому до його реалізації потрібно підходити не локально, а комплексно застосовуючи комбіновану методологію досліджених методів.

Список джерел та літератури

1. Шумовецька С. Інтерактивні технології і формування у майбутніх офіцерів-прикордонників навичок медіаграмотності та протидії негативному інформаційному впливу. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України Серія: педагогічні науки № 1(28). Частина 2. 2022. С. 251- 265.
2. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.- метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

3. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання: Київ. 2007. 141 с.

4. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

5. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням: підр. для студ. вищ. Навч. Закл. К.: Алерта.2012. 696 с.

6. Мацько Л. Риторика: навч. посіб. К.: Вища шк. 2003. 311 с.

7. А.І. Куртов, О.В. Полікашин, А.І. Потіхенський, В.М. Александров. Експертні оцінки. метод «Делфі» як технологія прийняття управлінських рішень. Збірник наукових праць Харківського нац. унів. Повітряних Сил: Харків. 2017, 1 (50) С. 118-122.

8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод.посібн. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. К.:Видавництво А.С.К.,2004. 192с.

9. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09. Кривий Ріг, 2010. 20 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

Narmin Rzayeva Karam

Ph.D student at the Nizami Ganjavi Institute of Literature of ANAS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258924>

THE PATH TAKEN BY OUR EPIC POEM IN THE RESEARCH OF AZADE RUSTAMOVA

Summary

The monograph of the prominent literary scholar Azada Rustamova entitled "The Paths of Development of Azerbaijani Epic Poetry" (XII-XVII centuries) is valuable as a work that deeply examines the history, poetic structure and genre characteristics of Azerbaijani epic poetry, emphasizing the traditions of our national literature and the value of epic poetry. This study by A. Rustamova is valuable as a study that shows not only the past of the Azerbaijani epic poetry, but also the directions of its future artistic development. In this study, the issues that A. Rustamova comprehensively analyzes the history, form and content features of epic poetry, its changes in different periods and the development line are as follows:

1. The essence and features of epic poetry
2. The emergence and historical stages of epic poetry
3. The creativity of poets and their influence on epic poetry

In Azerbaijani literature, she emphasizes the contributions of Nizami Ganjavi, Khagani, Fuzuli and other classics to the enrichment of epic poetry traditions

4. Sufi philosophy and epic poetry Azade Rustamova shows, in particular, the influence of Sufi philosophy on Azerbaijani epic poetry, how Sufi ideas harmonize with epic elements.

5. The issue of the influence of oral folk literature on epic poetry in the 16th-17th centuries

Keywords: Epic poetry, Sufi philosophy, Nizami Ganjavi, Azade Rustamova, classical heritage.

Introduction

There are very few scientific works on the development of epic poetry in Azerbaijani literature and the historical stages it has passed through. As an example, we can cite Yagub Babayev's monograph "The Formation of Native Azerbaijani Literature and the Development of Epic Poetry (XIII-XIX Centuries)" (5), and Ataemi Mirzayev's monograph "The Native Azerbaijani Epic Poetry of the XIII-XIV Centuries" (3). Each of these works attracts attention with its scientific value. However, as can be seen from their names, they provide information only on Native Azerbaijani epic poetry. The work we are talking about by Azade Rustamova traces the formation and development of epic poetry from the most ancient times to the 17th century. It is true that there are many separate research works on the ancient and medieval periods of our literature and on the creativity of poets of that period. However, the monograph "The Paths of the Development of Azerbaijani Epic Poetry" brings a large period of 6 centuries into reality in a complex form, from the point of view of epic poetry. Of course, we cannot achieve a comprehensive analysis of the Monograph in this article, but we consider it important to review the main points and A. Rustamova's new ideas.

A. Rustamova, based on the historical-chronological principle, first of all brought to the fore the issue of the origin of the Epic poem. The author begins the chapter by defining the epic poem: "Thus, the epic poem is a generalized description of life events; the epic poem is an artistic presentation of the phenomena of nature and society within the framework of a certain subject; the epic poem is a means of figuratively telling the story of human character with

all its fullness and contradictions. Each nation has its own epic poem history." (1, p. 14)

Epic poetry is a manifestation of the worldview, consciousness, and attitude of a particular people to events. As A. Rustamova noted: epic poetry originated from totemic ideas. As social relations changed and improved in connection with the development of productive forces, people's ideas about life and nature evolved. And thus, totemic ideas were replaced by animistic ideas. At this point, people believed not in any being, but in the spirit behind it. Over time, animistic ideas were replaced by the cult of worship in nature and the celebration of ancestral days. At that stage, people considered mountains, forests, the sun, etc. sacred in various natural phenomena, created their deities, and worshiped them. Myths and legends emerged from the first plot-based ceremonial songs composed in honor of one or another primitive God or goddess. Myths, followed by heroic epics and early epics, constitute a new stage of artistic creativity. (1, p. 21)

After such a distant but necessary beginning, A. Rustamova approaches the first sources of the Azerbaijani epic. "Avesta", "Kitabi-Dade Gorgud" are extensively studied. She notes that the written epic poem takes its beginning from such sources as "Orkhan monuments" and "Divani sahaba-it turk", which are collections of artistic materials and are equally important for all Turkic peoples. She also mentions the ancient written Uyghur-Turkic artistic monument "Gutadgu-bilik", which had a great influence on the future development of Azerbaijani poetry with its diverse didactic content and original structure.

Starting from the 7th century, with Islam becoming the main state religion of the countries of the Middle East, Arabic became the dominant language.

Later, with the weakening of the Umayyad dynasty and the rise of the Abbasids to power, with the Persian nobility playing a special role, Persian began to be used as a language of poetry and art. From the middle of the 11th century, Azerbaijani poets began to write in Persian, as in many countries of the Middle East. Of course, the art of Firdovsi and Sanai was connected in its spirit to the Persian-Lebanese environment, the creativity of Khagani and Nizami to Azerbaijan, and the characteristics of Amir Khosrov's poetry were connected in their specific aspects to India. This is clearly demonstrated by the linguistic and poetic characteristics of each poet, as well as the rules for approaching images and themes.

A. Rustamova spoke of Firdavsi as the founder of the first monumental epic poem in the written poetry of the Middle East. The period after Firdavsi's "Shahnameh" was a period of development of mainly romantic poetry in the epic poetry of the Middle East. The author talks about the works of Unsiri "Vamiq and Azra", Fakhraddin Sorgan "Veys and Ramin", Ayyugi "Varga and Gulsha".

Starting from the 12th century, philosophical and mystical shades are manifested in the work of Sanai Ghaznavi, in the epic poem of J. Rumi. In the period we are talking about, more connected examples of epic poetry in modern life are encountered - verse letters, travelogues. In this regard, the historical poems of Qatran Tabrizi, the one-story verse masnavi-letter attract attention.

The great Azerbaijani poet and thinker Khagani Shirvani, one of the prominent representatives of social philosophical lyricism in Middle Eastern poetry, also tried at epic poetry and achieved success. (1, p. 17)

The 12th century stands out as a special period in the history of Azerbaijani culture and literature. According to historians, in this century, many innovations took place in the economic life of Azerbaijan, cities grew, trade and craftsmanship developed. The work of the outstanding genius poet Nizami Ganjavi, who was brought up in such an environment, was comprehensively interpreted by A. Rustamova in terms of both craftsmanship and creativity.

In her monograph "The Development Paths of Azerbaijani Epic Poetry", A. Rustamova examined this centuries-old period in the light of Nizami's art. We can summarize the ideas put forward by the author regarding Nizami Ganjavi's work and the analyses she conducted as follows:

1. Democracy and popularism are the main factors of Nizami's poetry.
2. Nizami illuminated the history of Middle Eastern epic poetry with strong humanist ideas.
3. The principle of adherence to true reality. One of the main features of Nizami's creativity.
4. With Nizami's creativity, multifaceted human images with a perfect, rich psychological character - images and characters - entered epic poetry.

Here, let us pay attention to A. Rustamova's comparison of the works of Firdovsi and Nizami: In Firdovsi's "Shahnameh", the spiritual and psychological qualities of the heroes are not in the

foreground, but mainly their behavior and activities are glorified. However, Nizami is interested in the problem of man as a socio-psychological being, his spirituality, and his position in life.

5. Fantastic, unusual, supernatural events and forces are not the main focus of Nizami's poetry.

Chapter 11 of the monograph deals with epic traditions in Azerbaijani literature of the 13th-15th centuries. A. Rustamova provides scientific information about the Sufi ideas that were widely popular in the literature of the period, their essence and their reflection in literature. Azerbaijani literature acquired a deep spiritual and philosophical content under the influence of Sufi-pantheistic ideas. The epic poems created during this period reflected the basic principles of Sufism, the pantheistic worldview and the search for spiritual perfection. However, as the author also notes, Sufism did not develop along a single line of action, but rather showed contradictory directions: some Sufi thinkers sided with the broad masses of the people against the ruling structure, while others tried to comply with the requirements of the upper class.

A. Rustamova writes: In the works of the prominent standard-bearers of Azerbaijani poetry of the 13th-14th centuries, the progressive aspects of the theory of Sufism combined with pantheism find their broad ideological development. From this point of view, the works of Sh.M. Shabustaki's "Gulshaniraz" and Avhedi's "Jami-Jam" are widely analyzed. Of course, each of these works, with its didactic content, social-critical aspect and absolute democratism, and tendency to criticize feudal aristocracy, makes them more lively and vital than court poetry.

Traditional ashug love is the main motivation in the literature of this period. The works of "Farhadname" (M. Ardebili), "Dahname" (M. Avhedi), "!Mehr ve Mushtari" (Assar Tabrizi), which A. Rustamova mentions in this regard, are valuable examples with their ideological and artistic characteristics.

The new stage of development of Azerbaijani epic poetry is considered to be the period of social, economic, and cultural rise of Azerbaijani literature in the 15th-16th centuries. A. Rustamova, providing information about the literary landscape of the period, writes: The main feature in poetry is the further development and flourishing of poetry in the Azerbaijani language. The tendency towards oral folk literature is the main factor for this period. Among the examples of epic poetry, Maraghayi Ashraf's "Khamsa", Shah Qasim Anvar's "Anisul-Arifin" written under the influence of sectarianism, Khatai's "Nasihatname" and Shah Ismail Khatai's epic poem "Dahname" as the best example of "Dahname", and the first work "Leyli and Majnun" in the native language are mentioned.

One of the series of themes widely spread in Eastern literature during this period is "Yusuf and Zuleykha". Shams's "Yusuf and Zuleykha" is studied by the Author. After that, the work analyzes the work of the great figure of Azerbaijani poetry, Fuzuli, his masterpiece "Leyli and Majnun". Let us pay attention to the author's thoughts on this: "Leyli and Majnun is a

psychological novel. Fuzuli can be called a psychologist of the human heart. The psychological harmony in Nizami's work is also valid for Fuzuli's poetry."

In general, A. Rustamova is the author of extensive research works on Fuzuli's work. Her monograph "The Thinker Mevlana Fuzuli" has a special value in our literary studies.

The Azerbaijani epic poetry of the 16th-17th centuries is characterized by a stronger influence of oral folk art. This period widely uses the epic poetry of the verse novel (Kovsari "Farhad and Shirin", Masihi "Varga and Gulsha"), fairy-tale novella (Fedai "Bakhtiyarname").

The story is formed as an independent genre. Amani's works "Danasi olmush gari", "Firyakchi" are analyzed as examples of the story genre. Kovsari's work "Farhad and Shirin" is first widely analyzed by A. Rustamova. Masihi's work "Varga and Gulsha" is highly appreciated by A. Rustamova. She writes: "Masihi, following the path of his great predecessors - Nizami, Fuzuli, creates full-fledged characters in the work, gives a deep psychological artistic analysis of the images".

As can be seen, Azade Rustamova's monograph "Paths of Development of Azerbaijani Epic Poetry"

explains the development of epic poetry in various historical and cultural stages. Azade Rustamova also created an opportunity for the modern reader to understand the cultural heritage of national literature more deeply by studying the historical and philosophical foundations of epic poetry, its ideological and poetic features in different periods. This monograph is not only a fundamental source for studying the historical development of epic poetry in Azerbaijani literature, its place in literary traditions and its continuity, but also confirms the value of the classical heritage and its importance for future generations.

Literature

1. Azade Rustamova "Selected Works" in 2 volumes, Volume I, Baku, Elm, 2014
2. Azade Rustamova "Selected Works" in 2 volumes, Volume II, Baku, Elm, 2014
3. Ataemi Mirzayev "Native Azerbaijani Epic Poetry of the 13th-14th Centuries", Baku, 2017
4. History of Azerbaijani Literature in 3 volumes, Volume I, Baku, 1960
5. Yagub Babayev "The Formation of Native Azerbaijani Literature and the Development of Epic Poetry" Baku, 2008

Бабаева Айтэн Мусахиб,

преподаватель

Диссертант по филологии

Азербайджан, Гянджинский Государственный Университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258944>

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ,
ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА**

Babayeva Aytan Musahib,

lecturer

Ph.,D student on philology

Azerbaijan, Ganja State University

**EUROPEAN-ORIGON SOCIO-POLITICAL TERMS USED IN ENGLISH IN EXPLANATORY
DICTIONARIES OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE**

Аннотация:

Несмотря на то, что английский язык имеет глобальное качество в современном международном информационном пространстве, словарный запас этого языка неоднороден. В этом смысле словарный запас английского языка содержит большое количество слов и терминов из европейских языков. В словарном запасе английского языка присутствуют даже слова и термины китайского, русского, японского, персидского, турецкого, арабского, африканского, полинезийского и малазийского происхождения. Приобретенные слова осваиваются на английском языке и используются в соответствии с нормами этого языка. Поэтому во многих случаях трудно отличить принадлежность этих слов к другим языкам. Поэтому словари считаются основными инструментами определения происхождения слов, используемых в английском языке. Важная часть общественно-политических терминов в словарях азербайджанского языка принадлежит также другим языкам. Большинство таких слов и терминов имеют латинское и греческое происхождение. Среди общественно-политических терминов, перешедших с английского на азербайджанский язык, есть также много слов французского происхождения, происходящих из латыни. Определенная часть общественно-политических терминов, пришедших в азербайджанский язык из английского, также являются единицами итальянского, немецкого, испанского происхождения. В толковых словарях, как правило, термины из английского языка наблюдаются неравномерно в зависимости от назначения словарей и периода издания.

Abstract:

Despite the fact that the English language has a global quality in the modern international information space, the vocabulary of this language is not homogeneous. In this sense, the vocabulary of the English language contains a large number of words and terms from European languages. The vocabulary of the English language even contains words and terms of Chinese, Russian, Japanese, Persian, Turkish, Arabic, African, Polynesian, and Malaysian origin. The acquired words are mastered in English and used in accordance with the norms of this language. Therefore, in many cases, it is difficult to distinguish that these words belong to other languages. Therefore, dictionaries are considered the main tools in determining the origin of words used in English. An important part of the socio-political terms in the dictionaries of the Azerbaijani language also belong to other languages. Most of such words and terms are of Latin and Greek origin. Among the socio-political terms that have been transferred from English to Azerbaijani language, there are also many words of French origin, which are originally from Latin. A certain part of socio-political terms that entered the Azerbaijani language from English are also units of Italian, German, and Spanish origin. In explanatory dictionaries, as a rule, the terms from the English language are unevenly observed due to the purpose of the dictionaries and the period of publication.

Ключевые слова: информация, терминология, глобал, норма, заимствование

Key word: information, terminology, global, norm, borrowing

Despite the leading place of modern English in the international information space, there are many borrowings in the lexical and terminological composition of this language. At different historical stages, words of Indian, Chinese, Russian, Japanese, Persian, Turkish, Arabic, South African, Polynesian, and Malaysian origin have entered the English language. However, the potential of words and terms belonging to European languages in English is much

higher than these. Firstly, because English, like other European languages, has both genetic and typological kinship with each other. Secondly, English has had constant socio-political, economic, cultural and everyday contacts with European languages. Of course, borrowings that entered the English language did not remain as they were in the source language, but adapted to the norms of the language into which they entered and even acquired new shades of meaning. In an article

by A. Safarova dedicated to borrowed words in the English language, the process of development of the English language is characterized in three periods. Here, the stage of development of the Old English or Anglo-Saxon language is attributed to the 5th-9th centuries. Of course, it is not denied that until then the English language had not been used as a normal means of communication. However, it is a historical fact that at that time Germanic tribes entered Britain, where the language of the Germanic tribes prevailed, and the English language underwent a unique process of normalization [14, p.13].

A source in English provides detailed information about the stages of loanwords in this language. Here, the history of the formation and development of the English language is divided into periods as follows:

1) "The Germanic period is the oldest (pre-old) period. This period discusses the influence of ancient Germanic languages on the English language;

2) the Old English period (600-1100). This period discusses the influence of Latin and Celtic languages;

3) the Middle English period (1100-1500). This period discusses the transfer of Scandinavian languages, French, words related to the church, nobility, military, culinary and other fields;

4) the early modern period (1500-1600). This period discusses the influence of Latin, Greek, Arabic, Spanish and other Romance languages;

5) the current (most recent) period (from the 1650s to the present). During this period, words from French, Spanish, Italian, German, Scandinavian, Russian, Indian, Dravidian, Persian, Arabic, African, American Indian, Chinese, Japanese, Icelandic, and Australian Aboriginal languages were generalized into English" [7].

As can be seen, while the English language was influenced by other languages in ancient times, in the new and most recent times it has managed to expand its information influence by expanding its business relations with Europe, Asia, Africa, America, Australia, China, Japan and other countries in economic, political, commercial and other fields, thanks to the appropriate lexical and terminological tools specific to those languages.

As for the transition of lexical-terminological units belonging to European languages used in English to the Azerbaijani language, it should be said that lexical-terminological units that are not peculiar to the English language began to enter even before the independence period. Since the leading language for the Azerbaijani language at that time was Russian, the Russian language played an intermediary role in the transition of international terms used in foreign languages, including those that gained use in English. Words of this type were reflected in Azerbaijani dictionaries at the stage before the independence period. They are also recorded in modern dictionaries as examples that enrich the lexical-terminological potential of the Azerbaijani language. Therefore, it is considered appropriate to use the "Azerbaijani Language Orthographic Dictionary" published in 1975 for comparison purposes. If lexical-terminological units that are not peculiar to English in Azerbaijani

dictionaries and are used in that language are characterized by expressing a unique lexical-semantic meaning in the source language, then in English they already acquire informational significance at the level of international terms. The part of international terms reflected in Azerbaijani language dictionaries that have socio-political meanings can be grouped according to language affiliation as follows:

Latin-origin terms. Latin-origin terms have played a major role in enriching the lexical-terminological composition of all European languages, including English. Historically, there have been mutual relations between Latin and English. As can be seen from the analyzed examples, Latin-origin words predominate in the composition of socio-political terms in English included in the dictionaries of the Azerbaijani language. The remaining language materials are relatively rare. In order to make comparisons of terms with socio-political content used in English and reflected in Azerbaijani language dictionaries, it was considered appropriate to select the following examples from English dictionaries in the English version: accord (ital. accord), active (lat.active), administration (lat.administration), affect (lat.affect), agent (lat.agency), aggressive (lat.agressive), anarchism (yun.anarchism), antagonism (yun.antagonism), conflict (lat.conflict), congress (lat.congress), consensus (lat.consensus), conservative (fr.conservative), constitution (lat.constitution), convention (convention), debate (fr.debate), democracy (yun.democracy), dictator (lat.dictator), diplomacy (diplomacy), discrimination (lat.discrimination), humanitarian (lat.humanitarian), inauguration (yun.inagural), information (lat.information), intellectual (lat.intellectual), intensive (fr.intensify), legal (lat.legal), legitimate (lat.legitimate), mandate (lat.mandate), manifest (lat.malifesta), monolith (Greek.monolithie), monopoly (Greek.monopoly), moratorium (lat.moratorium), professional (lat.professional), progress (lat.progress), rehabilitation (lat.rehabilitation), separate (lat.seporation), session (lat.sesion), social (lat.social), veto (lat.veto), visa (lat.visa), etc.

In the "Spelling Dictionary of the Azerbaijani Language" (1975), the following socio-political terms belonging to the Latin language that are included in English dictionaries can be found: active (p.54), administration (p.52), administrative (p.52), agent (p.57), lawyer (p.57), committee (p.308), confederation (p.310), confederate (p.310), conflict (p.311), congress (p.309), consolidation (p.310), conspiracy (p.310), constitution (p.310), convention (p.309), dictator (p.185), dispute (p.189), diversion (p.183), fundamental (p.525), humanitarian (p.554), intellectual (p.151), intermedia (p.250), international (p.250), internationalism (p.250), legal (p.339), legalization (p.339), mandate (p.349), manifesto (p.349), popular (p.416), procedural (p.418), professional (p.418), progressive (p.418), progressive (p.418), radical (p.420), session (p.440), social (p.458), substantive (p.463), veto (p.114), visa (p. 116).

The following words of Latin origin are recorded in the “New Dictionary of Borrowed Words”: administration (p. 23), conflictology (conflict, p. 180), consolidation (p. 182), conspiracy (conspiracy, p. 183), fundamentalism (fundamental- p. 129), intermedia (p. 155), radical (p. 287), substantive (p. 327). The limitation of the words given in the “New Dictionary of Borrowed Words” compared to the “Azerbaijani Spelling Dictionary” (1975) is explained by the fact that the latter dictionary, as indicated in its name, recorded new lexical-terminological units that have recently entered the Azerbaijani language. The main reason why the words given in the previous dictionary were not included in this dictionary can be explained by the fact that these words do not have a wide range of use and are used more in the press and official language.

As indicated in the annotation of the dictionary, “here is an explanation of relatively new loanwords that have entered the lexical fund of the Azerbaijani language in the last 25-30 years, reflecting the processes and trends in various fields such as socio-political, economic, socio-cultural, technical, technological, etc.” [12, p.4].

The "Dictionary of New Loanwords" also records the following Latin-origin words selected from English dictionaries and appearing in the Azerbaijani press: electorate (p. 104), civilization (p. 313), consensus (p. 181), discrimination (p. 91), information (informatics - p. 151), legitimate (p. 201), moratorium (p. 236), multiculturalism (p. 238), personalism (p. 263), rehabilitation (p. 290), separatism (p. 306), suspension (p. 329). In the “Explanatory Dictionary of Socio-Political Terms”, the following socio-political words selected based on English dictionaries are recorded: administration (p.10), agent (p.11), aggressive (p.14), aggression (p.14), association (p.21), case (p.137), civilization (p.268), committee (p.143), commission (p.142), confederation (p.146), confederate (p.146), conflict(ology) (p.146), congress (p.148), conspiracy (p.152), constitution (p.152), convention (p.158), dictator (p.62), diplomacy (p.65), etc.

As can be seen, the “Explanatory Dictionary of Social and Political Terms” records the vast majority of terms of Latin origin selected from English dictionaries. This is due to the fact that, firstly, the authors rightly recorded the terms included in previous dictionaries in this dictionary, and secondly, the

updates that have passed from the information space of the English language to the Azerbaijani language have not been ignored. Since the updates included in modern dictionaries have gained functionality in the multi-style media field of the Azerbaijani language, the recording of those words in the “Explanatory Dictionary of Social and Political Terms” has been taken into account as much as possible.

Literature

1. Spelling dictionary of the Azerbaijani language. Baku, Elm, 1975, 600 p.
2. Spelling dictionary of the Azerbaijani language. Baku, Elm, 2021, 756 p.
3. Explanatory dictionary of the Azerbaijani language. Baku, East-West, 2006, 744 p.
4. “Explanatory dictionary of the Azerbaijani language” in 4 volumes, II c., Baku, East-West, 2006, 792 p.
5. “Explanatory dictionary of the Azerbaijani language” in 4 volumes, III c., Baku, East-West, 2006, 672 p.
6. “Explanatory dictionary of the Azerbaijani language” in 4 volumes, IV c., Baku, East-West, 2006, 712 p.
7. Kemmer S. Rice public website. LINC 216, september, 2019: www.ruf.rica.edu/~kemmer/Words/Loanwords.html.
8. Mammadli I and others. “New words, new meanings dictionary”, Baku, Science and Education, 2016, 269 p.
9. Maharramli Q. Borrowed words used in the media. Explanatory dictionary. Baku, Science, 2008, 256 p.
10. Maharramli Q., Shikhli E. Dictionary of journalism terms. Baku, Altun kitab, 2016, 240 p.
11. Maharramli Q., Ismayilov R. Dictionary of student borrowed words. Baku, Altun kitab, 2016, 240 p.
12. Maharramli Q. Dictionary of new borrowed words. (Explanatory dictionary). Baku, Azerbaijan State Translation Center. 2021, 400 p.
13. Sadiqova S and others. “Explanatory dictionary of social and political terms”. Baku, Zardabi Publishing House LLC, 2023, 360 p.
14. Safarova A.E. Borrowed words in the enrichment of the vocabulary of the English language and their stylistic features.// Baku University News, Humanities Series, 2011, No. 2, pp. 11-19.

*Ибрагимов Фархад Астан
Алиева Айсель Чингиз
Азербайджан, Мингячевирский Государственный Университет
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258971>*

СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕНСИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

*Ibrahimov Farhad Astan
Aliyeva Aysel Chinghiz
Azerbaijan, Mingachevir State University*

CONTEMPORARY INTENSIVE METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Аннотация

Целью обучения иностранному языку является обучение коммуникативной компетенции, то есть способности и готовности обучающихся осуществлять иноязычное межличностное и межкультурное общение. Для улучшения своих результатов люди обращаются в различные организации, посещают дополнительные занятия и занимаются самостоятельным совершенствованием навыков говорения и письма. Широкое внедрение интенсивного метода обучения открывает новые перспективы, так как обеспечивает практическое овладение обучающимися иностранным языком в короткие сроки. Фундаментальной основой всех интенсивных методов является использование скрытых психических резервов личности, т.е. опора на бессознательное, что обеспечивает их высокую эффективность. В то же время результат не может быть достигнут, если не соблюдать ряд особенностей в организации такого обучения. Так, обязательными условиями, обеспечивающими плодотворность интенсивных занятий, являются профессионализм преподавателя, высокая мотивация обучающихся, особая благоприятная рабочая атмосфера, тщательно подобранный состав и характер учебной группы и т.д.

Abstract

The goal of teaching a foreign language is to teach communicative competence, that is, the ability and readiness of students to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication. To improve their results, people turn to various organizations, attend additional classes and engage in independent improvement of speaking and writing skills. The widespread introduction of the intensive teaching method opens up new prospects, as it ensures practical mastery of a foreign language by students in a short time. The fundamental basis of all intensive methods is the use of hidden mental reserves of the individual, i.e. reliance on the unconscious, which ensures their high efficiency. At the same time, the result cannot be achieved if a number of features in the organization of such training are not observed. Thus, the mandatory conditions that ensure the fruitfulness of intensive classes are the professionalism of the teacher, high motivation of students, a special favorable working atmosphere, a carefully selected composition and character of the study group, etc.

Ключевые слова: язык, интенсивное обучение, образовательные классы, личность, способность
Key words: language, intensive teaching, educational classes, individual, ability

Actuality of the study. The increase in the number of foreign contacts, the development of culture and trade have generated the need for rapid and effective mastery of foreign languages. At present, knowledge of foreign languages is not only an attribute of a cultured person, but also a condition for his successful activity. It is clear that in a rapidly developing world, time is an economic factor: no one has time for many years of language study. In such conditions, the issue of qualitative improvement of the education system in the country is directly related to the development of more advanced, scientifically based methods of managing educational and cognitive activities that mobilize the creative abilities of the individual. In this regard, the development of theory and widespread introduction into practice of various forms of intensive teaching of foreign languages seem relevant. Intensive teaching methods have both advantages and disadvantages. The unconditional advantages include meeting the needs of society and achieving the set goals of teaching: the ability to master

a language in a short, very short time compared to traditional teaching. However, due to its relative novelty and insufficient study, the widespread introduction of intensive methods encounters a large number of problems and is subject to criticism. The forms and methods of intensive teaching cannot yet be transferred directly to school.

The aim of the study is to study the pedagogical conditions and features of the organization of educational classes, in which the use of intensive methods of teaching English in practice is appropriate and effective.

The object of the study is the process of teaching English.

The subject of the study is intensive methods of teaching English.

Introduction

The educational process (the learning process) is a very complex process of objective reality, second, perhaps, only to the processes of education and development, of which it is an integral part. It includes a large number of diverse connections and relationships of

many factors of different orders and different natures. Problems of training and education are dealt with by a part of pedagogy - didactics. Its main categories are teaching, learning, training, education, knowledge, skills, abilities, as well as the purpose, content, organization, types, forms, methods, means, and learning outcomes.

Teaching methods are a system of consistent, interconnected actions of the teacher and students, ensuring the assimilation of educational content, the development of their mental strength and abilities, mastery of the means of self-education and self-training. In didactics, one can encounter such a concept as a type or methodological system of teaching. The type (methodological system) of teaching is understood as the general direction of teaching. If, for example, the goal of teaching is to learn facts or describe phenomena, then the leading psychological mechanism will be association, and the main types of activity will be perception, comprehension, memorization and reproduction. The corresponding teaching methods are presentation, reading, reproductive conversation, viewing illustrations. In total, we get a system of explanatory-illustrative, reproductive teaching.

There are many methodological systems; one of the most ancient is dogmatic teaching. It corresponds to the craft type of organizational culture. The type of church-religious teaching that developed in the Middle Ages through listening, reading, mechanical memorization and verbatim reproduction of the text. At present, dogmatic teaching takes place when memorizing facts, learning texts, and their comprehension is not obligatory. Elements of such teaching are used when memorizing facts, names, dates, coefficients, formulas without derivation, foreign words, some symbols. Of course, elements of comprehension, establishing associative links are inevitably present, but the main attention is paid to memorization, accurate reproduction.

Close to dogmatic teaching are modern methodological systems: hypnopedia or hypnosis (learning in sleep), relaxopedia (learning in a state of relaxation, liberation from restrictive conventions) and suggestopedia (learning through suggestion), which are classified as intensive learning [1, p.510].

Intensive teaching methods are a group of methods for teaching foreign languages, originating from the suggestopedic method developed in the 1960s by the Bulgarian scientist G. Lozanov and including the following methods: the method of activating the reserve capabilities of the learner (G.A. Kitaygorodskaya), the emotional-semantic method (I.Yu. Shekhter), the method of accelerated learning for adults (L.Sh. Gegechkori), the immersion method (A.S. Plesnevich), the suggestocybernetic integral method of accelerated learning for adults (V.V. Petrusinsky), rhythmopedia (G.M. Burdenyuk), hypnopedia (E.M. Sirovsky), a course in speech behavior (A.A. Akishina), the "express method" (I. Davydova), etc. [2]. They are based on the following methodological principles:

The principle of collective interaction. This principle links the goals of training and education, characterizes the means, methods and conditions of a single educational process. Group training contributes to the emergence of additional socio-psychological incentives

for learning in an individual, maintains such a psychological atmosphere in the educational team in which students receive opportunities to satisfy very important socio-psychological needs of people: recognition, respect, attention from others. All this additionally stimulates the cognitive activity of students. All this additionally stimulates the cognitive activity of students. In the conditions of collective joint activity, a common fund of information about the subject being studied is formed, to which each student makes his own contribution, and everyone uses it together. The main "means" of mastering the subject thus becomes communication with group partners.

The principle of personality-oriented communication. In communication, each learner is both the influencing and the influenced. In these conditions, the process of personality formation is determined by the attitude of one person to another, their communication. Language proficiency is, first of all, the ability to participate in real communication. The system of concepts in which communication can be described includes the concept of "role". Communication turns into a creative, personally motivated process. In this case, the student does not imitate the activity, but "possesses" the motive for the activity, i.e., performs motivated speech acts. Personal-speech communication is the basis for constructing the educational-cognitive process in intensive teaching of foreign languages.

The principle of role organization of the educational process. Role communication is simultaneously a game, educational, and speech activity. If from the position of the student, role communication is a game, then from the position of the teacher, it is the main form of organization of the educational process. In accordance with the idea, the main educational text for students is a polylogue, and the participants in the actions described in it are the students themselves. Thus, one of the techniques of the method of non-directive regulation of student behavior in a group is implemented.

The principle of concentration in the organization of educational material and the educational process. This principle characterizes not only the qualitative but also the quantitative specificity of intensive communication. This specificity is manifested in various aspects: the concentration of educational situations, classes, the concentration of educational material associated with its volume and distribution in the course of study. A large volume of educational material, especially at the initial stage of training, makes it possible to organize situations as close as possible to real communication already in the first lesson. This creates a high motivation for learning, as if bringing the result of learning closer to its beginning. Concentration in the organization of educational material entails a specific organization of the educational process, which is manifested, in particular, in a high "density of communication", a variety of types and forms of work, etc. In conditions of a large volume of educational material, the following prove effective: a) plot-based construction of the course and individual micro-cycles; b) plot-based organization of lessons and their fragments; c) construction of educational texts as models of speech behavior in certain situations, etc.

The principle of multi-functionality of exercises. This principle reflects the specificity of the system of

exercises in the activation method. A language skill formed in non-speech conditions is fragile and incapable of transfer. Therefore, a productive approach to learning is one in which simultaneous and parallel mastery of language material and speech activity is carried out.

The main goal of intensive teaching methods, as well as other teaching methods at the current stage of educational development, is the implementation of a communicative approach to teaching a foreign language, i.e. teaching communicative competence (the ability to establish and maintain necessary contacts with other people), but under strict time limits.

Thus, we can say that "Intensive learning" is not just effective learning, but learning that achieves maximum efficiency in the minimum possible learning time, with minimal effort from the student and teacher.

The essence and content of intensive teaching methods

Having considered the concept of "intensive training", we can move on to the essence and content of specific methods that are aimed at its implementation. Conventionally, intensive methods can be divided into two large groups: "theatricalized" and "technicalized".

The first group includes the suggestopedic method, the method of activating the capabilities of the individual and the team, the emotional-semantic method, the immersion method and relaxopedia, since their essence lies in the use of tasks that are primarily creative in nature, in the organization of role-playing games and communicative sketches, in the creation of conditions for relaxed interpersonal communication.

The suggestopedic method was developed by the Bulgarian scientist G. Lozanov and his followers. The suggestopedic teaching model provides for the following stages of work: decoding - familiarization with new material, an active session - reading a new text by the teacher, a concert session - repeated reading of the text by the teacher against the background of sounding music, development of educational material using suggestive sketches. At the end of the cycle, a final "performance" is held - dramatization of the text.

The entire training period is divided into two parts: an oral introductory course and a basic course using a teaching aid, including active and concert sessions, primary and secondary development of the material. The main teaching methods are: reading and translation of the text by the teacher, choral and individual repetition of parts of the text by students, acting out etudes, solving problem situations and thinking tasks, participation in games and dialogues. This teaching method is a system of introducing and consolidating educational material in various communication situations, activating students during the lesson and mobilizing hidden psychological reserves of the individual. The method, however, still contains controversial and insufficiently developed problems. Many researchers object to the lack of homework, a system of training exercises that ensure the formation of speech automatisms.

The method of activating the capabilities of the individual and the team was developed in the late 1970s - early 80s based on the concept of G. Lozanov with the

active participation of G. A. Kitaygorodsk. Various versions of the method have been tested in practice in foreign language classes, but the greatest successes were achieved in work on short-term language courses with a clearly expressed target focus on teaching foreign language communication in everyday, socio-cultural and general scientific spheres. The method is focused primarily on teaching communication and to a lesser extent on mastering language material.

Within the framework of the activation method, a training model was developed that ensures the cyclical nature of the educational process. Each cycle of classes includes three successive stages: introduction of new material (using a polylogue text), communication training, and communication practice.

Communication training (first development) is the stage of consolidation of the introduced material as a result of performing exercises.

Communication practice (second development) is the stage of free and creative use of the material in different communication situations. The tasks are creative in nature and represent a system of etudes. The motivational side of learning is provided by the short timeframes for learning the language, the use of communication situations that are of interest to students, as well as the techniques and forms of learning developed within the framework of the method: learning in the process of communication, the use of role-playing games, background music, visual aids and modern technologies.

The choice of teaching methods depends on their compliance with the goals of education. In practical activities, the teacher, choosing teaching methods, is usually guided by these goals and the content of education. Then he correlates the teaching methods with a specific pedagogical task, analyzes the educational situation, determines the level of development of students and the level of formation of both general educational and specific skills. [3, p.298]

Teaching methods in themselves can be neither good nor bad; a system of them is necessary. No pedagogical means, even the generally accepted ones, such as suggestion, explanation, conversation, and social influence, can always be considered absolutely useful. The best means in some cases will necessarily be the worst. Teaching methods, with the help of which the expected results are achieved, while remaining fundamentally the same, vary infinitely depending on a multitude of circumstances and conditions of the learning process.

Bibliography

1. Новиков, А.М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ, 2007. – 663 с.
2. Азимов, Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Икар, 2009. – 448 с.
3. Сластенин, В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.

JURISPRUDENCE

УДК 338.246.8:005.322.5(477)

Вареник Данііл Сергійович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Бингар Ярослав Юрійович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Копилов Едуард Володимирович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258976>

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Varenyk Daniil Serhiyovych,
third-year higher education student
at the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

Byngar Yaroslav Yuriyovych,
third-year higher education student
at the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

Kopylov Eduard Volodymyrovych,
lecturer of the Department of Operational and Investigative Activities
at the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

CHARACTERISTICS OF THE INFLUENCE OF MARTIAL LAW ON THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Анотація.

У статті проаналізовано рівень економічної безпеки України, враховуючи умови воєнного стану. Сучасні умови здійснюють негативний вплив на економічну безпеку держави та формує та відкладають у часі реалізацію можливостей подальшого економічного розвитку. Тому наразі критично важливо втримати економічний фронт, оскільки він є надійною опорою для перемоги у війні та необхідним фундаментом для відновлення економіки в майбутньому.

Abstract.

The article analyzes the level of economic security of Ukraine, taking into account the conditions of martial law. Modern conditions have a negative impact on the economic security of the state and forms and postpones in time the realization of opportunities for further economic development. Therefore, it is now critically important to maintain the economic front, as it is a reliable support for victory in the war and the necessary foundation for economic recovery in the future.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова стійкість, національна безпека, воєнний стан, геополітичні виклики

Keywords: economic security, financial stability, national security, martial law, geopolitical challenges

Сучасний період характеризується низкою безпрецедентних викликів, найнебезпечнішим з яких є військова агресія російської федерації проти України. Сьогодні економічній безпеці України завдано найбільш потужного удару за всі роки незалежності. Втрата земель та майна суб'єктів підприємницької діяльності й українських громадян, падіння

виробництва основних видів продукції, передусім тієї, що становить основу експортного потенціалу України, блокування портів, а відтак, втрата лівової частки зовнішньої торгівлі, знищення транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури цілих регіонів – це лише неповний перелік економічних наслідків від

повномасштабного військового вторгнення північних сусідів. Це формує ризики затягування воєнних дій та відкладає у часі реалізацію можливостей подальшого економічного розвитку. Тому наразі критично важливо втримати економічний фронт, оскільки він є надійною опорою для перемоги у війні та необхідним фундаментом для відновлення економіки в майбутньому.

Нині беззаперечною є роль економічної науки у відпрацюванні концептуальних засад економічної безпеки. Зокрема потребують наукового обґрунтування прояви та ідентифікація існуючих загроз, пошук ефективних інструментів й методів їх нейтралізації та усунення. Вказаною проблематикою займалися такі провідні науковці, як: В. Антошкін, А. Бесчастний, З. Варналій, О. Власюк, Я. Жаліло, В. Похилюк та інші. Економічна безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки кожної держави. Вона визначається здатністю країни забезпечити стабільний розвиток свого господарства та достойний рівень життя громадян. Проте, коли держава стикається з воєнним станом, економічна безпека піддається серйозним випробуванням. Вона може бути розглянута як стан, коли економічні ресурси держави забезпечують стійкий розвиток, підтримується соціальна стабільність та високий рівень життя населення. Це означає, що держава має володіти достатньою кількістю ресурсів задля забезпечення ефективної економіки та стабільності фінансово-економічної системи. Проте з перших місяців повномасштабного воєнного конфлікту економічна безпека України була забезпечена завдяки використанню накопичених до початку війни резервів та запасів, а також завдяки оперативному об'єднанню зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях [1, с. 439].

Необхідно відзначити, що Україна також отримала міжнародну підтримку для забезпечення економічної стабільності та відновлення після воєнного конфлікту. Міжнародні партнери надали значну фінансову та гуманітарну підтримку, спрямовану на полегшення економічних труднощів, відновлення інфраструктури та підтримку суспільно-економічного відновлення.

Якщо в мирний період основними завданнями економічної безпеки є захист внутрішніх ринків, фінансової системи країни, підтримання на координація торговельного та інвестиційного балансу, то в воєнний період основними цілями повинне бути питання захисту власної матеріальної бази, наявних ресурсів, промислового потенціалу країни від дій агресора [2, с. 429].

Україна продовжує зусилля для забезпечення економічної стійкості та відновлення після воєнного конфлікту. Це включає реформи, спрямовані на розвиток бізнес-середовища, привабливість інвестицій та стимулювання економічного зростання. Зусилля українського народу спільно з міжнародним співтовариством спрямовані на подолання викликів та відновлення стабільності та процвітання в країні [1, с. 440].

У сучасному глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації вражають державу,

яка залишилася поза межами простору розвинених країн світу. Україна знаходиться на стику країн, які отримують переваги глобалізації, і тих, які зазнають її негативних наслідків. Неможливість швидкої інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом. Ситуація невизначеності, у якій опинилася Україна, диктує свої правила гри, за якими держава має балансувати та здійснювати послідовну політику. Але упродовж останніх років Україна все ж проводила її недостатньо інтенсивно і послідовно та постійно піддавалася зовнішньому тиску. В умовах дестабілізації міжнародного простору безпеки це давало змогу підвищення вірогідності реалізації безпекових ризиків. Проблемі національного розвитку нашої держави необхідно розглядати з погляду її історичного розвитку та національної ідеї з урахуванням реальних перспектив у глобалізованій геополітичній структурі світу. Стратегія посилення позицій України у міжнародній системі повинна спиратися на підтримку міжнародного суспільства, існуючі ресурсні можливості, економічний, соціально-політичний, військовий та інтелектуальний потенціал [7].

Наявний взаємозв'язок економічної безпеки та держави висвітлено в Указі Президента України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» [4]. У р.1 п.1 Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року законодавець звертає увагу на те, що головна мета впровадження документа лежить в площині пріоритетів національних інтересів країни. При цьому уточнює, що «... національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами».

Якщо в перший час після російського вторгнення економіка знаходилася у «замороженому» стані, то за досить короткий період вдалося досягнути певної рівноваги шляхом зосередження стабілізації макроекономічної стабільності, банківського та приватного сектору. Зупинка економічної діяльності у всіх її сферах призвела до втрати колишнього рівня доходів, збільшення рівня видатків на військовий сектор економіки, зниження потужності виробництва продукції, внутрішньої міграції робочої сили в середині країни, так і за її межі.

Широкомасштабна війна, спровокована РФ, має глибокий негативний вплив на економічну безпеку України. Однак завдяки професійній роботі уряду та парламенту України, системній допомозі міжнародних партнерів і високому рівню адаптивності бізнесу та населення країна змогла втримати економічний фронт та продовжити рух в напрямку перемоги та стабілізації економічної безпеки. Спільні зусилля дозволили Україні протистояти економічним викликам, втримати економічний фронт та зберегти потенціал для подальшого розвитку. Впровадження ефективних економічних реформ, підтримка міжнародних партнерів та адаптивність суспільства стали основою для перемоги

над викликами та забезпечення стабілізації економічної безпеки [1, с. 441].

З введенням правового режиму воєнного стану, суттєвої актуальності набула волонтерська діяльність. Випадки шахрайських дій серед волонтерської спільноти, також здійснює негативний вплив на стан економічної безпеки держави. Оскільки волонтерська діяльність є об'єктом законодавчого регулювання, виникає потреба в удосконаленні законодавства, що стосується надання волонтерської допомоги, захисту волонтерів та підтримки їх з боку державних органів, а також посилення контролю з метою недопущення вчинення під виглядом волонтерської діяльності шахрайських дій [5, с. 304].

Цілком слушним виглядає універсальне визначення економічної безпеки країни, яке надається вченими на підставі аналізу вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів. Економічна безпека країни – це складна багатокатегорна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення, з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на певному визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій господарській системі. Однак, враховуючи різні об'єкти економічної безпеки та складові, що її характеризують, а також сенс категорії «безпека» вказане визначення потребує уточнення, особливо у сучасний період, коли держава бореться за незалежність та захищає власні інтереси [3, с. 32].

Отже, вже на сьогоднішній день економіка держави потребує отримання підтримки та дієвих змін у сфері створення плану повоєнного розвитку економіки. Для відбудови України планується залучення фінансової допомоги з різних джерел (кошти державного бюджету та кошти країн партнерів). До них, зокрема, можна віднести онлайн-платформу U24 та фонд відновлення майна та інфраструктури. Перелічені структури передбачають програми відновлення пошкоджених та зруйнованих об'єктів інфраструктури, оновлення цілих міст та країни в цілому [2, с. 430].

Завдання адаптації економічної безпеки країни, особливо у контексті потреб військовослужбовців, є критичними в плані забезпечення належного соціального захисту цієї категорії громадян та їх сімей. Конституція України гарантує населенню соціальне благополуччя, що передбачає забезпечення гідних умов життя для всіх громадян. Згідно з Основним Законом України кожен громадянин має право на соціальний захист при втраті працездатності, безробітті, в старості та за інших обставин, закріплених у законодавстві. Водночас специфічні обставини життя та служби військовослужбовців вимагають від держави особливого підходу до їхнього соціального захисту. Військова служба часто пов'язана з підвищеними ризиками, вимагає жертвності та відданості, що зумовлює необ-

хідність вдосконалення системи соціального захисту як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей. У час війни захист прав та забезпечення потреб військовослужбовців – пріоритет національної безпеки та оборони. Чинне трудове законодавство вимагає переосмислення та адаптування до специфіки діяльності військовослужбовців, врахування унікальних викликів, з якими вони стикаються. [6, с.1].

Реалії сьогодення ставлять нові завдання економічній безпеці країни, котра протягом багатьох років протистояла нестабільності та негативним тенденціям, регресивним рухам в економічній сфері. Державне регулювання економічної безпеки повинне базуватися передусім на детальному аналізі наявних проблем та шляхів їх подолання через розроблення заходів як для відновлення довоєнного стану, так і для подальшого розвитку. Державне регулювання базується передусім на можливості створення дієвої стратегії та забезпечення її безпосередньої реалізації.

Список використаної літератури:

1. Собко О.О. До питання економічної безпеки держави в умовах воєнного стану / Собко О.О., Найда В.О. // Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Кропивницький, 8 груд. 2023 р.) – Кропивницький : ЦНТУ, 2023. – С. 439-442.
2. Кравець К. П., Вероніка І. С. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. Аналіз наявних загроз та шляхи їх вирішення. *The 1st International scientific and practical conference "Science and technology: problems, prospects and innovations" (October 19-21, 2022) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2022. 550 p.. 2022.*
3. Гетманець О. П. Економічна безпека держави як умова забезпечення прав людини під час воєнного стану / Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2022. – С.32-33.
4. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text> (Дата звернення: 02.11.2024).
5. Вареник Д. С. Прогалини правового регулювання волонтерської діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Редакційна колегія, 2024, 303.*
6. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024.С.46-61.

7. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450 2022. С. 34-36.

Кандаур Катерина Анатоліївна
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Позивай Софія Романівна
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Копилов Едуард Володимирович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14258989>

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Kandaur Kateryna Anatoliivna
higher education applicant of the 3rd year
of the Faculty of Training of Specialists for
Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

Pozyvay Sofia Romanivna
higher education applicant of the 3rd year
of the Faculty of Training of Specialists for
Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

Kopylov Eduard Volodymyrovych,
lecturer of the Department of Operational and Investigative Activities
of the Faculty of Training of Specialists for
Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs,

FEATURES OF INTERACTION BETWEEN OPERATIVE AND INVESTIGATIVE UNITS DURING THE CONDUCT OF SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

Анотація.

Проаналізовано систему взаємовідносин між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції під час досудового розслідування злочинів. Визначено окремі проблемні аспекти, пов'язані з організацією взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції, висвітлено пріоритетні форми взаємодії між зазначеними суб'єктами під час досудового розслідування злочинів. Доведено, що ефективність взаємодії залежить від вмілого поєднання на практиці процесуально-правових, організаційних та тактичних форм взаємодії, а максимальна оптимізація вказаних форм сприятиме підвищенню ефективності оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням.

Abstract.

The system of relations between investigators and operative units of the National Police during the pretrial investigation of crimes was analyzed. Certain problematic aspects related to the organization of interaction between the operational and investigative units of the National Police are identified, and the priority forms of interaction between the specified subjects during the pre-trial investigation of crimes are highlighted. It has been proven that the effectiveness of interaction depends on the skillful combination in practice of procedural, legal, organizational and tactical forms of interaction, and the maximum optimization of these forms will contribute to increasing the effectiveness of operative and investigative countermeasures against criminal offenses.

Ключові слова: розслідування, взаємодія, оперативні працівники, слідчий, розбої, злочини, слідчий, проблемні аспекти, процесуальний цикл, кримінальне судочинство.

Key words: investigation, interaction, operatives, investigator, robberies, crimes, investigator, problematic aspects, procedural cycle, criminal justice.

Як відомо, ефективне попередження злочинів, а також їх розслідування, вже тривалий час є предметом жвавих наукових дискусій серед представників не тільки криміналістики, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, але й інших галузевих наук кримінально-процесуального циклу. Успіх у розкритті та розслідуванні злочинів залежить від безлічі різноманітних факторів. Одним із них є взаємодія слідчого з іншими учасниками процесу розслідування, зокрема оперативними підрозділами кримінальної поліції.

У юридичній та спеціальній літературі проблема взаємодії служб і підрозділів Національної поліції України між собою та з іншими підрозділами правоохоронних органів, що здійснюють протидію злочинності, досліджувалася багатопланово. Так, питання взаємодії (координації) слідчого з іншими підрозділами розглядалися багатьма вченими криміналістами. Зокрема, відповідні дослідження викладено в наукових роботах А. Я. Дубинського, В. Д. Зеленського, В. О. Коновалої, В. С. Кузьмічова, О. Р. Михайленка, С. М. Стахівського, В. М. Тертишника, В. М. Федченка, Л. І. Щербини, В. Г. Яреми та інших.

Мета статті полягає в аналізі системи взаємовідносин між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань. По-перше, визначити, окремі проблемні аспекти, пов'язані з організацією взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції. По-друге, висвітлити пріоритетні форми взаємодії між зазначеними суб'єктами під час досудового розслідування злочинної діяльності. В умовах сьогодення налагоджена взаємодія слідчих працівників із оперативними підрозділами є підґрунтям ефективності виконання завдань кримінального судочинства щодо забезпечення захисту конституційних прав громадян, суспільства від порушень свобод і законних інтересів.

Для успішного виконання завдань, які виникають у ході досудового розслідування, необхідна взаємодія слідчих та оперативних підрозділів на усіх етапах оперативно-розшукової діяльності чи кримінального провадження. Способи взаємодії різних суб'єктів судового процесу визначаються не тільки процесуальними нормами, принципами та умовами, а й стадією процесу (первинна, початкова, наступна, завершальна), формою злочинної діяльності, що перевіряється, та інші фактори. Враховуючи те, що вибір форми взаємодії залежить від характеру розслідування чи оперативної обстановки, її обов'язково необхідно здійснювати під програмним контролем учасника розслідування [1].

Належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні є одним із напрямів підвищення ефективності виконання завдань із захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників

такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений [4].

За достовірними даними, необхідною складовою досягнення принципу «поєднання інтересів» під час проведення негласних слідчих дій є безперервна взаємодія структурних і слідчих підрозділів. Це забезпечує успішне завершення розслідування, притягнення винних до відповідальності в межах закону, відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, відновлення прав та інтересів постраждалих громадян і юридичних осіб [3].

Виконання зазначених завдань потребує взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на всіх стадіях ведення оперативно-розшукової діяльності чи кримінального провадження. Взаємодія суб'єктів, які здійснюють зазначені види проваджень, має свої особливості не тільки з огляду відмінностей підстав, умов, основних засад (принципів), процесуальних форм діяльності тощо, а й у залежності від її етапів (початковий, подальший, завершальний), видів кримінальних правопорушень тощо. Характеризуючи форми і принципи взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що обрання форми взаємодії пов'язане з характером слідчої або оперативно-розшукової ситуації, що склалася у зв'язку з кримінальним провадженням чи ОРС, залежить від слідчого й реалізується за його ініціативою та під його процесуальним контролем [4].

Проаналізувавши емпіричний матеріал, доцільно визначити основні принципи взаємодії оперативного підрозділу та слідчого під час проведення негласних слідчо-оперативних заходів: спільна підтримка; використання сучасних технологій; якнайкраще використовувати наявні можливості; дотримуватись загальних засад розслідування та кримінального провадження; нерозголошення інформації про факти та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Як показує практичний аналіз, особливе місце в процесі взаємодії займає форма. Під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних (розшукових) заходів визначимо основні форми взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими: Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає низку процесуальних дій, зокрема передачу прокурору протоколів про проведення негласних слідчих дій згідно зі статтею 252, направлення слідчого на проведення негласних слідчих дій згідно зі статтями 40 та 246 та надання допомоги слідчому у проведенні таких дій згідно зі статтею 40 КПК України [2].

Організаційний аспект передбачає обмін інформацією, координацію, консультації, представлення матеріалів, пов'язаних з дослідженням і розробкою операцій (ОРД), а також аналіз причин та

умов, що сприяють злочинній діяльності. Співпраця між оперативними підрозділами та слідчими під час таємних операцій і розслідувань є скоординованими зусиллями, які діють відповідно до законів, відомчих директив, а також управлінських та організаційних функцій. Слідчі мають конкретні мандати, функції та повноваження, які не є субординованими за своєю природою, і мають взаємні зобов'язання, спрямовані на досягнення цілей кримінального правосуддя.

Обґрунтовано, що ефективна взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій є запорукою досягнення так званого принципу «збігання інтересів», а саме: виявлення припинення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб [4].

Нормативно-правове регулювання протидії оперативними підрозділами злочинним діянням, як складова їх взаємодії з іншими підрозділами, встановлює ряд послідовних етапів, а саме: попередня оцінка нормативно-правової бази та її аналітичне дослідження; створення нових ефективних відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів, а також їх впровадження у практичну діяльність. Аналітичний огляд наукових праць та систематизація існуючих наукових підходів дає можливість стверджувати, що діяльність оперативних підрозділів базується безпосередньо на спеціальних принципах оперативно-розшукової діяльності, тому відсутність закріплення таких принципів у чинному законі, на мою думку, в значній мірі збіднює правову основу для даної діяльності [5].

Як свідчить аналіз практики, особливе місце в процесі взаємодії відводиться його формам. Нами виділено наступні основні форми взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення оперативнорозшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: процесуальні: передача протоколу прокуророві про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, (ст. 252 КПК України); доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. ст. 40, 246 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України), організаційні: обмін інформацією; координація; консультації; реалізація матеріалів ОРД; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину [4].

Взаємодія оперативних підрозділів у ході проведення НС(Р)Д є невід'ємною складовою процесу правоохоронної діяльності. Використання різноманітних методів документування дозволяє забезпечити ефективне виявлення, розслідування та припинення злочинів, що сприяє зміцненню правопорядку та безпеки суспільства. Рівень юридичної складності правових норм, їх відповідність завданням і цілям регулювання, характер і стан відносин, що підлягають природному регулюванню, впливають на ефективність боротьби зі злочинністю [8].

Отже, можна зазначити, що цей процес є складним і важливим елементом в системі правоохоронних заходів. Він вимагає відповідних стратегій, координації дій між правоохоронними структурами, а також використання різноманітних ресурсів та технологій. Практичне значення полягає в тому, щонаведене визначення може бути використане на практиці під час реалізації конкретних прикладних завдань [6]. Розглянуті нами питання носять дискусійний характер та потребують обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності щодо попередження, виявлення і припинення злочинів [7]. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників відповідних органів та підрозділів [13 с. 51]. Цей процес передбачає ретельне планування та аналіз інформації, ефективну комунікацію між різними органами, а також використання спеціалізованих технічних засобів. Ефективне документування кримінальних правопорушень, передбачає систематичний збір, обробку та аналіз інформації про злочини. Для їх ефективного документування необхідно застосовувати спеціалізовані методи та засоби розслідування, такі як аналіз телефонних розмов, відеоспостереження, аналіз фінансових операцій тощо. Ефективне документування кримінальних правопорушень вимагає активної співпраці між правоохоронними органами та іншими відповідними установами як на національному, так і на міжнародному рівнях. Обмін інформацією є ключовим для успішного виявлення та розслідування злочинів. Провідний фактор, який ускладнює документування кримінальних правопорушень, - це корупція. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [9].

Окрім гарантій матеріально-правового змісту, національне законодавство містить низку гарантій процедурного характеру, які забезпечують ефективний захист приватного життя від несанкціонованого втручання [10]. Завдання проведення НС(Р)Д полягає в захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, а також контролю за застосуванням процесуального примусу та належної правової процедури [11].

В взаємодія оперативних підрозділів та слідчих при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій це спільна, узгоджена діяльність, заснована на законах і підзаконних нормативних актах (відомчих інструкціях), не підлеглих один одному органів при керівній та організуючій ролі слідчого, з розподілом компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.11.2024)
2. Закон України про оперативно-розшукову діяльність URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 15.11.2024)
3. Наказ МВС № 575 від 07.07.2017 Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
4. Василюк В.І. "Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій." *Актуальні проблеми досудового розслідування* 2015. С.23-25.
5. Вареник Д. С. Правове регулювання діяльності оперативних підрозділів в умовах воєнного стану. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 315-317.
6. Копилов Е.В., Іванющенко А.В., Лях С.В. Особливості проведення оперативно-розшукової діяльності у місцях позбавлення волі. *Colloquium-journal* № 29 (188) 13.11.2023. С.55-57.
7. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. *«Colloquium-journal»* № 10 (169) 2023. С. 43-46.
8. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. *Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes* № 4 dated 2023. С. 40-53.
9. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С.58.*
10. Шевченко Д.А., Кореньков М.М., Копилов Е.В. Принципи та правова основа оперативно - розшукової діяльності. *Colloquium-journal* № 28 (221), 20.10.2024. С.67-70.
11. Форми та методи прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності: особливості класифікації. Булавка С.О., Кабиш А.Ю., Копилов Е.В. *Colloquium-journal* № 9 (202) 2024. С.69-73.

Сідак Костянтин Олександрович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Сушков Денис Михайлович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Копилов Едуард Володимирович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14259006>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Sidak Kostyantyn Oleksandrovych,
third-year higher education student
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Sushkov Denis Mykhailovych,
third-year higher education student
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Kopylov Eduard Volodymyrovych,
lecturer at the Department of Operational and Investigative Activities
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs

FEATURES OF THE TACTICS OF THE CONDUCT OF OPERATIVE AND SEARCH MEASURES BY CRIMINAL POLICE UNITS

Анотація:

Стаття висвітлює важливі аспекти тактики проведення оперативно-розшукових заходів в межах теорії оперативно-розшукової діяльності. Досліджуються різні наукові підходи до розуміння та визначення цих понять та розрізнення їх сутності. Аналізується те, як тактика проведення оперативно-розшукових заходів характеризує середовище, умови і фактори, що впливають на функціонування оперативних підрозділів. Наведено загальне уявлення про поняття оперативно-розшукових заходів, важливість дослідження цих понять для наукового та практичного використання в галузі правоохоронної діяльності.

Abstract:

The article highlights the important aspects of the tactics of operational-search activities within the framework of the theory of operational-search activity. Various scientific approaches to understanding and defining these concepts and distinguishing their essence are studied. It is analyzed how the tactics of operational and investigative activities characterize the environment, conditions and factors affecting the functioning of operational units. A general idea of the concept of operational and investigative measures, the importance of researching these concepts for scientific and practical use in the field of law enforcement activities is given.

Ключові слова: оперативний підрозділ, розшукова характеристика, злочин, оперативно-розшукова ситуація, оперативно-тактичне моделювання, оперативна комбінація, кримінальна поліція, дізнавач, слідчий.

Key words: operational unit, investigative characteristics, crime, operational-investigative situation, operational-tactical modeling, operational combination, criminal police, investigator, investigator.

У оперативно-розшуковій науці існує думка, що оперативно-розшукова тактика, як складова частина оперативно-розшукової діяльності складається з трьох елементів: оперативно-розшукова си-

туація; оперативно-тактичне моделювання; оперативна комбінація [1, с.10]. Шляхом аналізу наукової літератури та матеріалів практики пропонуємо підтвердити чи спростувати означене твердження. Так, досліджуючи праці вчених у сфері оперативно-

розшукової діяльності можна виокремити ті, які стосуються предмету публікації. Варто розпочати із думки Є.О. Дідоренко, І.П. Козаченко та інших, які визначають, що оперативно-розшукова ситуація посідає центральне місце у структурі тактики, оскільки прийоми тактики, використані в ОРД, застосовуються з обов'язковим урахуванням існуючої реальності, відповідних умов, що склалися або штучно створені саме умови в яких діє оперативний підрозділ і застосовує тактичні прийоми, засоби, методи визначають суть оперативно-розшукової ситуації [2, с. 318-319].

Інакший підхід до розуміння оперативно-розшукової тактики запропонував С. В. Албул : ОРТ - це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо здійснення суб'єктами ОРД комплексу оперативно-розшукових та інших технічних методів. [11]. Вибір конкретного тактичного прийому проходить з урахуванням оперативно-розшукової характеристики злочинів та ситуації яка склалася. Організація та тактика проведення оперативно-розшукових заходів безпосередньо впливає на якість виконання роботи у рамках кримінального судочинства, яка покладена на оперативні підрозділи кримінальної поліції.

Кримінальна поліція - це поліція, яка займається розслідуванням кримінальних правопорушень згідно з Кримінальним Кодексом України. Теорія оперативно-розшукової діяльності в системі юридичних наук виступає для забезпечення практично профілактики правопорушень комплексом наукових результатів і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та проведення оперативно-розшукових заходів, методичних, правових, організаційних, інформаційних та інших основних умов [2]. Відповідно до сучасного законодавчого визначення оперативно-розшукова діяльність (ОРД) - це вид діяльності, що здійснюється гласно та негласно оперативними підрозділами уповноважених державних органів, засобами проведення оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) з метою захисту життя, здоров'я, права і свободи людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства та держави від злочинних посягань [1].

Правильно організована та здійснювана ОРД є необхідною умовою ефективної боротьби зі злочинністю, особливо з такими її небезпечними формами, як економічні злочини, організована злочинність, корупція та тероризм. Одержані внаслідок ОРД відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені.

Закон України «Про ОРД», засоби та методи якого складають державну таємницю, а за ч. 1 ст. 246 КПК ці ж оперативно-розшукові заходи, але у статусі негласних слідчих (розшукових) дій, становлять лише інформацію, що не підлягає розголошенню. Не підлягають передачі і розголошенню результати ОРД, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. Предметом судового розгляду

найчастіше є не законність проведення ОРЗ, не відшкодування заподіяної шкоди, а обґрунтованість обмеження конституційного права громадянина на ознайомлення з документами та матеріалами, які безпосередньо зачіпають його права та свободи [3].

Оскарження до суду відмови у наданні відомостей про отриману стосовно особи інформацію може бути поєднане в одному провадженні з оскарженням дій органів, які здійснюють ОРД, та з позовом про відшкодування заподіяної шкоди. Необхідними умовами відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями суб'єктів ОРД, є: заподіяння майнової та моральної шкоди громадянину чи юридичній особі; заподіяння шкоди незаконними діями органів, які здійснюють ОРД та їх посадових осіб; наявність причинного зв'язку між вчиненням незаконних дій у процесі проведення ОРЗ та заподіянням шкоди; наявність вини органу чи посадової особи [4].

Захист прав і свобод людини та громадянина забезпечується контролем (зовнішнім, відомчим), судовим, а також прокурорським наглядом, що дозволяє виявити та усунути допущені порушення у тих випадках, коли сам громадянин не звертається за захистом своїх прав [1]. Керівники органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, несуть персональну відповідальність за дотримання законності під час організації та проведення оперативно-розшукових заходів. Під час здійснення оперативно-розшукової діяльності не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [5].

Під окремими обмеженнями прав і свобод треба розуміти оперативно-технічні заходи (ОТЗ). Оперативно-технічні заходи є порушенням прав і свобод особи тому, що вони порушують право на недоторканність особистого життя, а саме збирання та зберігання конфіденційної інформації про особу. Авжеж, ці заходи можуть застосовуватися до осіб, які готуються або вже вчинили злочин, та можуть бути призначені лише ухвалою суду.

При застосуванні оперативно-технічних заходів для повного та всебічного розгляду справи, працівники кримінальної та спеціальної поліції стосовно правопорушника можуть здійснювати аудіо та відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263-265 Кримінального процесуального кодексу України [5]. Також на велику кількість порушень з боку уповноважених осіб вплинуло не тільки нерозвинута правова система, а і довіра населення до Національної поліції в цілому. На даний проміжок часу профілактичні заходи та припинення вчинення злочинів не впливають на рівень

ефективності роботи підрозділів, що є окремою проблемою яка потребує обговорення. Аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [6]. До підрозділів Національної поліції, які здійснюють оперативнорозшукову діяльність, законом про оперативнорозшукову діяльність віднесено підрозділи кримінальної та спеціальної поліції [2]. Але це не повне коло суб'єктів, які мають право здійснювати ОРД на території України, повний перелік суб'єктів визначений у статті 5 Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність». Методи оперативнорозшукової діяльності - це виконані практикою оперативнорозшукової діяльності спеціальні прийоми виявлення та вивчення осіб, які займаються злочинною діяльністю або причетних до скоєння злочинів, а також виявлення обставин, що мають значення для розкриття попередження злочинів [3].

Основні дії, спрямовані на отримання інформації щодо встановлення та виявлення всіх учасників підготовлюваного та скоєного злочину. Допоміжні дії створюють умови, необхідні для досягнення поставленої мети. До них відносяться: аналіз та оцінка оперативнорозшукової ситуації та прогнозування можливої її зміни; розрахунок сил (учасників), їх інструктаж, екіпування, забезпечення необхідними документами прикриття, спеціальними технічними засобами; розробка легенд, створення умов чи об'єктів, що забезпечують проведення запланованого заходу; розробка прийомів, що забезпечують виявлення, збереження та використання отриманих даних як судових доказів [7].

Ефективність проведення ОРЗ великою мірою залежить від умілого поєднання оперативним співробітником певних дій, які включають прийоми конспірації та засоби збору, фіксації, перевірки та використання фактичних даних. Однією з особливостей ОРЗ є використання прийомів маскуваності (наприклад, присутність оперативного працівника на місці проведення ОРЗ або зашифрування його особи та цілей заходу).

Необхідність зашифрування, конспірації при проведенні ОРЗ обумовлена подоланням активної протидії кримінального середовища процесу виявлення та розкриття злочинів [1]. Оперативний (ініціативний) пошук передбачає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять оперативний інтерес, поза зв'язком із конкретною особою чи фактом з подальшим виокремленням їх із загальною маси. Як система організації оперативний пошук має власні, особливі ознаки, що відрізняють його від інших форм оперативнорозшукової діяльності. До таких ознак можна віднести: здійснення цієї діяльності по зв'язком із фактами та особами, які вже відомі; його організація в місцях найбільш вірогідного виявлення ознак та об'єктів, що встановлюються; підстави його проведення; систематичність здійснення [2].

Робота будь-якої системи ґрунтується на інформації, яку вона отримує та використовує для

вирішення поставлених завдань. Так для ефективного функціонування системи оперативнорозшукової діяльності вона отримує та використовує оперативнорозшукову інформацію. Під оперативнорозшуковою інформацією вчені розуміють таке - це різноманітні фактичні відомості (дані, факти, події, обставини), зафіксованими уповноваженими суб'єктами оперативнорозшукової діяльності, відповідно до вимог нормативно-правових актів, які сприяють вирішенню завдань, визначених законом «Про оперативнорозшукову діяльність». У теорії оперативнорозшукової діяльності до якісних характеристик оперативнорозшукової інформації прийнято відносити, наступні вимоги до оперативнорозшукової інформації: комплексність, адекватність, оптимальність, повнота, точність, лаконічність, цінність [8].

Оперативнорозшукова інформація має якісні властивості, такі як: зміст, достовірність, повнота, точність, цінність, оперативність. Такі властивості інформації, як повнота і точність, не треба плутати з кількістю, оскільки не завжди збільшення кількості інформації веде до підвищення повноти та точності інформації. Кількість інформації може лише збільшити надмірність, якщо інформації відображає несуттєві та другорядні деталі. Повнота інформації виражає взагалі всю інформацію, яку може видобути оперативний співробітник від джерела, а лише найбільш істотну, ту, яка може сприяти правильному прийняттю рішення під час здійснення оперативнорозшукової діяльності. Зайва ж повнота і точність можуть лише завдати шкоди, збільшити час і ускладнити прийняття рішень. Цінність оперативнорозшукової інформації найкраще розкриває прагматичний підхід, тож він «робить спробу встановити залежність між інформацією, приймачем інформації та метою, яку він ставить перед собою. Іншими словами, у цьому випадку визначається цінність інформації для того, хто її сприймає та використовує».

Цінність інформації пов'язана з метою, причому інформація вважається тим ціннішою, чим ближче вона призводить до досягнення мети [5]. При проведенні ОРД забороняється застосовувати погрози, шантаж, інші способи впливу (коли йдеться про залучення до співпраці, то це не застосовується), вчиняти дії, що угоряють життям та здоров'ям громадян, вчиняти дії, що загрожують організації, партії та ін., створювати умови, які ускладнюють діяльність будь-яких організацій, підміняти процесуальні дії оперативнорозшуковими.

Однією із найпоширеніших слідчих дій, без якої не обходиться розслідування жодного кримінального правопорушення, є допит. За результатами допиту дізнавач, слідчий одержують важливі свідчення обвинуваченого, підозрюваного, свідка та потерпілого, за допомогою яких формуються докази у справі. Вибираючи прийом допиту, дізнавач, слідчий повинні оцінити, яка ситуація склалася на момент проведення цієї слідчої дії. Наприклад, підозрюваний, обвинувачений дає правдиві свід-

чення, готовий співпрацювати з дізнавачем, слідчим (склалася безконфліктна ситуація), а особа, яка проводить слідчу дію, правильно не оцінила ситуацію і застосовує тактичні прийоми щодо з'ясування свідомо правильної інформації, це може призвести до порушення контакту з допитуваним, викликати недовіру до дізнавача, слідчого. У цій ситуації роль наведення довідок як способу збирання інформації шляхом безпосереднього вивчення документів, направлення запитів у будь-які органи, підприємства, установи, що мають інформаційні системи, очевидна. Ці заходи пов'язані зі збором відомостей про біографію перевірених, їх родинні зв'язки, освіту, заняття, майновий стан, місце проживання, факти допущених раніше правопорушень та інших даних, що дозволяють встановити ознаки протиправних діянь [3].

Негласне стеження за зацікавленими особами, їх транспортними засобами, а також місцями постійного чи тимчасового перебування вказаних осіб – ще один оперативно-розшуковий захід, який має нерідко кардинальне значення під час розкриття злочинів. У процесі спостереження виявляється інформація про приховану діяльність особи, яка містить ознаки складу злочину; психологічний портрет об'єкта спостереження: характер та емоційно-вольові якості особи; коло спілкування – особисті, службові та інші зв'язки особи; використовувані особою схованки; наявність злочинної групи. Не будучи доказом у кримінальних справах, встановлені оперативно-розшукові дані використовуються слідчим при висуванні версій для вибору тактичних прийомів під час проведення слідчих дій. Вони сприяють швидкому та повному процесу розкриття та розслідування злочинів, вживання своєчасних оперативно-розшукових заходів, встановлення причин та умов, що сприяють скоєнню злочинів.

Проведення оперативно-розшукових заходів на стадії попереднього розслідування дозволяє виявити відомості про злочини засуджених, які будуть потрібні при проведенні допиту: механізм скоєного злочину; спосіб скоєння та приховування злочину; місце, час та обставини скоєння злочину; мотиви та цілі засудженого; персональні та кримінально-правові ознаки особистості; потреби та інтереси, зв'язки з іншими особами; навички та вміння; пом'якшувальні та обтяжуючі вини обставини; знаряддя злочину, предмети злочинного посягання; організаторів та інших співучасників злочину; причини та умови скоєння злочину [9]. Звісно, організація та проведення оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів під час документування правопорушень повинна бути такою, щоб матеріали, отримані за результатами проведення оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих розшукових дій, можна було розсекретувати та долучати до матеріалів кримінального провадження [14].

В умовах виправної установи засуджені заявляють про побоювання давати свідчення через можливість помсти інших засуджених. Оперативно-розшукові дані дозволяють переконатися, чи є така

небезпека та вжити заходів щодо забезпечення безпеки засуджених, які викликаються на допит. Як джерела отримання криміналістично значущої інформації особи допитуваного можуть виступати засуджені. В даному випадку опитування як оперативно-розшуковий захід є основним. У ході спеціальної бесіди, що проводиться із засудженими, що мають оперативно значущу інформацію, незалежно від громадянства, віку, статі, соціального стану, релігійних переконань та інших обставин, яким можуть бути відомі відомості про досліджувану подію або причетних до неї осіб, необхідна добровільна згода особи на розмову. При опитуванні за згодою опитуваного можна використовувати поліграф, результати якого слідчий може враховувати у процесі доказування.

Враховуючи вказане, доцільно було б доповнити відповідні нормативні акти, які регулюють питання діяльності як органів досудового розслідування так і оперативних підрозділів визначивши відповідні функції, які вони спроможні виконувати задля швидкого і повного розслідування воєнних злочинів [13 с. 49].

Однак до цього джерела отримання відомостей слід вдаватися з великою обережністю, зважаючи на те, що бесіда (допит) з засудженим про особу іншого засудженого рідко зберігається в таємниці від осіб, які утримуються у виправній установі. Часто буває доцільно звертатися за отриманням таких відомостей до представників адміністрації виправної установи [5]. Рівень юридичної складності правових норм, їх відповідність завданням і цілям регулювання, характер і стан відносин, що підлягають природному регулюванню, впливають на ефективність регулювання та стану суспільних відносин [12].

Оперативно-розшукова діяльність взаємопов'язана з кримінально-процесуальною діяльністю. Таким чином, оперативно-розшукова діяльність кримінальної поліції є одним з видів правоохоронної діяльності держави, у процесі здійснення якої відповідними державними органами та їх оперативними підрозділами реалізуються такі функції, як захист держави, охорона прав і свобод громадян, власності та правопорядку, боротьба зі злочинністю. Основна особливість оперативно розшукової діяльності полягає у використанні кримінальною поліцією та її посадовими особами переважно негласних повноважень з метою реалізації конкретних завдань, що визначаються перерахованими функціями. Також треба зазначити що для проведення ОРД потрібне здійснення документування. Документування є засобом пізнання істини, складає інформаційну основу ОРД, забезпечує досягнення її завдань. Під документуванням розуміють процес збирання та систематизації відомостей, перевірки та оцінки результатів ОРД, а також прийняття на цій основі відповідного рішення [5].

Документування включає в себе велику кількість фактів та обставин справи, до них належать: час, місце, спосіб, місцезнаходження матеріальних цінностей, знаряддя з використанням якого вчинено кримінальне правопорушення, розмір шкоди,

заподіяної під час вчинення злочину та інші обставини. [10]. Оперативно-розшукова діяльність специфічна та різнобічна, а звідси й різноманітність її правових аспектів.

Деякі проблеми, оцінки та судження про цю діяльність припускають вирішення різноманітних питань, які пов'язані з різними галузями права та законодавства, що спрямовує на необхідність комплексного опрацювання проблем оперативно-розшукової діяльності. З огляду на це виникла потреба у науковому осмисленні положень Закону, що диктується правозастосовчою практикою, яка керується ними як основним інструментом для вирішення точкових завдань, що впливають як із цього Закону, так і з діяльності органів, чії оперативні підрозділи уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності. Документування є одним з головних та найскладніших так званих організаційних моментів ОРД, оскільки воно на пряму впливає на ефективність і результативність у протидії злочинності на території України.

Список використаних джерел:

1. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник / О. О. Подобний. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
2. Албул С.В. Основи оперативно-розшукової діяльності: курс лекцій / С.В. Албул, С.А. Дроботов, Г.І. Масяйкін, Д.М. Павлов; за заг. ред. С.А. Дроботова. К.: Інститут УДО України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2022. 196 с.
3. Капустник В.В. "Ретроспективний аналіз проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами кримінальної поліції." 2018 URL: <https://nlu.edu.ua/personnel/kapustnyk-volodymyr-valerijovych/>(дата звернення 13.11.2024).
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» редакція від 09.08.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 13.11.2024).
5. Капустник В.В. "Завдання оперативних підрозділів Національної поліції під час проведення оперативно-розшукових заходів відомчого санкціонування." 2020.
6. Копилов Е.В. Формування безпечного середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Міжнародний юридичний науковий електронний журнал № 5-450 від «1» червня 2022 р.
7. Шевчук О.Ю. "Проблемні питання правового регулювання оперативно-розшукових заходів." Редакційна колегія. 2022. с. 196.
8. Капустник В.В. "Складові компоненти тактики проведення оперативно-розшукових заходів, які потребують рішення прокурора." Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. Міжнар. наук практ. конф.(м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 124-126., 2020.
9. Албул С.В. "Оперативно-розшукова тактика: поняття та структура." Одеса: ОДУВС. 2022р.
10. Албул С.В. Забезпечення прав і свобод громадян під час здійснення оперативно-технічних заходів: науково-практичний посібник / С.В. Албул, М.В. Корнієнко, Р.В. Мукоїда. Одеса: ОДУВС, 2014. 104 с.
11. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загал. ч.: Підручник / Під загал. ред. генерал-полковника міліції Л.В. Бородича (Автор. кол. Є.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондрать'єв), Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999 р.
12. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» № 10 (169) 2023. С. 43-46.
13. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 2023. С. 40-53.
14. Копилов Е. В. Використання доказів отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Збірник ДДУВС м. Дніпро. 2021. С. 37.

Сітніков Вадим Михайлович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Дроненко Денис Станіславович,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Копилов Едуард Володимирович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14259017>

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ КІБЕРАТАКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Sitnikov Vadym Mykhailovych,
third-year higher education student
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Dronenko Denys Stanislavovych,
third-year higher education student
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Kopylov Eduard Volodymyrovych,
lecturer at the Department of Operational and Investigative Activities
of the Faculty of Training of Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs,

BASIC CONCEPTS OF CYBERATTACKS IN MARTIAL ARTS CONDITIONS

Анотація.

Ця тема розглядає актуальні аспекти кібербезпеки під час воєнного конфлікту та ролі кіберзагроз у воєнному контексті. Зростаюча кількість кібератак та їх вплив на військові операції стають серйозною загрозою для національної та міжнародної безпеки. Аналізується міжнародна динаміка в сфері кібербезпеки під час воєнного стану, зокрема міжнародні договори, правила та регулювання, що регулюють кібероперації в контексті війни. Висвітлюється важливість міжнародного співробітництва та превентивних заходів для зменшення кіберзагроз в умовах воєнного стану.

Abstract.

This topic examines the current aspects of cyber security during military conflict and the role of cyber threats in a military context. The growing number of cyber attacks and their impact on military operations are becoming a serious threat to national and international security. International dynamics in the field of cyber security during martial law are analyzed, including international treaties, rules and regulations governing cyber operations in the context of war. The importance of international cooperation and preventive measures to reduce cyber threats in the conditions of martial law is highlighted.

Ключові слова: кібератака, кібербезпека, правоохоронні органи, воєнний стан, інформаційні технології.

Keywords: cyber attack, cyber security, law enforcement agencies, martial law, information technologies.

З початку війни Україна стала об'єктом численних кібератак за участю урядових установ, приватних організацій та громадян. Компанії, які є частиною критичної інфраструктури, особливо енергетичні, комунікаційні, медіа та фінансові компанії, також повинні бути пильними, оскільки ці галузі часто розглядаються як пріоритетні цілі під час війни. У сучасній ситуації інформаційного світу кі-

бербезпека займає особливе місце в наукових дослідженнях і активно розвивається з кожним роком. Останнім часом Кібербезпека та її окремі аспекти стали предметом численних досліджень дослідників. Але проблема визнання цього явища залишається відкритою, що логічно і необхідно, враховуючи надвисокі темпи розвитку зв'язків з громадськістю в електронній сфері. Це пояснюється,

перш за все, розширенням можливостей інформаційного впливу на суспільні відносини, що обумовлює появу нових загроз громадській безпеці, необхідність оновлення та вдосконалення системи її забезпечення. Крім того, сама концепція кібербезпеки вимагає якісного переосмислення, викликаного швидкими внутрішніми змінами феномену інформації і домінуючою тенденцією в розвитку світової спільноти, яка в основному набуває "інформаційний" вимір.

Кібератака - це спроба реалізації кіберзагрози, тобто спрямована не тільки на пошкодження важливих документів і систем у корпоративній або персональній комп'ютерній мережі, а й на отримання доступу до них [1]. Кібератаки можуть здійснюватися як окремими особами, так і цілими організаціями в кримінальних, політичних або особистих цілях з метою знищення засекреченої інформації чи отримання доступу неї. Існують декілька видів кібератак: фішинг, шкідливе програмне забезпечення, SQL-ін'єкції, бот-мережі, міжсайтові сценарії, зловмисні програми з вимогою викупу.

Кібератаки на комп'ютерні мережі та системи здійснюються різними шляхами. Фішинг і шкідливе програмне забезпечення - це два приклади кібератак, які використовуються з метою отримання контролю над делікатними даними з корпоративних і персональних електронних пристроїв. Фішинг - це розсилання шахрайських електронних листів від імені авторитетних компаній чи інших надійних джерел [2]. Шкідливе програмне забезпечення (поіншому - програми, створені зловмисниками) - це вкладення електронної пошти чи програми, замасковані під надійне джерело, використані з метою розповсюдження вірусів і даючи змогу кіберзлочинцям проникнути в комп'ютерну мережу. Як приклад, це може бути папка з файлами. Даний вид кібератак найчастіше несе шкоду цілій мережі ІТ. Найпоширенішими прикладами програм, створених зловмисниками, є шпигунське програмне забезпечення, віруси, хробаки та рекламне програмне забезпечення. Використання надійного програмного забезпечення - ефективна кіберстратегія, що дає змогу знизити ймовірність кібератак на корпоративну й персональну базу даних.

Нормативно-правову базу правового регулювання з питань протидії кіберзлочинності в Україні складають Конституція України, Кримінальний кодекс України, Конвенція Ради Європи «Про кіберзлочинність», Закони України «Про національну безпеку України», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», Укази Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України», «Про Стратегію національної безпеки України», інші нормативно-правові акти. Тому Стратегія кібербезпеки України та Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» полягає насамперед у визначенні напрямів взаємодії в

рамках Національної системи кібербезпеки та міжнародного співробітництва для суб'єктів своєї компетенції.

Кібератаки можуть бути таргетованими - тобто такі, які спрямовані проти конкретної цілі з прихованням активності на всіх її етапах. Цільова кібератака, вона ж таргетована - безперервний тривалий процес несанкціонованої діяльності кіберзлочинців в умовах конкретного об'єкта критичної інфраструктури, призначеного для подолання конкретних механізмів захисту та завдання конкретного збитку, такого як фізичного, морального й інформаційного [3]. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [10].

Взагалі у самій кібербезпеці виділяють таке поняття як «убивчий ланцюжок», основним завданням якого є визначення етапів кібератак на об'єкти атаки - інформаційні системи. Компрометації об'єкта атаки передують такі етапи: розвідка (збір інформації про об'єкт атаки з використанням відкритих джерел); озброєння (створення шкідливого програмного забезпечення для відправки до об'єкта атаки); доставка (розсилка шкідливих програм до об'єкта атаки електронною поштою з використанням web-сайтів).

З метою захисту від «убивчого ланцюжка» засоби мережевого захисту створюються, аби протистояти кібератаці на кожному його етапі. Війна в Україні стала каталізатором глобального розвитку кіберзахисту та необхідності посилення кібербезпеки у світі. Війна ведеться як на полі бою, так і в кіберпросторі. Потужність українських кібервійськ визнають у всьому світі. При цьому армія українських хакерів викликає захоплення і повагу. Бо міжнародна спільнота спостерігає за абсолютно новим рівнем кіберзагроз, який не має аналогів у минулому. По суті, зараз відбувається перша у світі цифрова війна, на хід якої безпосередньо впливають високі технології. У 2022 році рф втричі збільшила кількість кібератак на Україну. Вони переважно спрямовані на цивільну інфраструктуру, зокрема, енергетичну та логістичну, а також на державні реєстри. Зокрема, фіксується активізація використання спецслужбами рф підконтрольних хакерських угруповань для здійснення протиправного кібервпливу на державні електронні інформаційні ресурси та критичну інформаційну інфраструктуру України з метою реалізації актів кібершпигунства, кібертероризму, а також у якості інструментарію спеціальних інформаційних операцій.

Дезінформація та пропаганда є також значущими аспектами кіберзагроз для України. Російські хакери та пропагандисти активно розповсюджують дезінформацію та фейкові новини в Інтернеті з метою роз'єднання суспільства, підірвання довіри до української влади та деморалізації населення. Це створює серйозні виклики для управління інформацією та вимагає відповідних заходів для запобігання поширенню дезінформації [4, с. 208].

Нарешті, кібератаки на приватний сектор України, такі як банки, ЗМІ та телекомунікаційні

компанії, представляють собою ще один важливий аспект кіберзагроз. Такі атаки можуть мати серйозні наслідки, включаючи фінансові втрати, порушення роботи та втрату даних, що може негативно позначитися на економіці країни та підірвати довіру до бізнесового середовища. Кримінальний аналіз включає дослідження структури та організації злочинних груп. Це може включати виявлення осіб, які керують цими групами, їхні методи діяльності, а також зв'язки з іншими злочинними угрупованнями, вивчення технічних засобів, які використовуються, таких як незаконні мережі, вибухові речовини тощо. Аналіз таких засобів може допомогти розробити ефективні стратегії боротьби з цими злочинами. Це має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності підрозділів поліції та безпосередньо впливає на якість попередження та розкриття злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [9 с. 60].

Термін «кібертероризм» поєднує в собі два поняття: «кібер» («кіберпростір») і «тероризм». У літературі все частіше використовуються терміни «віртуальний простір» і «віртуальний світ». На основі поєднання понять «тероризм» і «віртуальний простір» можна дати наступне визначення: кібертероризм – це комплексна закономірність, що виражається в таких діях, як навмисні і політично мотивовані атаки на комп'ютери та інформацію, що обробляється комп'ютерними системами, порушення громадської безпеки, якщо вони вчиняються з метою провокації військового конфлікту, залякування населення, створення небезпеки для життя чи здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків. Підрозділи кримінальної поліції є одним з основних суб'єктів реалізації правоохоронної функції, адже від результатів їх діяльності залежить стан розкриття більшості неочевидних кримінальних правопорушень [6].

Відзначаючи внесок науковців у дослідження різних аспектів тероризму загалом та кібертероризму зокрема, варто зауважити, що питання кримінально-правових заходів протидії цьому явищу досліджено недостатньо. З іншого боку, масштаби кібертерористичних актів та масштаби їх наслідків вимагають більш глибокого правового аналізу кібертерористичної загрози в Україні та розробки і впровадження ефективних кримінально-правових заходів протидії цьому явищу.

Підвищення ефективності кримінально-правових заходів протидії потребує комплексних досліджень, ранньої ідентифікації загрози, розвитку правової бази та культури, а також комплексу превентивних заходів, що об'єднують зусилля світових держав, українських державних інституцій та неурядових організацій. На сьогодні триває процес реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи у цілому, вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів зумовлює необхідність постійного удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції, зміни їх структурно-функціональної побудови, а це визначає потребу своєчасного наукового

аналізу та розробок з метою їх впровадження у практичну діяльність, а також удосконалення якості підготовки відповідних фахівців. Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України. Реалії війни показали, що правоохоронна система України не була готова до такої кількості воєнних злочинів, які принесла на територію України російська федерація [7].

Науковці зазначають, що прояви кібертероризму дуже широкі, починаючи від протиправного впливу на процеси прийняття необґрунтованих рішень, поширення паніки та безладу, проникнення в канали та системи супутникового зв'язку, навігації, енергоменеджменту, транспорту, банківської справи тощо. На відміну від традиційних терористів, які для досягнення своїх цілей використовують вибухівку та стрілецьку зброю, кібертерористи використовують спеціалізоване програмне забезпечення, призначене для незаконного проникнення в сучасні інформаційні технології, комп'ютерні системи, мережі та комп'ютерні комплекси і організації віддалених атак на цільові інформаційні ресурси [5]. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [8].

Стратегія кібербезпеки України враховує попередній досвід і проблеми, поточний та перспективний стан кібербезпекового середовища на національному та міжнародному рівні, а також положення Стратегії кібербезпеки ЄС на цифрове десятиліття, стратегій кібербезпеки окремих держав-членів ЄС та держав-членів НАТО. Стратегія кібербезпеки України визначає пріоритети національних інтересів у сфері кібербезпеки, наявні та потенційно можливі кіберзагрози, цілі та завдання забезпечення кібербезпеки України з метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави. У цій Стратегії визначено, що забезпечення кібербезпеки є одним з пріоритетів у системі національної безпеки України.

Військова збройна агресія РФ проти України та цифрова війна у кібердомені вносять свої корективи у світову модель побудови міжнародної безпеки. На цьому фоні дедалі більше держав світу переймаються питаннями посилення стану забезпечення кібербезпеки, що зумовлює уточнення задекларованих стратегічних завдань у цій сфері. З початку війни Україна стала ціллю чисельних кібератак, які охопили державні установи, приватні організації та громадян. Ті підприємства, які є частиною критичної інфраструктури, зокрема енергетичні, телекомунікаційні, медіа та фінансові компанії, також мають перебувати у режимі підвищеної готовності, оскільки саме ці галузі часто вважаються пріоритетними цілями у період війни.

Кібератаки на інформаційні системи органів державної влади чи об'єктів критичної інфраструк-

тури як акти кібертероризму становлять значну загрозу як для міжнародної системи кібербезпеки, так і для Національної безпеки України як її невід'ємної складової, завдаючи непоправної шкоди нормальному функціонуванню українського суспільства. Певні засоби сучасного інформаційного суспільства дозволяють кібертерористам поширювати свої ідеї, а також розширювати лави своїх учасників та досягати своїх цілей, застосовуючи кіберпростір.

Список використаної літератури:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р., №2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2163-19#Text>. (дата звернення: 02.10.24)
2. Козюра В.Д., Хорошко В.О. Як протистояти реальним кіберзагрозам об'єктам критичної інфраструктури України. Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 листопада 2017 р. Одеса : ОДУВС, 2017. С. 79–80.
3. Ткачук Н. Кібертероризм як новий виклик національній безпеці. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2016. С. 340–342.
4. Бингар Я., Вареник Д., Рибальченко Л. Кібергігієна в інформаційному просторі в умовах воєнного стану. Collection of scientific papers «ЛОГОΣ», (May 24, 2024; Zurich, Switzerland), 207-215.
5. Довгань О.Д., Доронін І.М. Ескалація кіберзагроз національним інтересам України та правові

аспекти кіберзахисту: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2017. С. 35-36.

6. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Colloquium-journal № 17 (176) 2023. С. 33-37.

7. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 2023. С. 40-53.

8. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024.С.58.

9. Копилов Е.В. Формування етапів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану: деякі особливості історико-правового аналізу. Colloquium-journal № 28 (187) 2023. С. 57-60.

10. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450 2022. С. 34-36.

Ухань Ірина Костянтинівна,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Ковтун Єлизавета Максимівна,
здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Копилов Едуард Володимирович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14259029>

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Uhan Iryna Kostyantynivna,
third-year higher education student
of the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Kovtun Elizaveta Maksymivna,
third-year higher education student
of the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs
Kopylov Eduard Volodymyrovych,
lecturer at the Department of Operational and Investigative Activities
of the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs,

FEATURES OF THE INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT BODIES IN THE CONDUCT OF OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITIES

Анотація.

Взаємодія правоохоронних органів під час виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень можлива як під час документування фактів кримінально протиправної діяльності та реалізації оперативно-розшукової інформації, так й під час досудового розслідування.

Найбільш поширеними видами взаємодії слідчого з працівниками оперативного підрозділу на початковому етапі кримінального провадження про корупційні кримінальні правопорушення є: спільний аналіз наявних матеріалів, їх перевірка та визначення узгоджених дій по виявленню й закріпленню доказів; спільний виїзд на місце події; залучення оперативного працівника до проведення окремих слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, що забезпечує збереження можливості ефективного використання в подальшому розслідуванні даних, здобутих під час оперативно-розшукової діяльності.

Abstract.

The interaction of law enforcement agencies during the detection and investigation of corruption criminal offenses is possible both during the documentation of the facts of criminal illegal activity and the implementation of operational-search information, and during the pre-trial investigation.

The most common types of interaction between the investigator and employees of the operational unit at the initial stage of criminal proceedings on corruption criminal offenses are: joint analysis of available materials, their verification and determination of concerted actions to identify and consolidate evidence; joint departure to the scene; involvement of the operative worker in conducting separate investigative and secret investigative (search) actions, which ensures the preservation of the possibility of effective use in the further investigation of data obtained during operational-search activities.

Ключові слова: взаємодія, правоохоронні органи, оперативно-розшукова діяльність, оперативний підрозділ, слідчий.

Key words: interaction, law enforcement agencies, operational-search activity, operational unit, investigator.

Важливою передумовою підвищення ефективності оперативно-розшукової протидії є своєчасне виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням, а у разі їх вчинення – притягнення винних до кримінальної відповідальності. Ефективне попередження кримінальних правопорушень, а також їх розслідування, вже тривалий час є предметом багатьох наукових дискусій серед представників не тільки криміналістики, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, але й інших галузевих наук кримінально-процесуального циклу. Успіх у розкритті та розслідуванні злочинів залежить від безлічі різноманітних факторів. Одним із них є взаємодія слідчого з іншими учасниками процесу розслідування, зокрема оперативними підрозділами кримінальної поліції.

Теоретико-правовими проблемами взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими під час протидії кримінальним правопорушенням (злочинам) займалися М. В. Багрій, О. М. Бандурка, Р. С. Белкін, М. В. Борисенко, А. Ф. Волобуєв, О. О. Дульський, К. К. Єрмаков, І. М. Жильський, І. П. Козаченко, О. О. Обаль, В. М. Плетенець, В. Л. Регульський, С. В. Слінько, В. В. Топчій, Л. І. Щербина, О. О. Юхно та інші. Питанням взаємодії правоохоронних органів при проведенні оперативно-розшукової діяльності присвячені дослідження І. В. Бердніка, В. І. Василичука, О. В. Грибовського, В. В. Дарагана, В. П. Матвієнка, О. М. Суворова, В. М. Трепака, С. С. Чернявського та інших.

Незважаючи на значну кількість праць з зазначеної проблематики є нагальна потреба у подальшій розробці теоретико-правових засад взаємодії слідчих з оперативними підрозділами правоохоронних органів під час здійснення ОРД. У сучасному правовому просторі взаємодія між правоохоронними органами та іншими суб'єктами в оперативно-розшуковій сфері є ключовим аспектом забезпечення громадського порядку та ефективної боротьби зі злочинністю. Належне функціонування правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю вимагає не лише високого рівня професійної компетентності, але й належного рівня співпраці та взаємодії з відомствами, громадськими організаціями та підприємствами. Актуальність дослідження цієї теми зумовлена необхідністю вирішення викликів, що виникають у зв'язку зі зміною кримінальної ситуації, розвитком технологій та постійними трансформаціями форм і методів злочинності.

Проблематика взаємодії в оперативно-розшуковій сфері включає в себе низку аспектів. По-перше, ефективність роботи правоохоронних органів залежить від рівня співпраці з іншими відомствами. По-друге, необхідно враховувати роль громадськості у взаємодії з правоохоронними органами з метою підтримки та довіри суспільства до системи правосуддя. По-третє, виникає проблема обміну інформацією між різними структурами, особливо в умовах росту кількості кіберзлочинів та терористичних загроз.

З погляду науки кримінального процесу та враховуючи зміст чинного КПК України, інститут вза-

ємодії органів розслідування розглядається як ключовий елемент сукупності загальних положень досудового розслідування, зосереджений на виборі належного суб'єкта розслідування та вимозі ефективності у цьому процесі. Цей інститут має ряд характеристик: він містить діяльнісний компонент нормативного змісту, є формою розсуду слідчого та дізнавача, базується на обставинах кримінального провадження та завданнях, поставлених перед ними. Такий розсуд проявляється під час надання доручень оперативним підрозділам щодо проведення слідчих та негласних розшукових дій [1, с. 143].

Нормативна основа взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, закріплена у статтях 38, 39, 40, 401, 41 КПК України. Вказаний підхід сприяє системному регулюванню відносин та забезпеченню ефективності процесу взаємодії між цими суб'єктами в рамках досудового розслідування [2].

Відповідно до положень частини 2 статті 41 КПК України, під час виконання доручень слідчого та прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Важливо зауважити, що працівники оперативних підрозділів, за винятком підрозділу детективів та підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою чи звертатися із клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [3, с. 81].

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є найбільш поширеним та важливим видом взаємодії, що є необхідною умовою успіху досягнення повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування. Чинний КПК України вніс суттєві зміни у кримінальну процесуальну діяльність під час досудового розслідування, зокрема щодо співвідношення слідчої та оперативно-розшукової діяльності [3, с. 81]. Вищенаведене підкреслює необхідність постійної підтримки та вдосконалення механізмів володіння навичками ОРД, а також розвитку системи контролю за діяльністю правоохоронних органів у воєнний період [7].

У зв'язку з цим, форми взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів повинні бути пристосовані до нових вимог. Правові та організаційні засади цієї взаємодії більш детально закріплені у відповідних відомчих наказах та положеннях кримінального процесуального законодавства України. Такий підхід визначає прозорість та ефективність співпраці між слідчими та оперативними підрозділами, сприяє успішному проведенню досудового розслідування у кримінальних провадженнях.

Як висновок, слід зазначити, що в сучасних умовах ефективна взаємодія між правоохоронними органами та іншими суб'єктами в оперативно-роз-

шуковій сфері стає стратегічно важливою для забезпечення громадського порядку та успішного протидії злочинності. Зміна криміногенної ситуації, технологічний розвиток та постійні трансформації злочинності ставлять перед правоохоронцями нові виклики, які можна успішно подолати завдяки високому рівню взаємодії, обміну інформацією та спільним зусиллям різних суб'єктів у досягненні визначеної мети. Чинне законодавство, зокрема Кримінальний процесуальний кодекс України, встановлює чіткі норми та принципи взаємодії, що сприяють ефективності та прозорості досудового розслідування. Подальший розвиток вищевказаного питання є важливим для забезпечення безпеки та правопорядку в сучасному суспільстві.

У системі організації протидії злочинності визначають два види взаємодії: внутрішню, яка будується на основі тісної співпраці з іншими підрозділами правоохоронних органів, та зовнішню, тобто координацію дій з іншими правоохоронними органами та органами влади і управління, громадськими організаціями тощо. Нормативно-правове регулювання протидії оперативними підрозділами злочинним діянням встановлює ряд послідовних етапів, а саме: попередня оцінка нормативно-правової бази та її аналітичне дослідження; створення нових ефективних відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів, а також їх впровадження у практичну діяльність [4, с. 316].

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах, зокрема в процесуальній та непроцесуальній (організаційній). Вона повинна базуватися на вимогах положень законів і відомчих нормативно-правових актів, а їх спільна узгоджена діяльність, спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, – на керівній і організуючій ролі слідчого. Як зазначив О. М. Суворов, у взаємовідносинах слідчого з оперативними підрозділами спостерігається правовий пріоритет слідчого. Слідчий вправі давати доручення, а оперативні підрозділи повинні їх виконувати. Водночас взаємодія оперативно-розшукових апаратів і слідчих не вказує на службову підпорядкованість, злиття процесуальної та оперативно-розшукової діяльності. Кожен із них продовжує залишатися самостійним органом, що діє у суворій відповідності зі своєю компетенцією [5, с. 152]. Залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [6].

На думку В.В. Топчія, під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінального провадження необхідно розуміти засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної та організовуваної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенції.

М.В. Борисенко, розглядаючи питання взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами та особами Національної поліції України під час досудового провадження, зазначив, що під взаємодією необхідно розуміти:

1) активну, цілеспрямовану діяльність двох або більше суб'єктів взаємодії, коли кожний із учасників взаємодії має усвідомлювати, що він виконує покладені на нього функції разом з іншими суб'єктами. При цьому кожний учасник повинен чітко розуміти відведену йому у взаємодії роль і вчасно виконувати поставлені завдання;

2) застосування кожним суб'єктом цієї діяльності специфічних заходів (слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів) у межах, встановлених законом повноважень;

3) спільну, узгоджену за місцем, часом, метою діяльність двох і більше суб'єктів, яка спрямована на отримання та застосування одержаних у результаті оперативно-розшукових заходів відомостей у кримінальному провадженні;

4) суворе дотримання під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій суб'єктами взаємодії вимог Конституції України, чинного законодавства, засад кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності, визначених нормативно-правовими актами, зокрема відомчими наказами;

5) забезпечення комплексного використання сил, засобів та методів під час розслідування кримінальних правопорушень.

Умови сьогодення вказують на необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, залучених до виявлення та розслідування воєнних злочинів. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників таких органів та підрозділів [8].

Отже, взаємодія слідчих з оперативними підрозділами правоохоронних органів під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень можлива як під час документування фактів кримінально протиправної діяльності та реалізації оперативно-розшукової інформації, так й під час досудового розслідування.

Сучасними загальними проблемами взаємодії працівників оперативних підрозділів зі слідчими є відсутність у нормативно-правових актах прямої вказівки на спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, визначення профілактичних заходів щодо недопущення вчинення нових кримінально протиправних діянь; відсутність критеріїв оцінки діяльності працівників оперативних підрозділів під час роботи за кримінальним провадженням. До проблем взаємодії працівників оперативних підрозділів зі слідчими слід віднести відсутність законодавчого регулювання ініціативного здійснення оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів під час кримінального провадження, а також відсутність у

відомчих нормативних актах правоохоронних органів алгоритму дій під час взаємодії по кримінальним правопорушенням.

Список використаної літератури:

1. Бондар, В.С. (2022). Взаємодія слідчого (дізнавача) з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у криміналістичному та кримінальному процесуальному вимірах (методологічні та праксеологічні проблеми). *Київський часопис права*, (2), 141-153.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>. (дата звернення 13.11.2024).

3. Любчик В.Б. Деякі питання щодо взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції України. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно розшукової діяльності Національної поліції України*: матеріали Всеукр. наук.- практ. Інтернет-конф. (Одеса, 30 жовт. 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 82.

4. Вареник Д.С. Правове регулювання діяльності оперативних підрозділів в умовах воєнного стану. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 315-317 с.

5. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матер. круг. столу (Київ, 12 груд. 2012 р.). Київ, 2012. С. 49-53.

6. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С.58.

7. Копилов Е.В. Прокурорський нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тактичні прийоми. *Colloquium-journal* № 6 (199) 2024. С. 37-41.

8. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P.40-53.

ECONOMIC SCIENCES

Zahraa Raheem Mahdi¹, Othman M.Hussein Anssari², Raouf Hazim Kareem³, Abbas Naser Hussein⁴

¹Iraqi Meteorological Organization and Seismology\ Al Najaf Station\ Ministry of Transportation.

^{2,3,4}ITRDC, University of Kufa, Iraq.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14259048>

IT GOVERNANCE IMPLEMENTATION IN BANKING ACCOUNTING SYSTEMS KEY REQUIREMENTS AND CHALLENGES

Abstract

It is the intentions of this research endeavour to determine the degree of IT governance within the Commercial Bank (Bank Audi-Najaf Branch (BA-NB)) using the four premise of the COBIT 5 framework that include; plan and implement, acquire and implement, support and deliver and monitor and evaluate. The research employed the statistical method where the research instrument was a governance index although couched in a survey questionnaire; this establishes to what extent (BA-NB) has implemented the COBIT5 dimensions available in order to understand the level of IT governance available and compared to the COBIT, an IT control technique. The overall findings of the study are as under: The implementation of information technology governance mechanisms in the Iraqi commercial banks could reduce risk of audit by the auditors and ensure information security relevant to electronic accounting systems. Finally, but more important, the research propose using a model for evaluating IT governance derived from the comprehensive control in business COBIT5 in the system of commercial banks as the IT mechanism in support of risk management in electronic accounting systems.

Keywords: *IT Governance, Qualitative Restrictions to the Use of IT Governance, COBIT: A Framework for Internal Controls.*

1. Introduction

The rapid advancements in information technology (IT) in recent years, coupled with the growth of e-commerce, have heightened interest among academic and professional researchers in studying these systems and their impact on the fields of accounting and auditing. In this context, the risks and controls associated with electronic accounting information systems have become a critical part of auditing practices, particularly in organizations that rely heavily on advanced IT for areas like IT auditing and financial auditing. IT enhances organizations' ability to achieve their goals, boosts investment efficiency, and provides mechanisms for managing IT-related risks. Maximizing returns on IT investments has a direct impact on productivity and operational efficiency, largely dependent on how IT risks are managed, measured, and assessed.

The COBIT framework for internal control is a widely recognized model for IT governance, offering guidelines for effective IT management and protecting information security. This study focuses on evaluating how IT governance mechanisms based on the COBIT framework can enhance the quality of electronic accounting system audits. An auditor's assessment of audit risks is a key factor in determining sample size, audit costs, audit quality, and overall trust in the accounting system.

Electronic accounting systems and their digital applications play a crucial role in facilitating financial reporting for organizations. However, their adoption has introduced significant information security risks, such as system breaches, accounting data tampering, or unauthorized modifications to data, particularly in the financial sector, where numerous incidents have damaged organizational reputations. Technological progress also influences auditors' risk assessments for each item on financial statements, affecting the quality

of internal audits. Against this background, the research question this study addresses is:

- "To what extent is there a need to assess IT in accordance with the COBIT5 framework, and what is its impact on internal audit quality?"

The optimal use of IT in accounting and finance has amplified the focus on electronic information system controls, as vulnerabilities in these systems can undermine confidence in accounting data and introduce substantial measurement errors. Additionally, IT governance controls are critical for ensuring security and achieving the objectives of the financial institutions that implement them. Modern IT solutions and digital technologies aid in improving audit quality, underscoring the importance of this research, which aims to:

-Emphasize the need to keep pace with technological advancements, especially in auditing practices, by training personnel and enhancing their skills, given that IT integration into auditing is essential for quality control.

This study aims to achieve the following objectives:

1. Highlight the importance of implementing IT governance mechanisms to enhance information security in electronic accounting systems.

2. Describe the COBIT5 framework's components for internal control of electronic accounting information systems.

3. Evaluate the role and impact of IT governance on the quality of internal auditing in electronic accounting systems.

The study is based on a single primary hypothesis: The extent to which IT is implemented in accordance with COBIT5 in BA-NB.

Scope of the Research

1. Geographical Scope: The study focuses on a case in a commercial bank (BA-NB).

2. Time Scope: Evaluation of IT governance according to the COBIT5 framework across fiscal years 2016, 2017, and 2018 .

2. Literature Review

- Awad Study (2008): "The Role of Governance Mechanisms in Enhancing IT Governance and Managing Risks in Electronic Operations", This study explores the concept and importance of IT governance and its impact on organizational performance. It investigates IT governance components and the roles of various governance bodies, including the audit committee and internal control management, and examines the role of external auditors in IT governance. The study concludes that corporate governance, especially the presence of independent board members and IT experts, significantly influences IT governance, enhancing internal control evaluation. IT governance is found to play a key role in mitigating IT-related risks by utilizing internal governance mechanisms to manage and monitor risks. The study recommends that accountants and auditors pay closer attention to IT systems due to increasing investments in IT, which in turn highlights the impact of IT governance on the fields of accounting and auditing [1].

- Zyoud et al. Study (2014): "Assessing IT Governance in Syrian Commercial Banks in Latakia Using the COBIT Framework", This study assesses the level of IT governance in a commercial bank in Latakia using the COBIT5 model, focusing on four dimensions: planning and organization, support and delivery, monitoring and evaluation, and acquisition and implementation. Utilizing a statistical methodology, the study surveys bank administrators to gauge IT governance effectiveness based on the COBIT5 framework, which serves as a standard for IT control. The findings indicate a medium level of IT governance in the bank, recommending the adoption of COBIT5 as a standard measure of IT governance in commercial banks to help institutions evaluate their current governance state [2].

- Bernoider and Alexandar Study (2005): "Enterprise Resource Planning and IT Governance: Strategic Planning, Alignment, Value Delivery, and Control", This study provides an overview of IT governance within organizations, conducted among medium-sized companies in Austria using IT governance for strategic resource planning from 1993 to 1997. It emphasizes strategic planning for IT governance to align and integrate business functions, adding value to the organization. Results show that better planning of IT resources helps organizations achieve competitive alignment and control over IT governance through updated tools and standards. The study concludes that IT governance increases organizational revenue, reduces employee counts, cuts costs, and ultimately adds value [3].

- Khadra et al. Study (2009): "An Empirical Examination of the Maturity Model as a Measurement of IT Governance Implementation", This study evaluates the role of IT governance in local banks in Oman using a measurement model through survey questionnaires. Findings show that Omani banks have effective technology, responsibility, expertise, and skills but lack sufficient automation tools in measuring objectives, procedures, and policies. Statistical results indicate that

half of the measured models were not fully applied. The study calls for banks to enhance their IT governance to tackle risks associated with IT and advocates for more significant investment in IT governance, which benefits banks substantially [4].

- Abbas and Bakry Study (2014): "Assessment of IT Governance in Organizations: A Simple Integrated Approach", This study aims to provide a straightforward integrated approach to assess IT governance, implemented in three primary steps. The first highlights the fundamental requirements of IT governance, the second involves designing an approach integrating these requirements through knowledge management principles, and the third applies illustrative models. The study concludes that an integrated approach can effectively assess IT governance in organizations, emphasizing the human element in IT governance through two critical considerations: managing knowledge directly linked to human behavior and treating people as a separate area within IT governance. It recommends training and qualifying IT staff and adhering to institutional regulations, given their impact on evaluating IT governance in organizations [5].

3. Concept of IT Governance

Ensuring the security of electronic systems and their information output has necessitated the pursuit of effective IT management practices. This need has led to the establishment of instructions and guidelines to maximize IT benefits while safeguarding system outputs from manipulation. The concept of IT governance first emerged in the United States through the Information Technology Institute (ITI) in 1988, in response to global demands for controlling and overseeing IT and related organizational information.

No universal definition of IT governance exists; however, the IT Governance Institute (ITGI, 2003) [6] defines it as the responsibility of the board of directors and executive management. IT governance is part of corporate governance, encompassing leadership, organizational structure, and processes that ensure organizational technology supports the company's strategy and goals. According to Milton (2009) [7], it represents the regulatory and administrative standards necessary to manage IT resources properly and sustainably. Florin (2010) [8] further describes IT governance as a set of relationships and processes designed to ensure IT within an organization aligns with its strategies, delivers benefits, and maintains risks at acceptable levels. In essence, IT governance encompasses objectives, policies, strategies, and procedures to guide decision-makers in overseeing and optimizing the management of IT resources for maximum benefit. The key goals of IT governance include:

- Utilizing IT to enable the organization to capitalize on opportunities and maximize value.
- Ensuring optimal use of IT resources.
- Managing IT-related risks effectively (Lin et al., 2010) [9].

Additional IT governance objectives that influence organizational performance include:

- Integrating and aligning organizational and IT objectives to realize desired benefits (Mohammed, 2012) [10].
- Developing and managing IT systems effectively.
- Maintaining high-quality technological applications.
- Defining best practices in technological advancement.

For IT governance to be effective, senior management must ensure that IT requirements are consistently met within the organization.

3.1 Challenges in Implementing IT Governance

Organizations, especially those heavily reliant on IT, face several challenges in implementing effective IT governance. Without proactive management to address these constraints, organizations are at greater risk of failure. Challenges vary across organizations due to unique environmental, political, and economic factors, which can impede successful IT governance. Chi-Hoon Lee and colleagues (2008) [11], identify major obstacles to IT governance adoption, which include:

- Lack of clear principles and policies for IT governance in specific units.
- Insufficient financial resources allocated to IT operations and activities.
- Absence of communication and alignment across management levels.
- Reluctance of senior management to depend on IT in decision-making.

To achieve the best results at minimal cost, organizations should manage IT resources efficiently, ensuring an adequate supply of technology, programs, equipment, and human resources to deliver IT services effectively.

3.2 The COBIT Framework for Internal Control

The COBIT framework for internal control is a significant development in IT governance, aiming to establish best practices for governance and auditing of

electronic information systems and related technologies. Developed by ISACA (Information Systems Audit and Control Association) in the mid-1990s [12], COBIT was initially designed to address challenges faced by auditors working with electronic systems. The first version of COBIT was released in 1996, with successive versions incorporating advancements in IT auditing and control mechanisms. COBIT4, released in 2005, introduced concepts supporting IT governance and management, including alignment between organizational and IT goals and clearly defined IT roles and responsibilities.

The most recent version, COBIT5, released in 2012, emphasizes the integration of IT governance into organizational governance, providing comprehensive support for managing IT holistically while considering all relevant functional responsibilities (DeHaes & VanGrembergen, 2015) [13]. COBIT5 defines five core principles for internal control (ISACA, 2013) [12], including:

1. Meeting Stakeholder Needs

COBIT ensures that all processes and elements support value addition by balancing benefits, reducing risks, and utilizing resources to meet stakeholder expectations. This principle is crucial as organizations have unique goals, requiring translation of high-level objectives into specific IT-related goals that are manageable and actionable.

2. Covering the Enterprise End-to-End

COBIT integrates IT governance within corporate governance, covering all functions and processes. It treats information and related technology as assets that should be managed like any other organizational asset, encompassing a broad scope to include all internal and external factors associated with IT governance and management.

3. Applying an Integrated Framework

COBIT aligns with other standards and frameworks to create a unified approach, making it a comprehensive framework for IT governance and management in organizations.

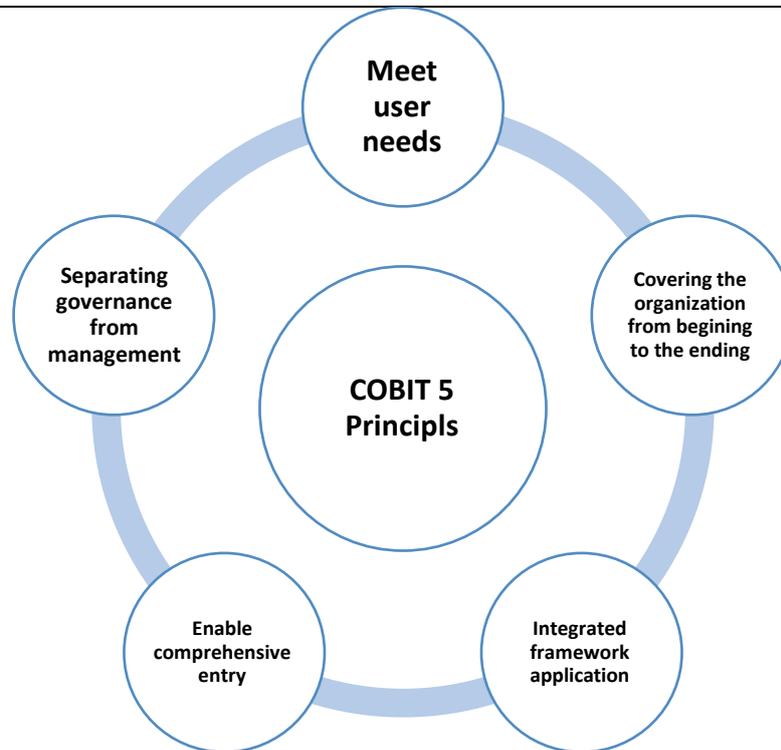

Figure 1: COBIT 5 Principles [12]

4. Enabling a Holistic Approach

Effective and efficient IT governance in an organization requires a comprehensive approach that considers various interconnected elements. The COBIT framework identifies several enabling factors that support the implementation of a holistic governance and IT management system. These factors, essential for achieving project objectives, include:

- Principles, policies, and frameworks
- Processes
- Organizational structures
- Culture, ethics, and behaviors
- Information
- Services, infrastructure, and applications
- People, skills, and competencies

5. Separating Governance from Management

The COBIT framework makes a clear distinction between governance and management, as these two functions involve different activities, organizational structures, and serve distinct purposes. According to COBIT, governance and management are distinguished as follows:

- Governance: Governance focuses on evaluating stakeholder needs, conditions, and options to set balanced and agreed-upon organizational goals. Governance defines the direction by prioritizing, making decisions, and monitoring performance and compliance to achieve these goals.

- Management: Management involves planning, running, and monitoring activities within the framework established by the governance body to meet organizational objectives.

4. Practical Context: A Brief Overview of Bank Audi

Bank Audi (BA) is a regional bank that operates as a full-service financial institution, providing global financial products and services. It is one of Lebanon's

leading banks and ranks among the top regional banking groups. BA shares are listed on the Beirut Stock Exchange, with depository receipts also traded on both the Beirut and London Stock Exchanges. Beyond its historical presence in Lebanon, Switzerland, and France, the bank has expanded its operations to Jordan, Egypt, Syria, Iraq, Saudi Arabia, Qatar, Sudan, Abu Dhabi (via a representative office), Monaco, and Turkey.

BA Board of Directors is committed to the long-term success of the group by implementing governance practices that enhance consistency, sustainability, and operational efficiency. Alongside strategic direction and oversight, the board places particular emphasis on prudent and effective controls in response to the significant challenges of risk and control assessment. In 2017, the bank implemented governance changes, including appointing a new Board Committee Chair for Compliance and Anti-Money Laundering (AML), and adopted or updated several policies. Additionally, BA continuously monitors regulatory developments and best governance practices to ensure its guidelines and operations remain aligned with relevant laws, international principles, and corporate governance standards. The board is supported by various committees, including the Audit, Risk, Remuneration, Governance and Nomination, and Executive Committees.

1. Audit Committee: The primary responsibilities of the Audit Committee include:

- Assessing the adequacy of accounting policies and financial reporting management.
- Ensuring the integrity and reliability of financial disclosures.
- Appointing, compensating, and evaluating the qualifications, independence, and effectiveness of external auditors.
- Overseeing the independence and effectiveness of the internal control system.

2. Risk Committee: The Risk Committee assists the board in managing risk-related responsibilities, which involve:

- Developing and implementing risk policies for the group and reporting to the board.
- Overseeing and evaluating the effectiveness of the risk management framework.

3. Remuneration Committee: This committee is responsible for maintaining a set of values and incentives for executive managers and employees, focusing on performance, integrity, fairness, loyalty, and merit.

4. Governance and Nomination Committee: The Governance and Nomination Committee helps the board maintain a corporate governance framework, form an optimal board, and ensure effective board operations and structure.

5. Executive Committee: The Executive Committee formulates and implements business policies for the

bank, issuing directives within the strategic framework approved by the board. It also supports the CEO in daily bank management and guides the group as a whole.

BA governance framework, which covers the bank and its key subsidiaries, consists of policies, charters, and mandates that collectively address a wide array of governance issues. These include risk monitoring, compliance, auditing, remuneration, performance evaluation, succession planning, ethics, conduct, and capital management. Clear lines of responsibility and accountability exist throughout the organization, underpinned by continuous oversight. Strategic objectives are established to uphold corporate values and promote high standards of behavior, providing the appropriate incentives to ensure professional conduct. This solid governance foundation enables the bank to ensure compliance with sound governance practices across all departments and branches

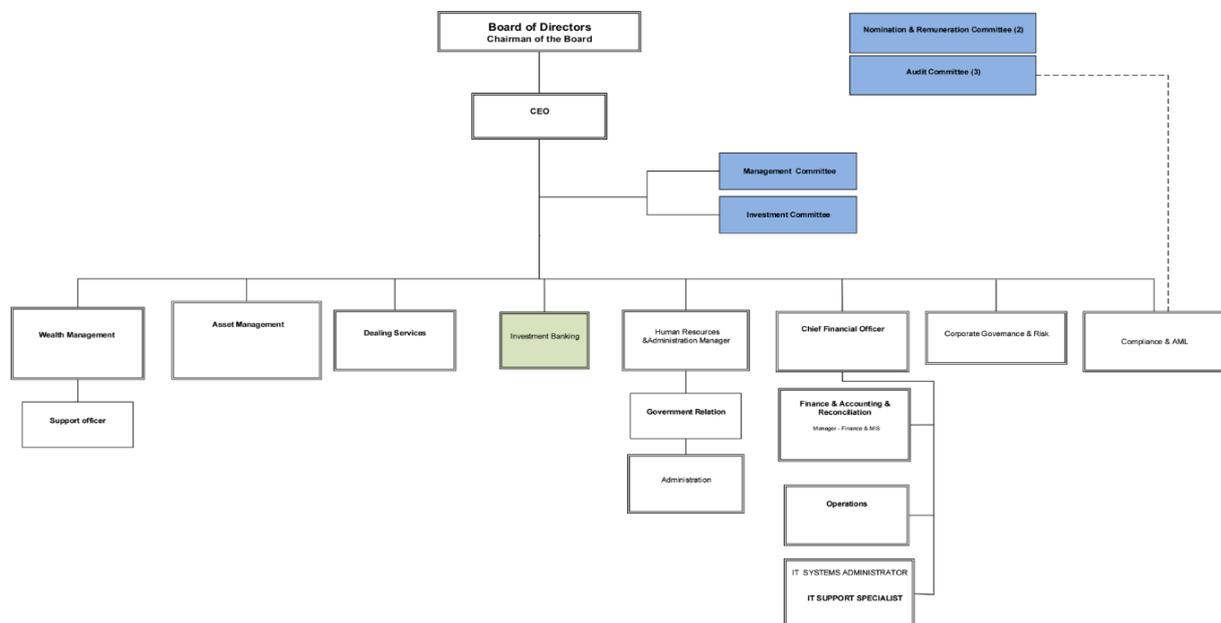

Figure 2: Organizational Structure of BA [14]

BA extensive activities and broad range of operations, particularly in recent years, reflect its responsiveness to economic and social changes. The bank offers a comprehensive suite of financial products and services, including loans for small and medium-sized enterprises, services for large corporate clients, and a range of retail and commercial banking operations. In retail banking, BA provides a full array of products, including traditional checking and savings accounts, fixed-term deposits, loans, mortgages, credit cards, bancassurance products, private banking services, and online brokerage services.

Like other financial institutions, BA operates under a framework of laws, regulations, and guidelines mandating an effective internal control system to ensure accuracy in financial reporting. An essential component of this framework is the appointment of an independent external auditor, chosen by the bank's shareholders and approved by regulatory authorities. This auditor is entirely independent of the bank's executive

management, ensuring impartial oversight. The Audit Committee, a subset of the Board of Directors, complements the role of the external auditor by overseeing all audit activities, carefully reviewing the audit reports to ensure compliance with international accounting standards and regulatory guidelines. This ongoing oversight is complemented by the bank's Internal Audit department, which continuously assesses the accuracy of financial reports as part of its annual work plan, addressing any issues or discrepancies that arise.

Furthermore, BA Board, through its Audit Committee, reviews internal control reports and evaluations of various control systems. Regular reports from the Risk Management and Compliance departments also facilitate a continuous assessment of the internal control system's effectiveness. The bank also employs independent internal auditors who are responsible for verifying the integrity of all types of financial reports and conducting random audits to confirm adherence to relevant regulations. This oversight function enhances

the level of control and accuracy in the bank's financial reporting.

5. Evaluation of the Internal Control System under IT Governance and COBIT Dimensions

Internal control at BA is of critical importance, contributing to the delivery of high-quality banking services. The system not only ensures accurate information for decision-makers but also enhances the efficiency and effectiveness of services within the banking sector. This control system positively impacts the qual-

ity of services provided by the bank, promoting continuity, market share growth, and competitiveness. To evaluate IT governance within BA, the researcher applied the COBIT5 framework's dimensions through a governance index created as a survey questionnaire. This index comprised 51 items distributed across four dimensions (13 items per dimension). The survey targeted bank administrators to assess the extent to which these dimensions were implemented at BA-NB, comparing the results against the COBIT5 model, which serves as an IT governance tool.

Table 1:

Planning and Organization Index			
Procedure	2016	2017	2018
Acquisition and Implementation			
1. Clear, precise long-term strategic plans exist for electronic accounting information systems.	✓	✓	✓
2. There is planning for technological infrastructure that allows monitoring of future procedures and directions.	✓	✓	✓
3. Standards and procedures for adherence to internal policies and intellectual property rights, as well as raising awareness about the security of electronic accounting information systems, are present.	X	✓	✓
4. A clear and flexible organizational structure aligns with the nature and size of the bank's operations.	✓	✓	✓
5. Specialized units for managing IT systems to monitor operational costs are in place.	X	X	✓
6. The required information is identified and classified with a security level that matches the bank's strategic plans.	✓	✓	✓
7. Specialized units handle the needs of all external parties and the necessary practices and procedures.	✓	✓	✓
8. Committees dedicated to proper planning and management of information systems exist.	✓	X	✓
9. Risk management plans and methods for prevention are established.	✓	✓	✓
10. Quality assurance plans, project risk management, as well as post-implementation testing, training, and review plans are in place.	X	✓	✓
11. A framework exists for managing different accounting information system projects, covering participation in initiatives, team membership, and responsibilities.	✓	✓	✓
12. Specialized and qualified units assess, identify, document, and measure risks facing electronic accounting information systems.	✓	✓	✓
13. The bank has a system for acquiring the required human resources, skills, and expertise.	✓	✓	✓
Total	10	11	12

Where the Legends are : ✓ = Achieved, X = Not Achieved, the Planning and Organization Index from the table shows a progressive improvement in BA IT governance over the years, specifically within the Planning and Organization dimension of COBIT5:

- In 2016, the bank fulfilled 10 out of 13 items in this dimension, achieving a 77% compliance rate.

-In 2017, this increased to 11 out of 13 items, reaching 85%.

-By 2018, the bank achieved 12 out of 13 items, with a compliance rate of 92%.

This trend demonstrates the bank's commitment to implementing IT governance requirements, evidenced by comprehensive plans for technological infrastructure that enable monitoring of future procedures and directions. Additionally, BA has established long-term strategic plans for its electronic accounting information systems, along with specific standards and procedures for internal policies, intellectual property rights, and awareness of information security. These efforts underscore the bank's high level of compliance with IT governance requirements, particularly in planning and organizing IT resources to support sustainable operations and future growth.

Table 2:

Acquisition and Implementation Indicators			
Procedure	2016	2017	2018
Acquisition and Implementation			
1. Identification of required system software, with appropriate control systems and maintenance measures in place.	✓	✓	✓
2. Administrative units are established for managing change initiatives, monitoring, impact evaluation, and handling emergencies.	✓	✓	✓
3. Elements of system software are available, including security, installation, control, and the use and monitoring of system benefits.	✓	✓	✓
4. Required software specifications are determined, considering flexible design, current and future needs, and data collection methods.	X	X	X
5. The bank identifies operational requirements and defines service levels provided by the bank.	X	X	X
6. The bank has a manual detailing operational procedures and preparing resources for training.	✓	✓	✓
7. The bank includes elements for system installation and operation, such as training, implementation plans, system transition, application software performance, and change management strategies.	✓	✓	✓
8. The bank has established software installation and approval processes to address changes and handle them during operation.	✓	✓	✓
9. Policies for software release, distribution, documentation, and maintenance responsibilities are in place.	X	X	X
10. A system for identifying, documenting, and defining processing mechanisms and their auditability is in place.	✓	✓	✓
11. There is an emergency plan to ensure business continuity and minimize the risk of system and equipment failures.	X	X	✓
12. A secure system prevents unauthorized access and modification of computerized systems.	✓	✓	✓
Total	8	8	9

The Acquisition and Implementation Index from the table indicates the following levels of compliance by BA within the Acquisition and Implementation dimension of COBIT5:

- In 2016 and 2017, the bank fulfilled 8 out of 12 items, achieving a 67% compliance rate in both years.

- In 2018, compliance improved to 9 out of 12 items, reaching 75%.

These scores reflect that the bank has established specialized administrative units dedicated to managing

change initiatives, monitoring impacts, and handling emergencies. Additionally, mechanisms are in place to support electronic equipment and new software through structured policies for software deployment, distribution, documentation, and maintenance, overseen by designated personnel. However, there is still a need for appropriate control systems to better identify and manage the software assets required. Moreover, the bank needs to further define service levels to enhance the quality of services offered to clients.

Table 3:

Support and Connectivity Indicator			
Procedure	2016	2017	2018
Support and Connectivity			
1. Specialized units are in place to determine the service levels of information systems to be provided to clients.	✓	✓	✓
2. An efficient and effective system exists to capture customer requests, log them, and monitor escalation levels.	✓	✓	✓
3. An effective system is available to address issues that disrupt the bank's workflow.	X	X	✓
4. The bank has mechanisms for escalation, tracking, and auditing of issues.	✓	✓	✓
5. A detailed emergency plan is available to address risks and implement alternative support procedures.	✓	✓	✓
6. The bank has a system ensuring the processing of operational procedures, an instruction manual, and a schedule of executed tasks.	✓	✓	✓
7. Mechanisms are in place to protect encrypted information units and manage them.	✓	✓	✓
8. Specialized units exist for organizing, recording, and monitoring resource allocation.	X	X	X
9. A bank-specific system is in place for preparing, collecting, retaining, and validating data accuracy and accessibility.	✓	✓	✓
10. The bank has a system to ensure data accuracy, completeness, integrity, usability, importance, and storage management.	✓	✓	✓

11.Dedicated resources tables are available to manage and utilize the bank's capacity efficiently.	X	X	X
12.Practical plans are in place to identify user needs for data from accounting information systems.	✓	✓	✓
13.Procedures exist for software storage, including identification of unlicensed software.	✓	✓	✓
Total	10	10	11

The Support and Delivery Index from the table indicates BA's compliance within the Support and Delivery dimension of COBIT5 as follows:

-In 2016 and 2017, the bank fulfilled 10 out of 13 items, achieving a 77% compliance rate each year.

-In 2018, compliance improved to 11 out of 13 items, reaching 85%.

This progress reflects the bank's commitment to IT governance requirements, particularly in ensuring data accuracy, integrity, and relevance, along with effective

data storage management. The bank has implemented robust documentation and record-keeping systems for data preparation, collection, retention, error handling, and usage authorization. Additionally, BA has an efficient system in place to address client requests, enabling quick responses and effective service delivery. This indicates the bank's focus on customer issues and its commitment to addressing client inquiries promptly and effectively.

Table 4:

Monitoring and Evaluation Indicator			
Procedure	2016	2017	2018
Monitoring and Evaluation			
1. Mechanisms are in place for performance evaluation and assessing customer satisfaction.	✓	✓	✓
2.Operational time for internal controls and the required level of security and safety are defined.	✓	✓	✓
3.Regular processes are conducted to measure the available level of information systems within the bank.	X	X	X
4.Independent assurances are obtained regarding compliance with legal, regulatory, and contractual obligations.	✓	✓	✓
5.Relevant information is available on the level of IT governance within the bank.	✓	✓	✓
6.Internal operations control mechanisms and reporting levels are defined.	✓	✓	✓
7.Processes are established for generating management reports and collecting necessary data for monitoring.	✓	✓	✓
8.System tracking for reconciliations is in place, providing trend analysis and reports.	X	X	X
9.The bank has periodic control standards for performance monitoring and evaluation.	✓	✓	✓
10.Timely reporting of any issues or gaps in the internal control system to relevant management levels is ensured.	✓	✓	✓
11.The internal control system aligns with the nature of risks the bank might face.	✓	✓	✓
12.Audit and control personnel are independent of executive management, enhancing internal control procedures.	✓	✓	✓
13.Approval is obtained for providing information system services, with independent internal and external evaluations of effectiveness and security.	X	✓	✓
Total	10	11	11

From the table above, it is observed that the Monitoring and Evaluation Index for the year 2016 achieved 10 out of a total of 13 indicators in this dimension, representing 77%. In 2017, it achieved 11 indicators with a percentage of 85%, and similarly, in 2018, it also achieved 11 indicators with a percentage of 85%. This indicates the bank's commitment to the requirements of Information Technology Governance by providing appropriate information about the governance level and ensuring the existence of control standards to continuously monitor and evaluate performance at the bank. Moreover, employees working in auditing and risk control enjoy professionalism and independence, along with sufficient authority to access all records and documents related to the bank's operations. This has helped improve internal control procedures effectively .

The bank is keen on providing necessary services with a high level of efficiency; however, there is a need for continuous monitoring and strengthening of this aspect in all its dimensions to achieve higher quality levels that will enhance the bank's credibility and competitiveness. According to COBIT5, the bank's compliance with Information Technology requirements in 2016 was 75%, 78% in 2017, and 84% in 2018. This indicates that the accounting system applied in the bank enjoys a significant level of security and is difficult to breach. Therefore, it can be concluded that the application of Information Technology enhances the effectiveness of the internal control system and reduces the risk of data breaches or financial manipulation. Table (5) below shows the overall percentage for the years (2016-2017-2018) for each dimension of Information Technology according to COBIT5.

Table 5:

Overall Ratios of IT Dimensions According to COBIT 5

Dimension	Achieved in 2016	Achieved in 2017	Achieved in 2018	Total Possible	2016 %	2017 %	2018 %
Planning and Organization	10	11	12	13	77%	85%	92%
Acquisition and Implementation	8	8	9	12	67%	67%	75%
Support and Delivery	10	10	11	13	77%	77%	85%
Monitoring and Evaluation	10	11	11	13	77%	85%	85%
Overall Indicator	38	40	43	51	75%	78%	84%

This table shows the performance of different IT dimensions over three years according to the COBIT 5 framework, detailing their progress and percentages relative to the total possible achievements. It is evident from the table above that the planning and organization dimension has the greatest impact on the assessment of the bank's internal control system. In 2016, the response rate of the bank's management to the items related to this dimension was 77%, increasing to 85% in 2017, and 92% in 2018. These percentages are significantly higher compared to other dimensions. This result highlights the considerable importance placed by the bank's management on planning and organization procedures. The explanation for this result can be found in the existence of a clear and suitable supervisory environment that aligns with the nature and size of the bank's operations. The supervisory environment plays a key role in shaping the system to be applied, as it contains safety factors and ethical values that encourage employees to act with integrity and prevent illegal or unethical behaviors, thereby supporting the internal control systems.

Additionally, the bank has specialized units for managing technological information systems that monitor operational costs. The bank also has a recruitment system for acquiring the necessary human resources, skills, and expertise, demonstrating its focus on personnel who manage the system through appropriate hiring standards that consider experience, integrity, and honesty, along with continuous evaluation of employees' compliance with the bank's information security standards.

The second dimension, in terms of impact on the assessment of Information Technology, was Monitoring and Evaluation.** The response rate of the bank's management to the items related to this dimension was 77% in 2016, 85% in 2017, and 85% in 2018. This indicates the bank's commitment to Information Technology Governance requirements by providing appropriate information about the level of technology applied and ensuring the existence of control standards for continuous monitoring and evaluation of performance. Furthermore, the bank has an internal control system that is suitable for the risks it may face, significantly reducing risks related to financial statement disclosures. The presence of an integrated software system to manage the database will undoubtedly contribute to securing and facilitating information flow within the system, reducing the risks of breaches or manipulation.

The third dimension, in terms of impact, was Support and Delivery. The response rate of the bank's management to items related to this dimension was 77% in 2016, 77% in 2017, and 85% in 2018. This reflects the importance of the procedures related to support and delivery within the applied Information Technology system. This result can be attributed to the bank's efficient system for identifying customer requests and providing services effectively. The bank also has a system in place for preparing, collecting, retaining, and processing data, indicating the bank's focus on evaluating the effectiveness of its data transmission controls, both electronically and manually. Additionally, auditing procedures related to detecting unauthorized system access help reduce cases of data manipulation or the entry of falsified data, thereby reducing the risks associated with auditing this data.

The final dimension was Acquisition and Implementation. The response rate of the bank's management to the items related to this dimension was 67% in 2016, 67% in 2017, and 75% in 2018, which is moderate compared to other dimensions. This relatively low effectiveness in Information Technology procedures related to determining operational needs and the levels of service provided by the bank can be explained by the bank's need to enhance its processes in defining Information Technology goals, developing operational plans, and establishing an effective mechanism for linking Information Technology performance with the bank's objectives. This would contribute to increasing the effectiveness of internal control methods in electronic accounting systems through continuous evaluation of the technology applied.

Therefore, it can be concluded that the existence of an effective internal control system in banks that rely on advanced electronic accounting information systems, supported by Information Technology frameworks such as COBIT5, leads to the following benefits:

1. Improves the efficiency of applied Information Technology in the bank by enhancing information security at each stage of the accounting system.
2. Increases trust among users of information and other stakeholders in the bank's information by having effective control mechanisms over the applied accounting system, both technically and through the provision of qualified personnel.

6. Conclusions

Providing a suitable environment for internal control within electronic accounting systems, through the application of Information Technology frameworks, contributes to improving the quality of internal auditing and reducing auditing costs. Adopting the COBIT framework for internal control reduces information security risks within electronic accounting information systems. Information Technology plays a significant role in mitigating risks related to the use of Information Technology by using mechanisms that improve risk management, particularly against internal and external intruders. The application of Information Technology mechanisms contributes to the activation of risk management processes related to activities and electronic services provided by the bank, ensuring the achievement of strategic objectives, such as increasing expected returns and growth. Implementing Information Technology mechanisms results in the quality and security of electronic accounting information systems, adding value to the organization and reducing risks associated with Information Technology.

7. Recommendations

Banks should intensify the use of Information Technology and keep up with technological advancements by continuously updating systems. Modern technologies should cover all banking transaction activities and provide effective mechanisms to supply decision-makers with timely and necessary information.

Business organizations, especially commercial banks, should adopt Information Technology mechanisms as the framework for reducing risks related to electronic systems and protecting the security of accounting information.

It is crucial for banks to comply with Information Technology mechanisms, ensuring that management and executive departments work together to achieve strategic objectives, which positively impacts financial performance and competitiveness.

Banks should adhere to the fundamental rules of Information Technology, including transparency, responsibility, fairness, and independence, and disclose their compliance through annual reports.

Banks should rely on the COBIT framework for internal control, as it supports risk management related to electronic accounting systems.

There should be effective measures for continuous evaluation of Information Technology controls in banks, due to the continuous development of methods to breach systems or manipulate their data.

8. Future studies should focus on:

- Evaluating the effectiveness of internal control systems by adopting ITIL, SOX, and COBIT frameworks.

- Highlighting and activating the role of Information Technology in improving internal control systems to meet information security requirements and reduce banking risks, especially in commercial banks.

References:

1. Awad, Amal Mohamed (2008). "The Role of Governance Mechanisms in Enhancing Information Technology Governance and Controlling the Risks of Electronic Activities in Enterprises," *Journal of Financial and Commercial Studies*, Faculty of Commerce, Beni Suf University, Vol. 30, Issue 1.

2. Zayoud, Lateef, Ali, Hussein, and Nasour, Mohamed (2014). "Determining the Level of Information Technology Governance Applied in the Syrian Commercial Bank in Latakia According to the COBIT Framework," *Tishreen Journal for Research and Scientific Studies*, Vol. 36, Issue 2.

3. Bernoider, E & Alexandar, B, (2005) "Enterprise Resource Planning and IT Governance Perspective: Strategic Planning and Alignment, Value Delivery, and Control" Article (PDF Available) January with284 <http://citeseerx.ist.psu.edu>.

4. Abu Khadra, H & Zuriekat, M, & Alramhi, N, (2009) "An Empirical Examination of Maturity Model as Measurement of Information Technology Governance Implementation" *The International Arab Journal of Information Technology*, Vol.(6),No(3).p311.

5. Bakry, S, & Abbas, H (2014), "Assessment of IT governance in organizations: A simple integrated Approach" journal homepage: www.elsevier.com/locate/comphumbeh, *Computers in Human Behavior* (32),pp,261–267.

6. ITGI (2003). Board Briefing on IT Governance - 2nd Edition, IT Governance Institute. Available at,p10.

7. Milton, N, (2009). Governance framework for Knowledge Management: Knoco stories. p 34.

8. Florin, M(2010). Auditing IT Governance *Informatica Economică* vol. 14, no.(1)p93.

9. Lin, Y, & Noor, H, & Yusoff, M, & Mohamed, A, (2010). IT governance awareness and practices: An insight from Malaysian senior management perspective. *Journal of Business Systems, Governance and Ethics*, Vol. (3), No(4), 44-57

10. Mohamed, Abdel-Rahman Abdel-Fattah (2012). "The Impact of Applying Information Technology Governance on the Quality of Electronic Financial Reports in Saudi Joint-Stock Companies," *Egyptian Journal of Commercial Studies*, Vol. 36, Issue 4.

11. Chi-Hoon Lee & all, M, (2008), "Study of the Causal Relationship between IT Governance Inhibitors and Its Success in Korea Enterprises" *Proceedings of the 41st Hawaii International Conference on System Sciences*, P 5.

12. ISACA, (2013). A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT. Available at: www.isaca.org.p14.

13. DeHaes, S, & Van Grembergen, W. (2015) 'Enterpris Governance of Information Technology: Achieving Alignment and Value, Featuring COBIT 5'' Second Edition, Springer International Publishing Switzerland.

14. <https://www.audicapital.com/private/our-presence/saudi-arabia/arabic/about-audi-capital/organizational-chart>.

Colloquium-journal №33 (226), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>